Форма № 24

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Бізнес технологій та управління
(повне найменування факультету)
Кафедра бізнесу та управління
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)
Бакалавр
(ступінь вищої освіти)

на тему Дослідження стану економічної захищеності суб'єкта господарювання
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 4 курсу, групи БТЕ-121

Спеціальності 076 „Підприємництво, торгівля та біржова діяльність"
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
економіка бізнесу

Арушанян И.А.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник Пожуєва Т.О.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент Карпенко А.В.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

2025

Форма № 25

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес технологій та економіки
Кафедра бізнесу та управління
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність"
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) економіка бізнесу
(назва освітньої програми (спеціалізації)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри бізнесу та управління Ткаченко А.М
«_____» _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Арушанян Нікіти Альбертовича
(ПРІЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Дослідження стану економічної захищеності субєкта господарювання

Керівник проєкту (роботи) Пожуєва Т.О., д.е.н., проф
(науковий ступінь, вчене звання, ПРІЗВИЩЕ, ім'я, по батькові),

затверджені наказом закладу вищої освіти від «04» квітня 2025 року № 146

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 12.06.2025

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) законодавчі та нормативні правові акти, наукові джерела, статистична звітність ПАТ „Мотор Січ"

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Теоретичні засади формування економічної безпеки підприємства, аналіз стану економічної безпеки підприємства на прикладі „Мотор Січ", розробка рекомендацій щодо впровадження інноваційних технологій на „Мотор Січ" з метою забезпечення економічної безпеки підприємства

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень, кількість слайдів, плакатів)

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРІЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийня виконан завдан
1	Пожуєва Т.О., д.е.н., проф.		
2	Пожуєва Т.О., д.е.н., проф.		
3	Пожуєва Т.О., д.е.н., проф.		

7. Дата видачі завдання «28» квітня 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Прим
1	Опрацювання наукових джерел	02.05.25	
2	Складання та узгодження плану	09.05.25	
3	Написання 1 розділу роботи	23.05.25	
4	Написання 2 розділу роботи	30.05.25	
5	Написання 3 розділу роботи	06.06.25	
6	Оформлення роботи	11.06.25	
7	Перевірка на плагіат	12.06.25	
8	Проходження кафконтролю	16.06.25	
9	Рецензування	16.06.25	

Студент(ка) _____ Нікіта Арушанян
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи) _____ Тетяна Пожуєва
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: 123 ст., 25 табл., 7 рис., 53 джерела.

Об'єкт дослідження – впровадження інноваційних технологій на ПАТ «Мотор Сич» та їх вплив на економічну безпеку підприємства.

Мета роботи – розглянути інноваційні засади формування економічної безпеки підприємства в сучасних економічних умовах теоретично та практично на прикладі ПАТ «Мотор Сич», розробити рекомендації щодо вдосконалення інноваційної політики підприємства з метою забезпечення його економічної безпеки.

Завдання:

– розглянути сутність економічної безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання та вплив на її зростання державної політики;

– дослідити роль інновацій в формуванні економічної безпеки підприємства;

– проаналізувати стан економічної безпеки підприємства на прикладі ПАТ «Мотор Сич»;

– оцінити вплив інноваційної політики досліджуваного підприємства на його економічну безпеку;

– розробити рекомендації щодо вдосконалення інноваційної політики в частині впровадження нових технологій для належного забезпечення економічної безпеки підприємства.

Дипломна робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Методи дослідження – описовий, розрахунковий, порівняльний, аналітичний, діалектичний, експертних оцінок, бальний, статистичний, матричний.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗБЕКА, ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМНИЦТВА, ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА, ІННОВАЦІЇ, ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА

ЗМІСТ

ВСТУП 6

1ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА 8

1.1Сутність економічної безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання 8

1.2Роль і місце інноваційної політики підприємства у формуванні його економічної безпеки 21

1.3Державна підтримка в зростанні економічної безпеки підприємства . 33

2АНАЛІЗ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ «МОТОР СИЧ» 46

2.1Організаційно-економічна характеристика підприємства 46

2.2Оцінка стану основних складових економічної безпеки підприємства 577

2.3Аналіз інноваційної політики підприємства 78

3 РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА «МОТОР СІЧ» З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА 83

3.1Рекомендації щодо вдосконалення державної інноваційної політики 83

3.2Впровадження товарної диверсифікації на ПАТ «Мотор Січ» на основі власних інноваційних розробок 94

3.3Розрахунок ефективності запропонованих рекомендацій ..... .99

ВИСНОВКИ 107

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 117

ВСТУП

У ринкових умовах господарювання підприємство як відкрита система функціонує у складному, нестабільному та динамічному зовнішньому середовищі, яке розставляє нові акценти в процесі управління підприємством, виводячи на перший план його кількісні та якісні властивості щодо здатності до самовиживання та забезпечення розвитку в умовах дестабілізуючої дії непередбачуваних та важкопрогнозованих зовнішніх і внутрішніх факторів. В такому контексті природно закономірним є відмова від екстенсивного шляху економічного розвитку і перехід до якісних перетворень виробничого потенціалу засобами активізації інноваційного розвитку як основи економічної безпеки підприємства зокрема і держави в цілому.

Інновації доповнюють продуктовий (товарний) асортимент підприємства і надають йому можливість успішно конкурувати за параметрами продуктового розмаїття, за параметрами засобів і умов їх реалізації, а також передпродажного та після продажного сервісу. В цьому розумінні сукупна соціально-економічна пара категорій "інноваційний розвиток – економічна безпека підприємства" є відтворенням законів всесвітнього розвитку, що виявляється у пошуках засобів протистояння, ліквідації наслідків і створення механізмів передбачення катастроф, загроз, небезпек, негативних подій та обставин такого розвитку. Тому, проблема формування стану економічної безпеки підприємства знаходиться у площині наукового дослідження сучасних проблем інноваційного розвитку та перебуває у просторі підвищеної уваги вітчизняних і зарубіжних науковців, що і обумовлює актуальність обраної теми дипломної роботи.

Мета дипломної роботи – розглянути інноваційні засади формування економічної безпеки підприємства в сучасних економічних умовах теоретично та практично на прикладі ПАТ «Мотор Сич», розробити рекомендації щодо вдосконалення інноваційної політики підприємства з метою забезпечення його економічної безпеки.

Предметом дослідження є сучасні теоретичні та практичні засади впровадження інноваційних технологій на підприємстві з метою забезпечення економічної безпеки підприємства.

Об'єктом дослідження є впровадження інноваційних технологій на ПАТ «Мотор Сич» та їх вплив на економічну безпеку підприємства.

Завдання дослідження:

– розглянути сутність економічної безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання та вплив на її зростання державної політики;

– дослідити роль інновацій в формуванні економічної безпеки підприємства;

– проаналізувати стан економічної безпеки підприємства на прикладі ПАТ «Мотор Сич»;

– оцінити вплив інноваційної політики досліджуваного підприємства на його економічну безпеку;

– розробити рекомендації щодо вдосконалення інноваційної політики в частині впровадження нових технологій для належного забезпечення економічної безпеки підприємства.

Методи дослідження: описовий, розрахунковий, порівняльний, аналітичний, діалектичний, експертних оцінок, бальний, статистичний, матричний.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, містить 7 рисунків, 25 таблиці, 18 формул. Для її написання використано 56 літературних джерела.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Сутність економічної безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання

Законом України «Про основи національної безпеки України» визначені основні її складові елементи – це зовнішньополітична сфера, державна безпека, воєнна сфера та сфера державного кордону України, нелегальна міграція, внутрішньополітична сфера (економічна, соціальна та гуманітарна сфера, науково-технологічна сфера, екологічна та інформаційна сфера) Особливе місце в організації національної безпеки займає економічна безпека, яка створює відповідний рівень задоволення потреб суспільства [1].

Сучасне соціально-економічне становище України характеризується зниженням обсягів виробництва; збитковістю більшості стратегічно важливих підприємств; значною імпортною залежністю економіки від постачання енергоносіїв; високим рівнем тінізації економіки; зростанням соціальної апатії та напруженості в суспільстві. Відсутність концептуальних засад побудови та функціонування організаційно-економічного механізму підприємства, здатного ефективно протидіяти загрозам, використовувати наявний потенціал та в цілому підтримувати стан економічної безпеки, зумовлює необхідність та актуальність системного дослідження цієї проблеми [2].

В економічній літературі немає єдиного визначення поняття «економічна безпека підприємства». Підходи до цього питання різних авторів розходяться і не дозволяють однозначно визначитись з ключовими моментами, що впливають на формування економічної безпеки підприємства. У зв'язку з цим проаналізуємо визначення поняття економічної безпеки підприємства, яке дається різними авторами для встановлення сутності цього поняття на сучасному етапі розвитку суспільства, його значущість для підприємства та національної безпеки країни.

Термін «безпека» почав вживатися з 1190 року і означав спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Однак у цьому значенні він не прижився в лексиці народів Західної Європи і вживався до XVII століття досить рідко.

У XVII – XVIII століттях практично в усіх країнах стверджується точка зору, що держава має за головну мету всезагальний добробут та безпеку. Тому термін «безпека» отримує в цей час нове трактування: стан, ситуація спокою, яка з'являється в результаті відсутності реальної небезпеки, а також матеріальні, економічні, політичні умови, відповідні органи та організації, що сприяють утворенню такої ситуації. «Винахід» терміну «національна безпека» приписують 26-му президентові США Т. Рузвельту, який на початку XX ст. визначив її як сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян. Таке визначення увійшло в світову політику і науку [3].

Поняття «економічна безпека» відносно нове в нашій економічній літературі і тому, часто забувається, що є абстрактне розуміння економічної безпеки, яке застосовується до будь-якої економічної системи і є поняття придатні тільки до конкретних форм економічних систем: наприклад, економіки держави, регіону, галузі, фірми. Зрозуміло, абстрактне поняття економічної безпеки може бути застосоване до кожної з них. Але, разом з тим, кожна з виділених систем має свої специфічні цілі розвитку, має власну місію в суспільній структурі і тому має власне конкретне поняття безпеки [4, с. 21]. Це обумовлює появу та дослідження в економічній літературі поняття «економічної безпеки підприємства» як специфічної підсистеми будь-якої економічної системи більш високого рівня.

Більш глибоко проаналізувати поступове удосконалення сутнісних характеристик поняття «економічної безпеки» та розмежувати суті таких близьких одне до одного категорій як «економічна безпека підприємства», «економічна безпека підприємництва» дозволяє систематизація визначальних

етапів еволюції поняття «економічна безпека» та визначення місця економічної безпеки підприємництва в системі безпеки світової та національної економік в дослідженні Васильціва Т.Г. [5], результати якого наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Визначальні етапи еволюції поняття «економічна безпека» та місце економічної безпеки підприємництва в системі безпеки світової та національної економік [5].

Назва етапу	Мета етапу	Місце (характеристика) економічної безпеки підприємництва
1	2	3
Прийняття першого нормативно-правового акту з питань безпеки – Закону «Про національну безпеку» (США, 1934 р.) та створення Федерального комітету з економічної безпеки	Збереження економічної самостійності країни, підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки громадян та держави загалом	Питання забезпечення економічної безпеки підприємництва не виокремлювалось; зводилось до забезпечення розвитку промисловості та створення належної кількості робочих місць для підвищення рівня зайнятості
Створення міжнародних асоціацій забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу (1940-1950 рр.)	Зміцнення безпеки світового господарства, економіки та окремих держав через недопущення енергетичної кризи	Неопосередковано акцентувалась увага на забезпеченні економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу (тобто економічної безпеки окремого важливого сектора економіки)
Прийняття країнами Західної Європи Стратегії економічного методу забезпечення національної безпеки	Розробка комплексу заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку економіки, створення механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам країнам Європи	Питання економічної безпеки підприємництва ототожнювалися з потребою у його розвитку для дотримання принципу забезпечення соціально-економічних інтересів населення та працюючих

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Декларування принципів міжнародної економічної безпеки ООН	Необхідність забезпечення комплексного підходу до вирішення багатьох взаємо пов'язаних міжнародних проблем та стосунків (внаслідок об'єктивно існуючої залежності сучасного світу та науково-технічного розвитку)	Актуалізувалась потреба у формуванні безпечного міжнародного підприємницького середовища, у т.ч. через активізацію міжнародних господарських зв'язків підприємств на ґрунті рівноправності, взаємної поваги та вигоди, відсутності дискримінації
Зміна курсу країн колишнього Радянського союзу на формування ринкової системи господарювання	Демократія суспільства, подолання соціальної напруги, забезпечення політичних змін, становлення ринкової економіки, покращення рівня життя населення	Активізація державного сприяння розвитку підприємництва для подолання масового безробіття; формування та наповнення товарами та послугами споживчого ринку; забезпечення збереження економічної незалежності держави
Прийняття країнами колишнього Радянського Союзу державних нормативно-правових актів з питань забезпечення національної економічної безпеки	Формування механізму забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз	Визнається зв'язок (через сукупність відповідних показників) незадовільного стану розвитку підприємництва, а через нього – економіки та належного рівня економічної безпеки держави; запроваджуються заходи, спрямовані на обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів та заходи неопосередкованого впливу на формування безпечного підприємницького середовища

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Прийняття програмно-цільових документів з забезпечення економічної безпеки бізнесу (розвинені країни світу)	Формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на підприємницьку діяльність; забезпечення демократизації суспільства, поліпшення добробуту громадян, формування цивілізованого конкурентного середовища	Питанням забезпечення економічної безпеки підприємництва визнається невід'ємною компонентою національної економічної безпеки та основою соціально-економічного зростання

Таким чином, на різних етапах розвитку світового господарства та національної економіки органами державного управління не однаковою мірою визнавалося значення економічної безпеки підприємництва у системі безпеки держави, яке є основополагаючим чинником економічної безпеки підприємства. Оскільки, якщо виходити з визначення в Господарському кодексі України підприємництво є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання (підприємствами) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Встановлений зв'язок цих категорій добре ілюструє рисунок 1.1.

Аналіз теоретичних джерел, щодо визначення поняття «економічної безпеки підприємства», відповідно повною мірою відображає еволюцію підходів до цього питання, яка тісно пов'язана з підвищенням значення економічної безпеки для держави та її складових. Так, першочергово поняття економічної безпеки підприємства розглядалося як забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секторів підприємства. Такому

трактуванню економічної безпеки присвячені публікації початку 90-х років минулого століття.

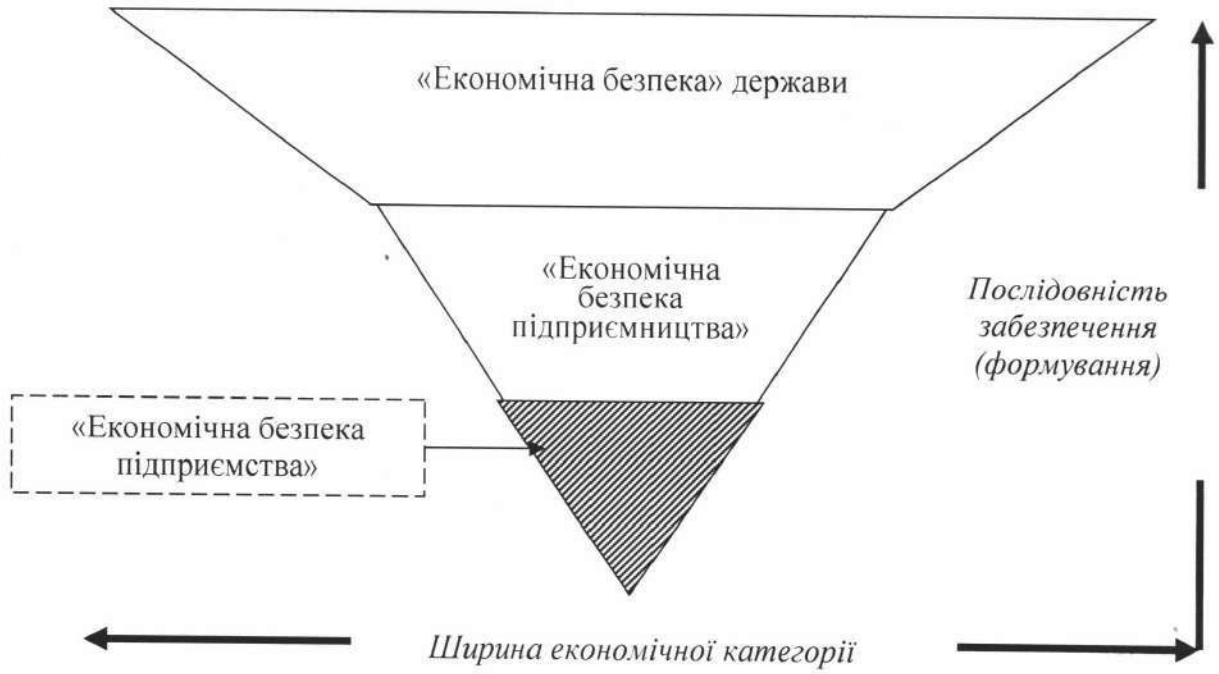

Рисунок 1.1 – Взаємообумовленість та рівень понять «економічної безпеки» держави, «економічної безпеки підприємництва» та «економічної безпеки підприємства» (складено автором)

При визначенні поняття «економічна безпека підприємства» стала переважати думка, що його зміст відображає такий стан підприємства, який забезпечує здатність протистояти несприятливим зовнішнім чинникам. В зв'язку з цим економічна безпека підприємства стала розглядатися на багато ширше – як можливість забезпечення його стабільності в різноманітних, в том числі й у несприятливих умовах, які виникають у зовнішньому середовищі, незалежно від характеру його впливу на діяльність підприємства, масштабу і характеру внутрішніх змін. Так, Д. Ковальов та Т. Сухорукова визначають поняття «економічна безпека підприємства» як «захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також як здатність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності». Такої ж точки зору дотримується

В. Забродський, який трактує економічну безпеку як «кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відображає здатність «самовираження» і розвитку в умовах виникнення зовнішніх і внутрішніх економічних загроз». Відповідно до точки зору В. Забродського, економічна безпека підприємства визначається сукупністю факторів, що відображають незалежність, стабільність, можливості зростання, забезпечення економічних інтересів тощо. У нашому розмінні, таке визначення наближається, а деяких положеннях збігається з визначенням в економічній літературі поняття «економічного потенціалу підприємства» [6]. На наш погляд, такий підхід не є вірним, оскільки фактично веде до ототожнювання двох досить різних за своєю сутністю економічних понять. Дещо схожу до поглядів В. Забродського думку висловлює В. Шликов, який розглядає економічну безпеку підприємства як «… стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз» [6]. Слід зазначити, що при підході, запропонованому В. Шликовим, до визначення сутності економічної безпеки підприємства втрачається бачення перспектив його розвитку, оскільки це поняття є синонімічним з поняттям адаптації підприємств, із чим навряд чи можна погодитися. Крім того спроба визначити економічну безпеку підприємства в такому аспекті страждає механістичністю, тому що створює видимість, що підприємство і загрози його діяльності та існуванню є розрізненими явищами, не пов'язаними між собою за своєю природою. Насправді ж загрози діяльності підприємства виникають у тому ж середовищі, в якому функціонує і само підприємство.

Розглядаючи сутність поняття «економічна безпека підприємства», Г. Мінаєв вказує, що під цим терміном доцільно розуміти «захищеність життєво важливих інтересів організації від загроз в економічній сфері». Дотримуючись, по суті такої точки зору, Т. Соколенко наводить таке трактування терміна: «економічна безпека – це стан, при якому стратегічний потенціал фірми знаходиться поблизу меж адаптивності, а загроза втрати економічної безпеки наростає в міру наближення ступеня адаптивності

стратегічного потенціалу до граничної зони. Інакше кажучи, якщо стратегічний потенціал фірми в існуючому вигляді вичерпав можливості пристосування до зростаючої нестабільності зовнішнього середовища у рамках самої місії, то можна говорити про загрозу економічної безпеки фірми. Ця загроза може виявитися у вигляді втрати рівня конкурентного статусу фірми або істотного погіршення фінансового стану фірми, або втрати позитивного іміджу фірми» [7].

Фоміна М.В. трактує поняття «економічної безпеки підприємства» як стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою ліквідації загроз та забезпечення ефективного і стабільного функціонування підприємства в поточному та перспективному періодах [8].

На думку О.А. Груніна економічна безпека – це стан господарюючого суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику. Т.Б. Кузенко вважає, що економічна безпека підприємства – це стан ефективного використання ресурсів і наявних ринкових можливостей, що дозволяє підприємству уникнути внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує йому тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії. Варналій З.С. розуміє економічну безпеку підприємства як забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів [9]. Приведені вище точки зору також дуже близько наближаються до визначення поняття економічного потенціалу підприємства і фактично ототожнюють його сутність с поняттям економічної безпеки підприємства. Більш вдалий підхід до поєднання та розмежування цих двох понять висловлює, на нашу думку, В.Л. Ортинський який визначає економічну безпеку як захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і

внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення [9]. Однак змішування двох понять у будь якому разі призводить до плутанини, тому, вважаємо, що такий підхід не є вірним. Необхідно досліджувати окремо поняття та сутність економічного потенціалу підприємства та економічної безпеки підприємства для можливості визначення їх взаємозв'язків і впливу одне на одне.

Аналізуючи вищенаведені визначення, наданні різними авторами, можна сказати, що вони використовують різноманітні підходи до визначення економічної безпеки підприємства, але більшість з них єдині в тому, що керівництво підприємства повинно забезпечити ефективне використання ресурсів, задіяних для подолання загроз в досягненні цілей бізнесу, а також, що широкий спектр проблем, з якими пов'язана економічна безпека підприємства, потребує системного їхнього розподілу в підсистемах. Таким чином, на нашу, найбільш актуальним в сучасних умовах є визначення поняття «економічна безпека підприємства», наведене Д. Ковальовим та Т. Сухоруковою, які визначають її як «захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також як здатність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності». Це визначення, на наш погляд, дозволяє не змішувати поняття економічної безпеки підприємства з іншими економічними категоріями, але дуже вдало передає саме його сутність – захищеність підприємства від впливу зовнішніх факторів та здатність на них швидко та ефективно реагувати.

Особливостями виробничих підприємств України (металургійних, машинобудівних тощо) є їхня висока енергоємність, значна залежність від сировинної бази й транспортної складової, монополізація сировинних ринків та енергопостачальних потужностей декількома власниками, обмеженість потреб внутрішніх ринків і висока конкуренція на зовнішніх ринках внаслідок захисту іноземними урядами своїх національних виробників. Саме з урахуванням цих особливостей стану сучасної економіки України одним із головних завдань

забезпечення економічної безпеки суб'єкта економічної діяльності є досягнення економічного суверенітету підприємства (групи підприємств) у сенсі мінімізації його залежності від зовнішніх і внутрішніх факторів.

На думку Логутової Т.Г., Нагаєвського Д.І. [14], зовнішні і внутрішні чинники можуть нанести шкоду економіці підприємства в чотирьох випадках:

1) Економічна безпека підприємства побудована таким чином, що воно не може передбачати загрозу до її виникнення.

2) Загроза виникла, але службові особи, відповідальні за економічну безпеку підприємства, неспроможні її побачити.

3) Загрозу виявлено, але менеджмент підприємства неспроможний попередити її негативні наслідки.

4) Керівництво підприємства намагається вирішити проблему, але його дії не призводять до позитивного результату.

Виходячи з цього, до основних завдань системи економічної безпеки підприємства можна віднести наступні: оцінка економічної ситуації у світі, державі, регіоні, на підприємстві; складання прогнозів розвитку економічної ситуації на макро- та макрорівнях; визначення можливих загроз (проблем) різних рівнів, які можуть вплинути на діяльність підприємства; прийняття рішень щодо недопущення (мінімізації) впливу виявлених загроз; моніторинг та оцінка ефективності реалізації прийнятих рішень; внесення коректив у систему протидії загрозам [10].

Практичне ефективне виконання цих завдань можливо лише в разі побудови ефективної багаторівневої системи економічної безпеки підприємства, її адаптації до систем регіональної та державної безпеки, правильного визначення загроз і своєчасного вжиття заходів з метою попередження або мінімізації негативних наслідків на економічний результат. Таким чином, необхідно підкреслити системність підходу до формування, як одну з найважливіших характеристик сутності поняття «економічна безпека підприємства».

Систему економічної безпеки підприємства визначають як взаємопов'язану сукупність спеціальних структур, засобів, методів і заходів, які забезпечують безпеку бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз [11]. Для кожного підприємства вона є індивідуальною, її повнота і дієвість залежать від чинної в державі законодавчої бази, від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, виділених керівниками підприємств, від розуміння кожним з працівників важливості гарантування безпеки бізнесу, а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств [12].

Поняття системи економічної безпеки підприємства передбачає ефективне використання його ресурсів, що забезпечувало б стале функціонування підприємства на теперішньому етапі та стійкий розвиток у майбутньому. Для забезпечення економічної безпеки підприємство використовує всю сукупність своїх корпоративних ресурсів – таких чинників бізнесу, які використовуються власниками та менеджерами підприємства для досягнення його цілей [11]. Цей підхід дозволяє аналізувати та вимірювати ступінь економічної безпеки підприємства, вивчаючи такі її складові:

- ресурс капіталу, який дозволяє купувати і підтримувати інші корпоративні ресурси;
- ресурс персоналу, який можна представити сукупністю працівників, їхніми знаннями і досвідом, що є основною з'єднувальною всіх чинників бізнесу, забезпечуючи досягнення його цілей;
- ресурс інформації і технологій – найбільш цінний і найдорожчий ресурс підприємства, що дозволяє йому адекватно реагувати на будь-які зміни зовнішнього оточення бізнесу, ефективно планувати та здійснювати свою господарську діяльність;
- ресурс техніки та обладнання може бути придбаний за наявності вищенаведених ресурсів;
- ресурс прав дозволяє підприємству долучитися до передових новітніх технологій, не проводячи власних наукових досліджень.

Для забезпечення економічної безпеки підприємство має такі засоби: технічні (охороно-пожежні системи, відеоапаратура тощо); організаційні (створення спеціалізованих підрозділів чи структур, які забезпечуватимуть безпеку підприємства, а також система управління); інформаційні (комп'ютери, захисні мережі і сама інформаційна продукція, у т.ч. необхідна для прийняття рішень інформація); фінансові, без яких і функціонування системи безпеки буде неможливим; правові (у .т.ч. розробка локальних правових актів з питань функціонування системи управління та забезпечення безпеки); кадрові (передусім, достатня кількість персоналу, який займається питаннями безпеки, його професіоналізм); інтелектуальні (залучення висококласних спеціалістів і науковців дозволяє запроваджувати нові системи безпеки). Варто зазначити, що ці засоби потребують комплексного поетапного застосування, а не одночасного запровадження.

Активація підприємством вищенаведених засобів у забезпеченні безпеки переводить їх у категорію методів, тобто способів дії. Таким чином, підприємство може застосовувати технічні, організаційні, інформаційні, фінансові, правові, кадрові та інтелектуальні методи [11]. Їх індивідуальне для кожного підприємства поєднання буде створювати методику побудови системи економічної безпеки підприємства.

Методика побудови системи економічної безпеки підприємства повинна включати такі етапи [11]:

1) вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;

2) аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;

3) аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;

4) моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розробка плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка

пропозицій щодо удосконалення системи економічної безпеки (у т.ч. створення служби безпеки на підприємстві, якщо такої не існувало, чи системи безпеки на її базі, визначення механізмів її забезпечення та розробка організаційної структури управління системою), розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (бюджет);

5) затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання;

6) етап формування нової системи економічної безпеки;

7) оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення.

Завершальною характеристикою сутності «економічної безпеки підприємства» на сучасному етапі економічного розвитку є визначення об'єкту і суб'єкту системи забезпечення економічної безпеки підприємства, які тісно між собою взаємопов'язані. Так, об'єктом системи виступає стабільний економічний стан суб'єкта підприємницької діяльності в поточний і перспективний періоди. Конкретними ж об'єктами захисту виступають ресурси: фінансові, матеріальні, інформаційні, кадрові.

Суб'єкт системи гарантування економічної безпеки підприємництва має складніший характер, оскільки його діяльність зумовлюється не тільки особливостями і характеристиками об'єкта, а й специфічними умовами зовнішнього середовища суб'єкта підприємницької діяльності. Виходячи з цього, можна виділити дві групи суб'єктів, що гарантують економічну безпеку підприємництва і випливають з двох типів загроз: зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх суб'єктів належать органи законодавчої, виконавчої і судової влади, покликані гарантувати безпеку всіх без винятку законослухняних учасників підприємницьких відносин, причому діяльність цих органів не можуть контролювати самі підприємці. Ці органи формують законодавчу основу функціонування і захисту підприємницької діяльності в різних її аспектах і забезпечують її виконання.

До внутрішніх суб'єктів належать особи, що безпосередньо здійснюють діяльність із захисту економічної безпеки певного суб'єкта підприємництва. Суб'єктами можуть виступати: працівники власної служби безпеки фірми (підприємства) та запрошені працівники із спеціалізованих фірм, що надають послуги із захисту підприємницької діяльності.

Тобто, в сучасних економічних умовах економічну безпеку підприємства можуть створювати дві групи суб'єктів:

Перша група: займаються цією діяльністю безпосередньо на підприємстві і підпорядковані його керівництву. Серед них виокремлюють три підгрупи:

1) спеціалізовані суб'єкти, основним призначенням яких є постійна діяльність із забезпеченню безпеки підприємства (в рамках своєї компетенції відділ тощо);

2) напівспеціалізовані суб'єкти, частина функцій у яких полягає в забезпеченні безпеки підприємства (маркетингова служба, юридичний підрозділ тощо);

3) решта персоналу та підрозділи підприємства, які в межах своїх посадових інструкцій та положень про підрозділи зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення безпеки підприємства.

Друга група: зовнішні органи та організації, які функціонують самостійно і не підпорядковуються керівництву підприємства, але при цьому їх діяльність істотно впливає на безпеку підприємства [12].

1.2 Роль і місце інноваційної політики підприємства у формуванні його економічної безпеки

Проблема формування стану економічної безпеки підприємства знаходиться у площині наукового дослідження сучасних проблем інноваційного розвитку та перебуває у просторі підвищеної уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Як підкреслюють дослідники цього питання [9; 11; 12; 17; 23; 24], процес формування економічної безпеки підприємства залежить від

ступеню інноваційності економіки держави та самого підприємства зокрема, що в свою чергу збільшує ступінь реалізації потреб суспільства, забезпечує розвиток підприємств і підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

У формування економічної безпеки підприємства важливими вважаються інновації, які представлені винаходами, що приносять нові технічні досягнення, змінюють стан техніки, істотно вдосконалюють виробничі процеси та якість кінцевих продуктів у контексті поступової заміни старої техніки, технології тощо новітніми більш досконалими об'єктами [13]. У такому ракурсі на сучасному етапі економічного розвитку в основу поняття життєздатності підприємства закладено масштаби та кількісно-якісні характеристики накопичення і генерації нових ідей, не тільки стосовно практичного впровадження в діяльність підприємства нових технологій, нових продуктів, а і «нових управлінських рішень, нових організаційних, структурних, функціональних, технологічних, фінансових і ринкових схем реалізації господарських ініціатив, що є результатами розвитку науки та інноваційної діяльності» [14].

У цьому контексті питання визначення і термінології є досить важливим для будь-якої теорії, адже визначення, терміни, положення в основі будь-яких міркувань, логічних побудов можуть вплинути на їхній остаточний результат. Зупинимося на необхідності теоретичного обґрунтування інноваційної безпеки підприємства. В основі цього поняття лежить термін «інновація».

Проблема інноваційного розвитку - предмет пильної уваги економістів ще з часів промислової революції (XVI-XVII ст.). Складність цього питання викликала до життя різні концепції, кожна з яких акцентує увагу на дослідженні того чи іншого її аспекту. Практики управління на різних рівнях економіки - на підприємствах, в міністерствах і відомствах, регіональних адміністраціях, на рівні держави - займаються питаннями організації інноваційних процесів в межах своєї компетенції.

На думку відомого американського футуролога і публіциста Е. Тоффлера: «...раніше люди вивчали минуле, щоб пролити світло на теперішній час,

сьогодні лише чіткий образ майбутнього допоможе нам краще зрозуміти сучасність». Тому нинішня практика управління господарськими процесами потребує негайної заміни застарілого принципу планування «від минулого до сьогодення» на актуальний принцип – «від майбутнього до сьогодення» [15].

У сучасній науковій літературі є різні точки зору щодо визначення сутності поняття «інновація», а саме під нею розуміють:

1) процес, що полягає у створенні, поширенні та застосуванні нововведень (Зуб А.Т., Санто Б., Коломойцев В.Е., Горфинкель В.Я., Купряков Е.М., Магідов Є.Г.);

2) різного роду зміни (Шумпетер Й., Валента Ф., Волдачек Л.);

3) кінцевий результат впровадження новації з метою отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту (Фатхутдинов Р.А) .

Отже, інновації, покладені в основу забезпечення інноваційної складової системи економічної безпеки підприємства [13]. Іншими словами, життєздатність підприємства та його економічна безпека безпосередньо залежать від процесу розширеного відтворення інновацій у всіх сферах господарської діяльності. А інноваційна політика підприємства у контексті його економічної безпеки перетворюється на ключовий інструмент впливу на соціально-економічний процес розвитку підприємства, що поступово мають бути закладені у психологію власника, та завдяки якому здійснюється завчасне подолання небезпечних (загрозливих) тенденцій фінансово-господарського розвитку підприємств [14].

Термін «політика» широко застосовується в суспільній та економічній діяльності. У літературних джерелах, законодавчих актах, нормативних документах можна зустріти цей термін стосовно рівня державного управління («промислова політика», «митна політика», «тарифна політика»). Поняття «політика» використовується також і на рівні підприємства («облікова політика», «технічна політика», «кадрова політика», «збутова політика», «цінова політика» і т. п.).

В одному випадку під терміном «політика» розуміють цілі і завдання організації, що здійснює відповідну політику («технічна політика», «кадрова політика», «збутова політика»), а в другому - ухвалені підприємством рішення з кількох можливих альтернатив («облікова політика підприємства»), а врешті в третьому - схеми та алгоритми вирішення певного питань («цінова політика»).

В загальному сенсі політика - це сукупність принципів, здійснення яких дозволяє досягти цілей організації. Тут під словом «принцип» розуміють початкове положення або основне, непорушне правило діяльності. Під словом «правило» розуміють положення, що встановлює якесь розпорядження (порядок дій) або зобов'язує виконати якісь умови (рішення) [15].

Відповідно, під терміном «інноваційна політика підприємства» Корсікова Н.М., Захарченко В.І., Меркулов М.М. [15] розуміють сукупність цілей, принципів і правил з розробки і впровадження інновацій на підприємстві. Але такий підхід не відбиває системність цього поняття. Тому, на нашу думку, точка зору Шкарлет С.М. [14] на питання визначення категорії «інноваційна політика підприємства» є більш вдалим: інноваційна політика підприємства уявляє собою комплексну систему заходів щодо створення, управління і використання інтелектуальних ресурсів. І саме в цьому контексті, як показав аналіз сутності поняття «економічна безпека підприємства» проведений в п. 1.1., вона може розглядатися як підґрунтя економічної безпеки, як життєво-необхідна умова і основний прагнучий принцип функціонування усіх щаблів економіки, як комплексну, суспільну і соціальну потребу усіх економічних агентів задля формування професійного інноваційного бачення (vision) щодо основних напрямків і заходів забезпечення завчасної діагностики, оцінки та ефективного упередження і протидії внутрішнім, зовнішнім, потенційним та реальним загрозам і небезпекам впровадження фінансово-господарської та соціально-економічної діяльності підприємства.

Інтелектуальні ресурси, що є об'єктами і одночасно результатами засад інноваційної політки, складають основу формування економічної безпеки, мають певну структурно-ієрархічну класифікацію і виступають як унікальний

феномен людини і природи, що є рушійною силою соціально-економічного фактору розвитку підприємства та є одним із найбільш вагомих чинників формування його економічної безпеки. Шкарлет С.М. вважає [14], що в аспекті економічної безпеки підприємства його інтелектуальний ресурс виступає як своєрідний універсальний «інформаційно-замінюючий ресурс» (зокрема - результат науково-інноваційного пошуку). При цьому відзначимо, що заходи та засади інноваційної політики підприємства, у контексті формування економічної безпеки, не тільки спрямовані на споживання інтелектуальних ресурсів, але є також його активним постачальником і виробником у виді готових інноваційних знань та досягнень в різноманітних галузях господарської, наукової і соціальної діяльності. Таким чином, сьогодні наявним є первинність інтелектуального ресурсу та елементів його опрацювання в засадах інноваційної політики кожної економічної системи, що потребує детального вивчення інформаційного кругообігу інтелектуальних ресурсів та відповідних засад інноваційної політики на різноманітних рівнях господарювання підприємства та формування його економічної безпеки.

В результаті зміни ресурсних акцентів, що відбувається, у системі інноваційної діяльності на користь інтелектуальної інформатизації, ключове значення у загальній економіці підприємств сьогодні набуває розширення спектру підходів до проблеми впровадження теоретико-методичних засад інноваційної політики як головного постачальника інтелектуальних ресурсів та формування засад економічної безпеки підприємства [14].

З точки зору науки-філософії сукупна соціально-економічна пара категорій «інноваційна політка – економічна безпека» є відтворенням філософських законів всілякого всесвітнього розвитку (закону протиріч «отрицання - отрицання», та закону «єдності та боротьби протилежностей»), що у випадку всього історично-осяжного існування підприємства (як економічної категорії) виявлялися у пошуках всіляких засобів протистояння, ліквідації наслідків та створення механізмів передбачення катастроф, загроз, небезпек, негативних подій і обставин його існування. З одного боку існує бажання

зафіксувати стан підприємства як економічно безпечний, з іншого боку зробити це можливо лише завдяки постійним інноваційним змінам, що формують відрив підприємства від конкурентів (конкурентну перевагу підприємства) [14].

Формується інноваційна політика на базі двох протилежних підсистем. З одного боку, це потреби ринку, споживачів, маркетингова політика підприємства, а з другого — ресурси: досягнення в науковій і виробничій сферах, технологіях, управлінських механізмах, організаційна культура підприємства, матеріальні, трудові, фінансові та інформаційні ресурси [16].

У цьому контексті інноваційна політика підприємства з метою підвищення його економічної безпеки повинна формуватися на основі певних принципів (рисунок 1.2) [15]:

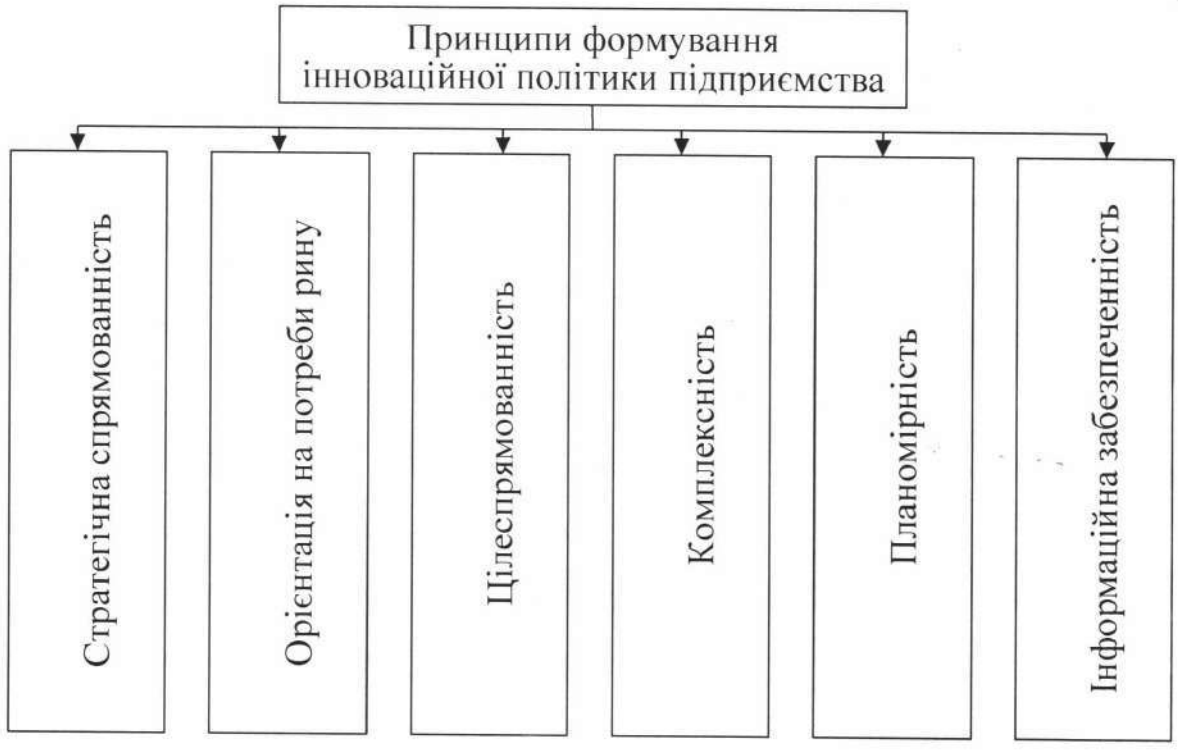

Рисунок 1.2 – Принципи формування інноваційної політики підприємства

1) Переважання стратегічної спрямованості. Інноваційна політики має формувати умови для створення і збереження тривалих конкурентних переваг підприємства, що вимагає прогнозування розвитку ринкової ситуації у довгостроковому періоді. Тому інноваційну діяльність слід планувати в межах

обраної загальної стратегії підприємства, а реалізація інновацій повинна забезпечувати досягнення стратегічних цілей. Тип загальної стратегії визначає напрям інноваційної діяльності, впливає на вибір форм її організації. Розроблення стратегії як довгострокової моделі розвитку підприємства спирається на його внутрішній потенціал і здійснюється з урахуванням обмежень зовнішнього середовища та тенденції їх змін у прогнозуванні майбутнього.

2) Орієнтація на потреби ринку. Розроблення і впровадження інновацій буде доцільним за умови, що вони внесуть у товар чи послугу те, що вигідно відрізнятиме його від аналогічних товарів конкурентів, тобто створять йому конкурентні переваги. Для цього необхідно ретельно досліджувати ринок і його наявні та приховані потреби.

3) Цілеспрямованість. Будь-які інноваційні зміни на підприємстві слід здійснювати з певною метою, яку визначає вище керівництво як бажану модель стану підприємства у майбутньому, можливість досягнення якої оцінюється з урахуванням різних внутрішніх факторів (особистих якостей працівників, рівня професіоналізму вищого керівництва, співвідношення мотивів, стимулів тощо) і факторів зовнішнього середовища, що встановлює ресурсні та інституційні обмеження, за яких можливе досягнення цілей або вказує засоби її досягнення. Чітке визначення цілей інноваційної діяльності дає змогу вибрати засоби їх здійснення, контролювати процес їх реалізації.

4) Комплексність. Цей принцип вказує на необхідність залучення до процесу розробки інновації всіх внутрішніх елементів підприємства. До того ж необхідно розуміти, що внесення змін у будь-який організаційний елемент призведе до відповідних перетворень майже серед усіх інших елементів внутрішнього середовища організації (рисунок 1.3). Отже, керуючись цим принципом, керівники підприємства повинні створити відповідні координаційні та інтеграційні ланки, до яких надходить уся необхідна інформація і які наділені правом коригувати інноваційний процес, як того вимагають обставини.

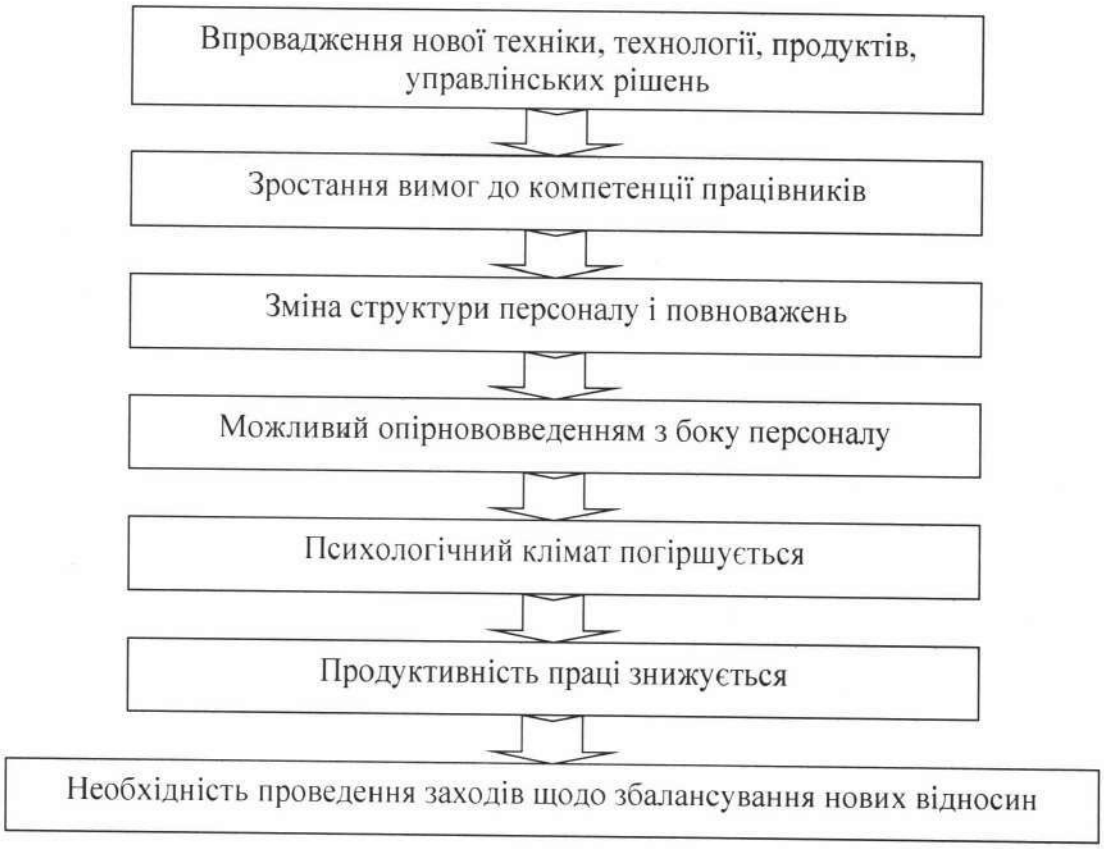

Рисунок 1.3 – Системність наслідків інновацій [15]

5) Планомірність. Планування інновації має відбуватися з урахуванням цільових завдань різних інновацій, відмінностей залучення у ці процеси різних служб підприємства. У процесі планування інноваційної діяльності визначаються терміни реалізації інновації, виконавці, послідовність дій, необхідні ресурси; прогнозуються можливі корективи процесу, узгоджується реалізація інноваційних заходів із поточним планом діяльності підприємства. Планування неодмінно включає оцінку ефективності впровадження інновацій, що сприяє коригуванню та оптимізація інноваційних заходів. Цей принцип передбачає також безперервність інноваційних процесів.

6) Інформаційна забезпеченість. Цей принцип передбачає формування інноваційної політики з урахуванням сучасних досягнень науково-технічного прогресу і тенденцій розвитку науки і техніки у відповідній галузі. Тому керівництво підприємства має надати службам НДДКР вільний доступ до джерел науково-технічної інформації з метою забезпечення їх нормативно-

технічною, конструкторською документацію, патентними описами, власними розробками, ноу-хау, які впроваджує підприємство.

Таким чином, інноваційна політика підприємства повинна передбачати «послідовну, заплановану, цілеспрямовану, комплексну інноваційну діяльність підприємства щодо зміни кожного з елементів бізнесу певного підприємства, викликану попитом, обумовлену науково-технічним прогресом і спрямовану на діючу організаційну структуру, технологічні процеси, стиль і методи управління, продукцією, що випускається, джерела сировини й матеріалів, ринки збуту, документообіг та ін.» [16].

Для досягнення мети – забезпечення економічної безпеки підприємства, а так же враховуючи системність цього процесу, інноваційна політика підприємства повинна оформлятися у вигляді відповідних планів і програм (табл. 1.2), узгоджених з іншими функціями, елементами та планами для запобігання виникнення диспропорцій у його розвитку.

Таблиця 1.2 – Втілення інноваційної політики у планах і програмах підприємств [15]

Рівень планування	Зміст плану	Рівень ухвалення завдань	Виконавці
1	2	3	4
Місія підприємства	Ставиться глобальна мета підприємства, визначаються основні товари, ринки, послуги, технології, культура підприємства. Формується загальне ставлення до інновацій.	Збори акціонерів (рада директорів)	Вище керівництво підприємства
Стратегічний план	Визначає цілі, яких необхідно досягти у плановому періоді 5-10 років щодо освоєння нових видів продукції, завоювання нових ринків чи збільшення частки на старих; напрями науково-технічних досліджень і розробок, спрямованих на залучення масштабних інновацій, пов'язаних зі зміною технології, організаційними змінами тощо. Описує механізми розподілу повноважень і регламентує взаємовідносини структурних підрозділів при здійсненні інноваційної діяльності, визначає механізм мотивації працівників	Вище керівництво підприємства, рада директорів	Керівництво планово-економічної служби підприємства, відділу маркетингу, збуту, головний конструктор (головний інженер служби розвитку)

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
Середньостроковий (тактичний) план розвитку	Визначає розвиток підприємства на 1-5 років. Відбираються проекти, реалізацію яких задумано здійснити у вказаний термін, конкретизуються завдання відповідних служб, задіяних у реалізації проектів. Більша увага приділяється продуктовим та невеликим організаційним інноваціям	Менеджери середньої і вищої ланки	Планово-економічна служба, відділу маркетингу, збуту, конструкторський
Короткостроковий (поточний) план	Розробляється на період до одного року. Включає середні й незначні інновації, які часто стосуються лише окремих людей	Менеджери середньої та низової ланки, окремі працівники	Планово-економічна служба, відділ маркетингу, збуту, конструкторський
Програма	Розробляється для здійснення цільових перетворень у внутрішньому середовищі підприємства. Включає конкретні дії і терміни виконання	Від вищого керівництва до окремих працівників залежно від масштабу інновації	Планово-економічна служба спільно з іншими функціональними службами, задіяними у програмі

При цьому планування інновацій не повинно бути разовим «вольовим» актом менеджменту. Оскільки принцип планомірності передбачає також безперервність інноваційних процесів. «Процес формування інноваційної політики підприємства являє собою циклічний процес з набором визначених стадій і процедур, що має прямі і зворотні зв'язки, використовувані для уточнення поточних планових завдань, а також оперативного реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища» [30].

Оперативне планування здійснюється переважно лінійними керівниками, проте спеціалісти з планування беруть участь у кожному з етапів: контролюють строки, роблять розрахунки, узгоджують окремі елементи планів різних підрозділів між собою. Протягом року планові відділи організацій, регіональних відділень фірм перевіряють виконання планів [15].

При плануванні інноваційної діяльності підприємства необхідно приділяти велику увагу плануванню відхилень від запланованого ходу виконання робіт на підприємстві і несподіваним ситуаціям у майбутньому під впливом навколишнього середовища. Це дозволить реагувати на такі зміни швидко й чітко.

Останнім часом багато дослідників [13; 17; 18] схиляється, що у питанні формування інноваційної політики підприємства також необхідно використовувати нові інноваційні підходи до цього процесу з метою належного забезпечення економічної безпеки, а саме інноваційного маркетингу згідно з такими принципами:

– самоорганізації – самостійне забезпечення підтримання умов функціонування, тобто само підтримка обміну ресурсами між елементами виробничо-збутової системи підприємства, а також між підприємством і зовнішнім середовищем;

– саморегуляції – коригування системи управління виробничо-збутовою діяльністю підприємства відповідно до змін умов функціонування;

– саморозвитку – самостійне забезпечення умов тривалого виживання і розвитку підприємства.

Запропонований перелік принципів інноваційної безпеки підприємств Ілляшенка С.М. не є вичерпним, тому доцільною вважається необхідність у розширенні переліку зазначених принципів. На думку Полінкевича О.М., ефективна інноваційна діяльність підприємств також повинна проводитись з дотриманням інших важливих принципів [13]:

– орієнтації на інноваційний шлях розвитку – орієнтація суб'єкта господарювання на безупинний пошук і використання нових способів і сфер реалізації свого потенціалу в мінливих умовах зовнішнього середовища відповідно до обраної місії і прийнятої мотивації діяльності;

– баланс інтересів суб'єктів інноваційного процесу, який передбачає, що виробництво і реалізація новацій мають приносити вигоди всім учасникам

інноваційного процесу: інвестору, розробнику новацій, постачальнику, виробнику, збувальнику, споживачу й суспільству в цілому;

– «розумної» орієнтації новацій на задоволення потреб і запитів споживачів. У сучасних умовах виробнику для успіху на ринку необхідно орієнтувати свою виробничо-збутову діяльність (у тому числі інноваційну) на задоволення інтересів цільових груп споживачів;

– підтримки рівноваги між споживанням і відновленням природних ресурсів. Обмеженість природних ресурсів, існування меж самовідновлення ставлять завдання їхнього штучного відтворення. Це пов'язано з тим, що на сучасних виробництвах, при значних масштабах, виробничі цілі досягаються за рахунок екологічних. Досягнення ж суто екологічних цілей звичайно стримує розвиток виробництва;

– «розумної крайності» ринкових позицій означає, що підприємство має орієнтуватися на ніші ринку або на роботу на більшості ринкових сегментів;

– визначення пріоритетів інноваційного розвитку означає вибір конкретних шляхів розвитку, які б забезпечували досягнення поточних та стратегічних цілей підприємства.

Причому підприємство порівнює шляхи розвитку за такими критеріями: обсяг реалізованої продукції, величина прибутку, завоювання окремих ніш на ринку, розширення виробництва, здешевлення випуску продукції тощо. Мінімізація або максимізація їхня сприятиме встановленню пріоритетів інноваційного розвитку підприємства.

Підсумовуючи проведене дослідження ролі і місця інноваційної політики підприємства у формуванні його економічної безпеки необхідно погодитись зі Шкарлет С.М. [14], «що під об'єктивною дією філософського закону «єдності й боротьби протилежностей» необґрунтовані заходи й засади інноваційної політики є потенційною загрозою стану економічної безпеки тому, що вони у будь-якому випадку є першоджерелами перерозподілу ресурсів між діючою та новою схемою організації господарської діяльності та свідомого порушення

стану поточної рівноваги економічної моделі підприємства. Тому у системі «інноваційна політика – економічна безпека» підприємства обов'язково повинні бути у наявності прикладні механізми комплексної дії щодо безупинного процесу здійснення цільового управління інноваційною діяльністю і постійного поліпшення споживчих параметрів продукції підприємства» в ролі яких повинно виступати систематичне, науково-обгрунтоване, пов'язано . з іншими функціями, елементами та планами підприємства планування цього процесу з використанням принципів інноваційного маркетингу.

1.3 Державна підтримка в зростанні економічної безпеки підприємства

У формуванні сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на підприємницьку діяльність пріоритетну функцію повинні виконувати органи державного управління, оскільки, як показало попереднє дослідження, це є невід'ємною компонентою розвитку та економічної безпеки України в умовах ринкової економіки. Як підкреслюють дослідники цього питання: «належний рівень економічної безпеки бізнесу є запорукою соціального та економічного розвитку держави, особливо в умовах прискорення процесів інтеграції України до міжнародних економічних організацій» [5, с. 5].

Це обумовлене тим, що «в умовах нестабільних «правил гри» та певної не легітимності прав власності, особливо набутих під час приватизації, вітчизняні суб'єкти підприємницької діяльності не зацікавлені здійснювати довгострокові капіталовкладення (в інноваційній сфері та у низькорентабельних і капіталомістких галузях економіки) і забезпечувати тим самим структурну перебудову економіки, формувати ресурсну базу економічного розвитку для наступних поколінь. Наслідком цього є порушення структури розподілу ВВП у бік збільшення обсягів споживання, придбання товарів розкошу, а також утворення гіпертрофованих структурних та галузевих регіональних

диспропорцій. Лише зміцнення та гарантування безпечного підприємницького середовища як системотворчого чинника безпеки національної економіки спроможне усунути ці загрози та забезпечити економічне зростання України» [5, с. 6].

Держава в широкому розумінні є тим зовнішнім середовищем, у якому функціонує підприємство. Варто зауважити, що зовнішнє середовище характеризується швидкою, часто різновекторною та суперечливою змінюваністю. На думку Є.В.Швець, нестійкість середовища призводить до дестабілізації економіки підприємства і є сигналом переходу від безпечного стану до небезпечного [20]. Особливо це актуально в умовах трансформаційної економіки, яка за висновками Жаліло Я. «… знаходиться у стані трансформації від командно-адміністративних до ринкових відносин, характеризується значними об'єктивними особливостями, які зрештою, формують складові трансформаційної кризи:

– значним впливом структурних факторів. Ці фактори формують коефіцієнти основних макроекономічних рівнянь, які в класичній економічній теорії прийнято вважати незмінними. У результаті суттєво ускладнюється процес узгодження динаміки реального, грошово-кредитного і зовнішньоекономічного секторів;

– недостатнім розвитком ринків. Це створює серйозні перешкоди для встановлення цінової рівноваги на провідних ринках і об'єктивного визначення ефективності вкладення капіталів, формує дефіцит децентралізованої інформації для прийняття управлінських рішень;

– розбіжностями між рівнями цін на національних і міжнародних ринках (йдеться не лише про ціни на товари, але, насамперед, про ціни на ринках ресурсів - робочої сили, грошей, капіталу тощо), що призводить до досить жорстких деформуючих впливів глобалізаційних процесів на трансформаційні економіки;

– слабо розвиненістю капіталу як фактора виробництва. Це спотворює його ціну, значно зменшує мобільність. Дефіцит капіталу обмежує

дію механізмів конкуренції і перешкоджає становленню стабільної і розгалуженої структури власності;

– екстремальними випадками економічної динаміки. Високі темпи інфляції, глибокий економічний спад і значне недозавантаження потужностей, значний надлишок трудових ресурсів та інші особливості зміщують дію макроекономічних моделей у «прикордонні», малодосліджені області, в той час як типові концепції економічного регулювання і прогнозування розроблені для незначних відхилень головних економічних індикаторів від рівноважних значень. Це закладає підвалини довгострокових інституційних деформацій.

Вищенаведені системні особливості перехідних економік утруднюють дію в них механізмів ринкового саморегулювання та ринкових важелів економічної тактики держави» [19].

Незважаючи на це, багато дослідників цього питання [1,5,19], зазначають, що в Україні лише в останні роки на вищому рівні ієрархії державного управління почали розглядатися питання економічної безпеки підприємництва, але цього явно не достатньо.

Сьогодні органи державного управління є суб' єктами економічних відносин з найширшими компетенціями, головні з яких закріплено Конституцією України, що наділяють їх правом видавати юридичні акти, які є обов'язковими для виконання іншими суб'єктами права, у тому числі підприємствами, установами й організаціями (перш за все це стосується законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів), і можливостями щодо створення сприятливих умов для започаткування і здійснення підприємницької діяльності. Від ефективності економічної політики держави залежить можливість формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на нього.

Вимірниками ефективності державної політики є передусім показники розвитку тієї сфери, в якій здійснюється відповідне державне регулювання [5, с. 159]. Крім них, як визначає в своїй роботі Жаліло Я. [19] важним критерієм оцінки державної економічної політики є її дієвість в рамках стратегії

національного соціально-економічного розвитку. Він наголошує, що «тривалий період соціальних та економічних втрат, якими вирізняються для України 90-ті рр. XX ст., а також гострота й нагальність соціально-економічних проблем, притаманних Україні на початку XXI ст., украй загострили суспільну потребу в розробці коректних критеріїв оцінки стратегії національного соціально-економічного розвитку з точки зору її дієздатності, тобто - спроможності до досягнення поставлених цілей.

Дієздатність державної влади полягає як в її здатності розробити напрями і завдання економічної стратегії, так і в спроможності реалізувати розроблені закони та прийняті рішення» [19].

Крім того, в своїх працях він наголошує на необхідності системного підходу до розробки і впровадження державної економічної політики, розробку стратегії і тактики з цього питання з науковим їх обґрунтуванням. Саме такий підхід, за його думкою, буде найефективнішим для України на сучасному етапі і сприяти, у тому числі, створенню максимально безпечного середовища для економічного розвитку підприємств.

Важливість проблеми підвищення ефективності державної політики у сфері зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні обумовлюється тим, що для національної економічної системи, яка сформувалась на сучасному етапі розвитку, характерними є: розподільчий тип економіки; процеси трансформації власності; зміни форм та суб' єктів управління суспільно-економічними процесами; «зрощування» інтересів бізнесу та влади; надмірна монополізація окремих товарних ринків та доступу до господарських ресурсів і сфер діяльності; існування проявів криміналізації і тінізації підприємницької діяльності та суспільства.

Перешкоди створенню економічно сприятливих умов для розвитку і зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно визнати системними через відсутність достатньої уваги з боку як центральних, так і регіональних органів державного управління до питань економічної безпеки бізнесу, а також недосконаліть законодавства та державної регуляторної

політики щодо розвитку дієвої системи державної підтримки підприємництва. Це створює загрозу як функціонуванню, так і подальшому розвитку підприємництва. Нормативно-правове забезпечення та регуляторна політика в Україні та її регіонах не відповідають не лише інтересам розвитку підприємництва, а й європейським стандартам правового регулювання підприємницької діяльності. Це перешкоджає досягненню показників розвитку підприємництва рівня розвинених держав (йдеться насамперед про кількість діючих, новостворюваних підприємств, їх життєздатність протягом тривалого періоду, ефективність використання ресурсного потенціалу та практично про усі соціальні показники бізнесу).

Державне регулювання економіки здійснюється за допомогою арсеналу відповідних методів, які традиційно групують за двома формами: методи прямого та непрямого впливу. До першої групи включають: державні замовлення, індикативне регулювання цін, обмеження, штрафи, дозволи, ліцензії, квоти, бюджетні дотації, цільове державне фінансування як окремих сфер діяльності, так і безпосередньо суб' єктів господарської діяльності. Методи опосередкованого впливу не регламентують поведінку суб' єктів підприємницької діяльності, а здійснюють відповідне регулювання через створення певного середовища для їх функціонування, яке мотивує їх поведінку (йдеться, як правило, про правові, адміністративні та економічні методи регулювання через систему оподаткування, включаючи амортизаційну політику, методи стимулювання конкуренції та ін.) [5].

Методи й засоби регулювання, що використовуються державою, можуть із часом змінюватись, однак за нею залишатимуться такі основні функції, як захист прав власності, забезпечення вільного підприємництва, стимулювання ділової активності, боротьба з монополістичними тенденціями, забезпечення законності та правопорядку в господарській сфері, регулюванні грошового обігу, зовнішньоекономічній діяльності, забезпечення економічної безпеки країни [20].

Враховуючи, що значна кількість заходів у межах економічної, а також соціальної політики держави мають прямий або опосередкований вплив на економічну безпеку підприємництва, оскільки зачіпають інтереси існуючих суб' єктів підприємницької діяльності, а також, крім іншого, визначають стимули населення щодо започаткування своєї справи та ведення бізнесу, узагальнимо існуючі особливості вітчизняного державного регулювання у сфері економічної безпеки підприємництва [5; 21; 22] (таблиця 1.3 на основі).

Таблиця 1.3 – Переваги та недоліки державного регулювання підприємства (у контексті забезпечення його економічної безпеки) в Україні з урахуванням останніх змін (складено автором)

Форми, методи та засоби державного регулювання	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
1	2	3
Методи прямого впливу		
Адміністративні методи	Здійснення індикативного ціноутворення, ліцензування окремих видів господарської діяльності, квотування імпорту та експорту (як інструмента обмеження недобросовісної конкуренції, тіньового сектору ринка, спрощення деяких дозвільних процедур	Наявність проявів прямого адміністративного втручання у діяльність підприємств; складність проходження деяких дозвільних процедур (особливо в інноваційній сфері); високий рівень корупції в органах державної влади і місцевого самоврядування
	Збільшення платоспроможного попиту на продукцію (послуги) підприємств через прямі державні закупівлі, в тому числі для об'єктів Євро-2012	Складність і непрозорість процедури державних закупівель, інколи суб'єктивне їх ускладнення для малих і середніх підприємств

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
Податкова політика	Прийняття податкового кодексу з поступовим зменшенням ставок оподаткування прибутку підприємства та ПДВ; вдосконалення системи пільгового оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого бізнесу, зменшення ставок оподаткування; пільгове оподаткування виробництва та впровадження енергозберігаючих або альтернативних технологій	Залишається надмірність сумарного податкового тиску завдяки оподаткуванню та єдиному соціальному податку на ФОП; існування механізмів уникнення (мінімізації) оподаткування; нерівність умов при відшкодуванні податків тощо
Регуляторна політика	Забезпечується адміністративна відповідальність та підзвітність органів влади при прийнятті рішень	Недостатній рівень ефективності регуляторної політики, її певна декларативність; відсутність норми у засадах державної регуляторної політики щодо практики перевірки регуляторного акту на предмет порушення принципів економічної безпеки підприємства
Методи непрямого впливу (опосередкованого) впливу (правові та економічні)		
Нормативно-правове регулювання	Сформована певна система нормативно-правового забезпечення господарської та підприємницької діяльності, економічної безпеки держави	Відсутність у базових щодо підприємництва нормативно-правових актах механізмів зміцнення його економічної безпеки; законодавча база не є достатньою правовою основою для розвитку та зміцнення економічної безпеки підприємства
Засоби програмування та планування розвитку	Прийняття та реалізація програм підтримки малого підприємництва; програмування національної безпеки та окремих її функціональних складників	Відсутні відповідні розділи та заходи щодо забезпечення економічної безпеки підприємства у стратегічних планових і програмних документах держави

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
Податкова політика	Закріплені на законодавчому рівні преференції, спрямовані на стимулювання розвитку малого бізнесу	Податкова політика не містить належних стимулів детінізації бізнес-середовища, руйнування фінансової бази тіньового сектора, інвестування коштів, розвитку науково-дослідної, інноваційної діяльності, їх інфраструктури, підготовки і перекваліфікації персоналу
Фінансово-кредитна політика	Закріплені механізми кредитування підприємницьких проектів на пільгових засадах; кредитно-грошове регулювання господарських процесів	Мізерні обсяги фінансування заходів зміцнення економічної безпеки підприємства та поліпшення їх фінансового забезпечення
Організаційно-інституціональні засоби	Створено єдині дозвільні офіси; удосконалюється система реєстрації підприємств	Органами державного управління усіх рівнів, особливо регіонального та місцевого практично не вживаються заходи у напрямі зміцнення економічної безпеки підприємництва; інституційна інфраструктура економічної безпеки в Україні є несформованою та недостатньою
Засоби соціально-психологічного та інформаційно-розяснювального характеру	Окремі заходи (щодо стимулювання підприємництва у сільській місцевості, залучення різних верств населення у підприємництво) передбачені та реалізуються у програмах підтримки бізнесу	Органами державного управління, зокрема на регіональному рівні та субрегіональному рівнях ієрархії управління економікою не повною мірою використовуються засоби соціально-психологічного та інформаційно-розяснювального характеру

Варто зазначити, що в Україні з 1991 р. до сьогодні здійснюються відповідні заходи, спрямовані на удосконалення державної політики у сфері розвитку підприємництва. Більшість з них носить позитивний характер і сприяють поліпшенню економічної безпеки підприємництва. Зокрема, доповнюючи дослідження проведене Васильцевим Т.Г. [5] сучасними тенденціями доцільно виокремити таке:

- з метою обмеження недобросовісної конкуренції, звуження тіньового сектора ринку органами державного управління використовується індикативне ціноутворення (наприклад, щодо роздрібної реалізації окремих підакцизних, багатьох продовольчих товарів, закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію та ін.), ліцензування окремих видів господарської діяльності, квотування обсягів імпорту (наприклад, сировини для виробництва) та експорту (зокрема життєво важливих продовольчих товарів) та ін.;

- функціонує система державних закупівель, через яку суб' єкти підприємницької діяльності мають доступ до державних замовлень на товари та послуги;

- з 1998 р. існує система пільгового оподаткування, обліку та звітності суб' єктів малого підприємництва, а також чітко встановлені граничні обмеження (щодо обсягів господарської діяльності та чисельності зайнятих) малих підприємств, які було вдосконалено в рамках нового Податкового Кодексу с 01.01.2012 року зі зменшенням ставок оподаткування, що сприяє певному вирівнянню засад конкуренції із середніми та великими суб' єктами господарської діяльності;

- законодавчо закріплені норми державної регуляторної політики, дотримання яких забезпечує належний рівень адміністративної відповідальності та підзвітності органів державної влади при прийнятті рішень, зокрема, щодо суб' єктів господарської діяльності та правових засад їх функціонування;

- сформовано певне нормативно-правове забезпечення господарської і підприємницької діяльності та системи економічної безпеки держави. Зокрема, щодо першого необхідно виокремити прийняття Господарського кодексу України, Податкового кодексу України, Законів України «Про державну підтримку малого підприємництва», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Проте вітчизняне законодавство у сфері підприємництва, особливо малого, не є системним і потребує (відповідно до практики більшості розвинених країн) прийняття відповідного кодексу законів. Позитивним є те, що системі економічної безпеки останніми роками у вищих органах державного управління в Україні приділяється значна увага. Це відображено у Щорічних Посланнях Президента України до Верховної Ради України та в інших нормативно-правових актах, зокрема, у Постанові Верховної Ради України «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України», Указі Президента України «Про стратегію національної безпеки України», Законах України «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про державну підтримку малого підприємництва в Україні» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації їх конституційних прав на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)» та ін. Водночас недоліком цієї нормативно-правової системи є відсутність належної уваги щодо забезпечення економічної безпеки підприємства на всіх рівнях ієрархії управління економікою;

- сформовано систему програмування розвитку підприємництва як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях (через національну, регіональні, міські та районні програми підтримки підприємництва);

- законодавчо закріплений механізм фінансово-кредитного сприяння та створені для цього фонди підтримки підприємництва (з державною та/чи

комунальною формою власності) практично у всіх регіонах України, а також в окремих районних центрах та малих містах;

- робляться важливі кроки (в тому числі на законодавчому рівні) у напрямі удосконалення дозвільної та реєстраційної системи. що часто створює об' єктивні бар' єри суб' єктам підприємницької діяльності при їх проходженні, а також через прийняття інколи необґрунтованих рішень, які суперечать принципам · справедливого ринкового підприємницького середовища); не сформованість системи доступу підприємств, зокрема малих і середніх, до фінансово-кредитних ресурсів (в Україні створено мережу фондів підтримки підприємництва, проте обсяги фінансування заходів на часткове відшкодування відсоткових ставок, гарантування позик та ін. за кредитами суб' єктів малого і середнього підприємництва як з центрального, так і місцевих бюджетів є мізерними, здійснюється за принципом залишкового фінансування; лише в окремих регіонах України набула розвитку практика державної системи фондів підтримки підприємництва у районах та малих містах; недостатньо розвиненою є мережа страхових та гарантійних фондів, інституцій кредитної кооперації малих і середніх підприємств); асоціативні підприємницькі об? єднання часто не спроможні здійснювати реальний вплив на формування регуляторного клімату;

- потребує суттєвого вдосконалення у контексті поступового нівелювання суттєвих вад існуючого в Україні економіко-правого середовища підприємництва вітчизняна податкова система (йдеться передусім про стимулювання звуження тіньового сектора ринку, легалізацію капіталів, розвиток інноваційної та інвестиційної активності підприємств та ін.). Принципами подальшого вдосконалення податкової політики в Україні мають стати: детінізація бізнес-середовища та легалізація підприємницької діяльності, всіх напрямів і складових діяльності підприємств на засадах «регенерації» тіньової компоненти соціально-економічної системи, її елементів і структури у сектор легального господарювання; запровадження податку на нерухомість; створення сукупності податкових стимулів до нагромадження і інвестування

коштів юридичними і фізичними особами, структурних зрушень, розвитку науково-дослідних робіт, інноваційної діяльності, її інфраструктури, підготовки і перекваліфікації персоналу вітчизняних підприємств.

Дослідження сучасної наукової економічної думки дає змогу узагальнити пропозиції авторів [1; 5; 19; 20] щодо зміцнення економічної безпеки підприємства та країни в цілому за допомогою державної політики наступним чином:

1) Забезпечити дієвість державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях, включаючи економічну безпеку підприємства, яка повинна відображатися досягненням поставлених в різних програмних комплексах цілей та контролю щодо виконання законодавчих актів на всіх рівнях влади.

2) На науково-обгрунтованих засадах та законодавчому рівні посилити державну підтримку підприємництва і створити в країні політичну, ідеологічну та правову атмосферу, що забезпечує сталий (стійкий) розвиток економіки, а також організаційні передумови, які сприяють ефективній праці та нагромадженню капіталу, достатнього для задоволення приватних колективних та суспільних потреб.

3) На державному і регіональному рівнях здійснити комплекс економічних, політичних, правових, соціальних та ідеологічних заходів, що реалізуються за єдиною програмою, яка об'єднує зусилля законодавчої та виконавчої влад, громадських організацій і засобів масової інформації, спрямованих на ліквідацію засад корумпованості, економічної злочинності та піднесення економіки і соціально орієнтованого ринку.

4) Постійно вдосконалювати монетаристську політику НБУ стосовно забезпечення стабільності національної валюти. Позбавляти ліцензій комерційні банки на здійснення основної діяльності за допущені недоліки, що сприяють посиленню фінансово-кредитних загроз та неефективні заходи щодо упередження фінансових криз .

5) Посилити державний захист бізнесу від недобросовісної конкуренції та її проявів (промислового шпигунства, корупції, фальсифікації, обману, рейдерства, колекторства та шахрайства).

6) Подолання «олігархічної» моделі узгодження інтересів не у спосіб повного «відокремлення» бізнесу від держави, а за рахунок встановлення сучасних демократичних форм їхньої співпраці, які дозволять конструктивно мінімізувати взаємні конфлікти.

2 АНАЛІЗ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ «МОТОР СИЧ»

2.1 Організаційно-економічна характеристика підприємства

Історія підприємства почалася в 1907 році і нараховує вже більше 100 років. До грудня 1915 року завод випускав сільськогосподарські механізми та інструменти, виконував різні види механічної обробки, відливав вироби з чавуну і міді.

У грудні 1915 року акціонерне товариство «Дюфлон, Костянтинович і К» («Дека») викупило завод і змінило профіль його виробничої діяльності. Завод почав освоєння виробництва авіаційних двигунів, і в листопаді 1916 року був виготовлений перший 6-циліндровий мотор водяного охолодження «Дека» М-100. З того часу історія підприємства - це поетапне створення і освоєння в серійному виробництві нових двигунів, кожен з яких став значною віхою у розвитку вітчизняного авіадвигунобудування.

У 1995 р. підприємство перетворено у відкрите акціонерне товариство «Мотор Січ». На сьогодні воно перетворене в публічне акціонерне товариство згідно змін в законодавстві [23]. ПАТ «Мотор Січ» випускає надійні авіаційні двигуни та газотурбінні установки, які є конкурентними на світовому ринку. Продукція підприємства експлуатується на літаках і вертольотах різного призначення, більш ніж в 120 країнах світу. Це газотурбінні двигуни АІ-20, АІ-24, АІ-25, АІ-25ТЛ, АІ-9, ТВ3-117, Д-36, Д-136, Д-18Т, ТВ3-117ВМА-СБМ1, АІ9-3Б, Д -36 сер. 4А, Д-436Т1/ТП, ВК-2500 для літаків Іл-18, Іл-38, Бе-12, Ан-8, Ан-10, Ан-12, Ан-32, Ан-24, Ан-26, Ан -30, Як-40, L-39, К-8J, Як-42, Ан-72, Ан-74, Ан-124 «Руслан», Ан-225 «Мрія», Ан-140, Ан-74ТК-300 , Ту-334, Бе-200, і вертольотів Ка-27, Ка-28, Ка-29, Ка-31, Ка-32, Ка-50, Ка-50-2, Ка-52, Мі-8МТ, Мі -14, Мі-17, Мі-171, Мі-172, Мі-24, Мі-25, Мі-26, Мі-28, Мі-35.

В даний час на підприємстві розпочато серійне виробництво авіаційних двигунів АІ-222-25, Д-436-148, АІ-450-МС, ТВ3-117ВМА-СБМ1В для літаків Як-130, Ан-148, Ан-158, вертольотів Мі- 24, Мі-25, Мі-17, Мі-171 і ведеться

інтенсивна підготовка до серійного виробництва Д-27, АІ-222-25Ф, АІ-25ТЛШ, АІ-450м, МС-500 для літаків Ан-70, L-15 , L-39 і вертольотів Мі-2М та ін.

Розробка і впровадження у виробництво сучасних технологій, що спираються на новітні досягнення науки і техніки, професійний, висококваліфікований і згуртований колектив, унікальна виробнича база, ресурси, ефективна управлінська стратегія - все це є плацдармом для успіху та постійного розвитку [24]. .

У 2022 р. українська двигунобудівного компанія ПАТ «Мотор Січ» в цілому поставила замовникам 970 двигунів. За словами директора по маркетингу підприємства Володимира Широкова, п'ять років тому компанія виробляла близько 300 двигунів на рік. Що стосується ремонтних виробів, то в минулому році ми виконали роботи по 650 двигунів. Це дещо нижче, ніж в 2021 г, ми очікували таке зниження, воно пов'язане з тим, що у нас зросла вартість ремонту. Споживачі повинні звикнути до нових цін. У цьому році буде відремонтовано 950 двигунів, в наступному – 1100 і в подальшому плануємо наблизитися до 2000 ремонтних двигунів на рік.

ПАТ «Мотор Січ» розраховує вийти на нові для компанії ринки – зокрема, до Бразилії, де виробник цього року відкриє своє представництво. «У цій країні сьогодні експлуатуються гелікоптери з нашими двигунами, а ми хочемо зайти на цьому ринку як в авіаційній, так і в наземний сегмент – з енергетичними установками і газоперекачувальними агрегатами. Крім того, ми розраховуємо більш активно просувати продукцію» ПАТ «Мотор Січ» «в країнах Латинської Америки», - говорить Широков [25].

Згідно із рішенням зборів акціонерів ПАТ «Мотор Січ» за підсумками роботи в 2022 році сплатить дивіденди в розмірі 25 грн. на акцію, що становить приблизно 3,7% чистого прибутку 2022 рік. В затверджені виробничі плани, закладено зростання виробництва ПАТ «Мотор Січ» у 2012 році, як планується, складе 14% [24].

Сформований на 2023 рік портфель замовлень компанії оцінюється в суму близько $ 800 млн. У структурі продажів близько 60% становлять

вертолітні двигуни, близько 20% - авіадвигуни, 10% - газотурбінні установки (рисунок 2.1).

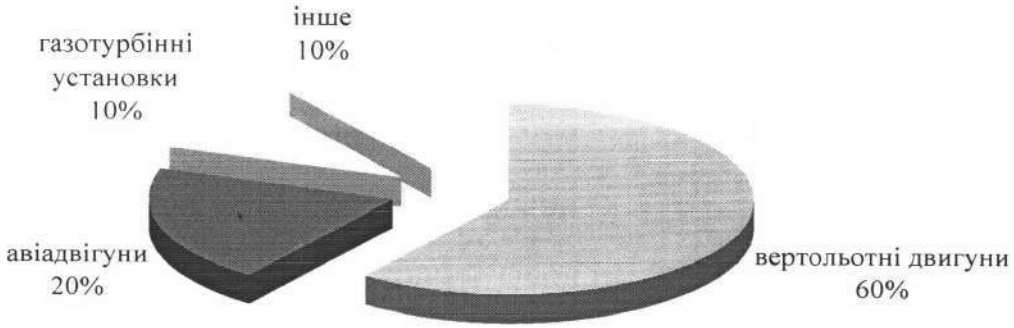

Рисунок 2.1 – Планова структура продаж ПАТ «Мотор Січ» на 2023 рік

У числі найбільших замовлень в поточному році представник топ-менеджменту виділив поставки двигунів у рамках укладеного у 2022 році масштабного контракту з холдингом «Вертольоти» на $ 1,2 млрд.: обсяг поставок в інтересах «Вертольотів» в 2023 році складе близько $ 280 млн. Плановий зростання поставок вертолітних двигунів у інші країни оцінюється в 20%.

Одним із серед найбільших замовників також Китай та Індія, повідомив співрозмовник агентства. В рамках українсько-китайського співробітництва за програмою нового китайського навчально-бойового літака (УБС) L-15, на березень-квітень намічена передача китайській стороні першої партії серійних двигунів АИ-222-25F, зібраних в Україну в рамках укладеного сторонами в 2022 році контракту.

В даний час українська та китайська сторони продовжують переговори про подальші постачання в КНР AI-222-25F і кооперації при його виготовленні.

У числі перспективних програм, що реалізуються ПАТ «Мотор Січ» у 2012 році, представник топ-менеджменту також виділив модернізацію багатоцільових вертольотів Мі-8 на потужностях придбаного компанією на

початку року авіаремзаводу в Орші (Білорусь) та ДП Авіакон. В рамках програми в 2023 році планується модернізувати 15 машин.

Планується також розвиток програми модернізації багатоцільових Мі-2 на потужностях Вінницького аваіремзавода [24].

До складу ПАТ «Мотор Січ» входять наступні структурні одиниці, розташовані на території Україні:

- Запорізький моторобудівний завод
- Запорізький машинобудівний завод ім. В.І.Омельченко
- Сніжнянський машинобудівний завод
- Волочиський машинобудівний завод
- Авіакомпанія Мотор Січ

Структура підприємства та коротка характеристика його структурних одиниць наведена в рисунку 2.2.

ПАТ «Мотор січ» - акціонерне товариство з світовим ім'ям, цінні папери якого торгуються на ведучих світових фінансових майданчиках. Саме тому необхідно надати характеристику структурі акціонерного капіталу та динаміці котировок цінних паперів компанії.

Так, 56,1% акцій компанії володіє її менеджмент, 14,9% - голова ради директорів, 4,7% - знаходяться у розпорядженні емітента, 24,3 - free float.

За даними Інформаційного порталу про фондовий ринок України у 2023 році динаміка ціни акції ПАТ «Мотор Січ» на часових проміжках від одного тижня до трьох місяців виявилась кращою, ніж динаміка індексу Української біржі. Рекордний відрив у 28 пунктів ціна акції «Мотор Січі» продемонструвала на інтервалі в три місяці, а найменший відрив у 6 пунктів – на тижневому. Даним тенденціям сприяють сильні фундаментальні фактори позитивного впливу, що знаходять своє підтвердження і в інформації зі зборів акціонерів ПАТ «Мотор Січі».

Рентабельність підприємства за чистим прибутком у 2022 р. збереглася на високому 23%-му рівні. Зростання обсягів виробництва у 2022 р. у співставних цінах до 2021 р. склав 14,5%. Ріст реалізації продукції – 21%. Позитивним

моментом у структурі реалізації компанії є переважання частки серійних авіаційних двигунів 65,6% над 16%-ою часткою ремонтів [26].

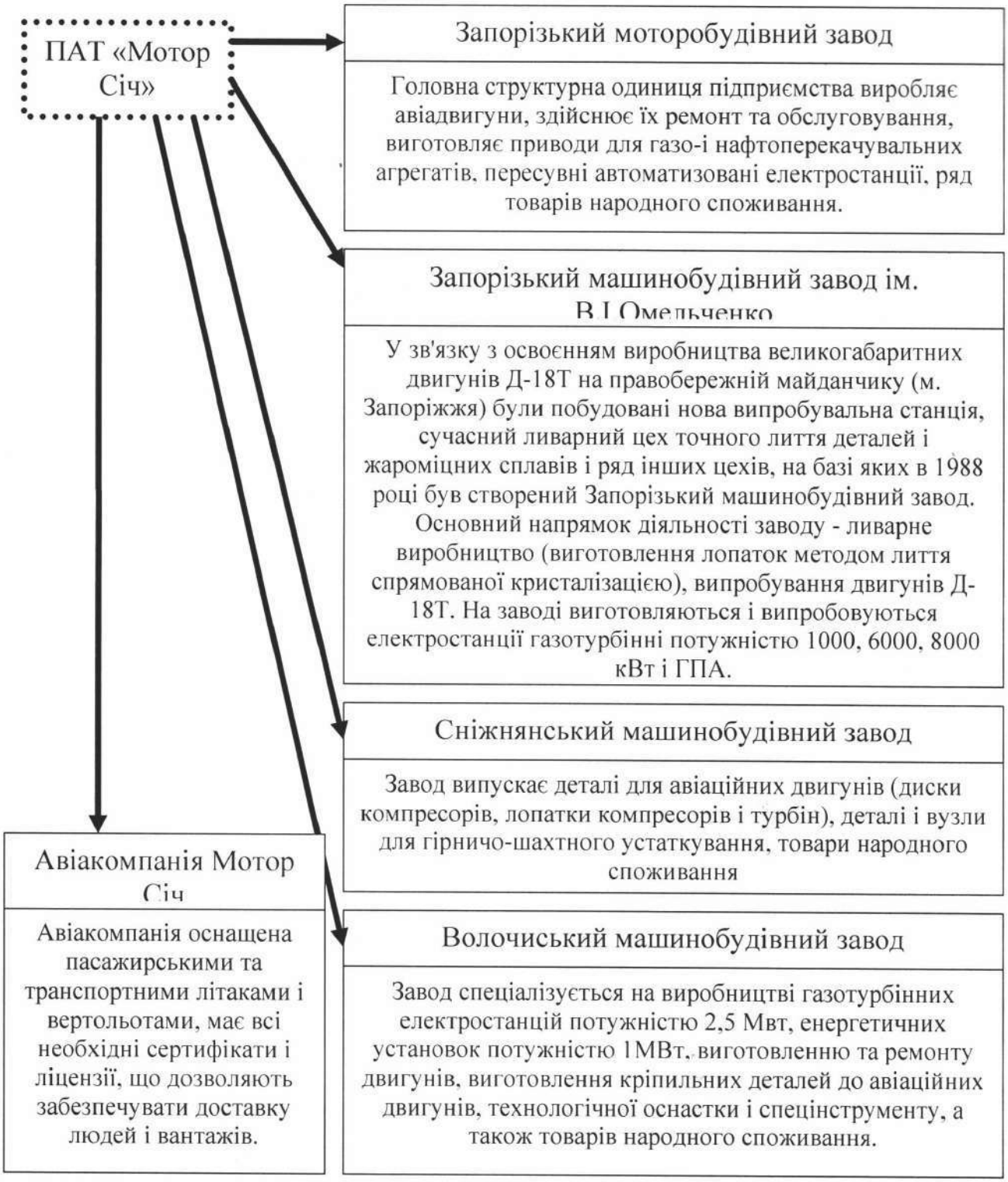

Рисунок 2.2 – Структура ПАТ «Мотор Січ» та коротка характеристика структурних одиниць

Дивідендна дохідність на акцію за ціною на 3 квітня 2023 р. становить до 1%. Стратегічний розвиток компанії пов'язується зі створенням окремого виробництва вертолітної техніки. Компанія отримала сертифікат розробки авіаційної техніки та додатковий сертифікат на вертоліт Мі-8МСБ. Тривають роботи над новими 4-ю та 4Е серіями вертолітного двигуна ТВ3-117ВМА-СБМ1В.

Нині акції компанії торгуються з трейлінговими коефіцієнтами

EV/S = 1; EV/EBITDA = 2,7; P/E= 4,1, що вказує на наявний потенціал зростання ціни акції. Виходячи з факторів зростання, озвучених перспектив компанії на 2012-й і найближчі роки, та на основі порівняння з аналогами, підтверджуємо фундаментальну рекомендацію купувати акції ПАТ «Мотор Січ». В той же час зауважуємо можливість короткострокового зниження ціни акції Мотор Січі через кон'юнктуру фондового ринку [26].

Розглянемо попередню динаміку основних показників діяльності підприємства за 2008-2010 роки в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка основних показників ПАТ «Мотор Січ» за 2019-2020 роки (за даними річної звітності [24; 27])

показник	од. в-ру	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2020р. до 2019р.		2020р. до 2022р.	
					абсол.	відн.	абсол.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чистий дохід від реалізації продукції	тис. грн.	2056424	3745680	5001803	1689256	82%	1256123	25%
Чистий прибуток (збиток)	тис. грн.	2554	754646	1248028	752092	295 р.	493382	40%
Власний капітал	тис. грн.	1804562	2559674	3799732	755112	42%	1240058	33%
Довгострокові зобов`язання	тис. грн.	125766	206145	265896	80379	64%	59751	22%
Короткострокові кредити та позики	тис. грн.	593932	545690	408663	-48242	-8%	-137027	-34%
Дебіторська заборгованість	тис. грн.	570900	855440	1387438	284540	50%	531998	38%

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Нематеріальні активи	тис. грн.	548	839	1394	291	53%	555	40%
Основні засоби за залишковою вартістю	тис. грн.	845358	921056	1197879	75698	9%	276823	23%
Незавершене будівництво	тис. грн.	146358	213187	287023	66829	46%	73836	26%
Довгострокові фінансові вкладення	тис. грн.	239382	263184	403160	23802	10%	139976	35%
Виробничі запаси	тис. грн.	1513866	1585229	2243511	71363	5%	658282	29%
Грошові кошти та їх еквіваленти	тис. грн.	48947	187390	443199	138443	283%	255809	58%
Поточні фінансові інвестиції	тис. грн.	113964	105067	69031	-8897	-8%	-36036	-52%
Кредиторська заборгованість постачальникам	тис. грн.	1014983	911582	1679473	-103401	-10%	767891	46%
Фонд оплати праці	тис. грн.	477677	536781	724701	59104,4	12%	187920	26%
Середньооблікова чисельність працівників	чол.	21236	20832	21860	-404	-2%	1028	5%

Протягом 2019-2021 років на ПАТ «Мотор Січ» мала місце тенденція неухильного зростання обсягів виробництва та доходів від реалізації товарів, робіт, послуг. Порівняно з 2019 роком чистий дохід від реалізації продукції у 2021 році зріс майже у 2 рази. Витрати на реалізовану продукцію за остання три роки збільшились у 2,4 рази. Чистий прибуток в 2020 році порівняно з 2019 роком значно збільшився – в 295 разів, що свідчить про впровадження підприємством антикризової програми та успішне подолання наслідків світової фінансової кризи, які негативно вплинули на показники діяльності підприємства в 2019 році. В 2021 році тенденція зросту чистого прибутку мала продовження, він зріс на 40 % порівняно з 2020 роком і склав 1 248 028 тис. грн. Завдяки цьому мала місце стійка тенденція до зросту власного капіталу підприємства на 42 % в 2020 році порівняно з 2019, та на 33 % в 2021 році порівняно з 2020 роком. Про покращення фінансової ситуації

на підприємстві та подолання кризових явищ свідчить динаміка грошових коштів на рахунках підприємства. Так, у 2020 році він склав 187 390 тис. грн. та зріс на 283 % порівняно з 2019 роком, в 2021 році зріст склав 58 % порівняно з 2020 роком. Одночасно мала місце тенденція до збільшення дебіторської заборгованості на 50 % в 2020 році до 2019 року та на 38 % в 2021 році до 2020 року. Кредиторська заборгованість за той же період мала різнонаправлені тенденції від – 10 % у бік зменшення в 2020 році до 46 % у бік збільшення в 2021 році. Одночасно зросли довгострокові зобов'язання та зменшився об'єм довгострокових кредитів та позик, на фоні зросту вартості матеріальних та нематеріальних активів, довгострокових фінансових інвестицій, незавершеного будівництва та виробничих запасів підприємства за досліджуваний період свідчить про активну різновекторну інвестиційну активність підприємства.

Розглянемо склад і структуру витрат ПАТ «Мотор Січ» для більш повного розуміння формування чистого прибутку підприємства за досліджуваний період (таблиця 2.2 та таблиця 2.3).

Таблиця 2.2 – Витрати ПАТ «Мотор Січ» по елементам за 2019-2021 роки (за даними річної звітності [24])

Показник	Значення показника, тис.грн.			Відхилення 2020 р. від 2019 р.		Відхилення 2021 р. від 2020 р.	
	2 019р.	2 020р.	2 021р.	Тис.грн	%	Тис.грн.	%
Собівартість реалізованої продукції	1326556	2137504	2666560	810948	61,1	529056	24,8
Адміністративні витрати	275792	308658	372556	32866	11,9	63898	20,7
Витрати на збут	150874	224449	286630	73575	48,8	62181	27,7
Інші операційні витрати	1426649	2245826	3253511	819177	57,4	1007685	44,9
Фінансові витрати	53379	83416	74994	30037	56,3	-8422	-10,1
Витрати від участі в капіталі	6816	11887	11656	5071	74,4	-231	-1,9
Інші витрати	355310	882777	47287	527467	148,5	-835490	-94,6
Податок на прибуток	10142	254384	285307	244242	2408,2	30923	12,2
Разом	3605518	6148901	6998501	2543383	70,5	849600	13,8

Аналіз показав, що за досліджуваний період на ПАТ «Мотор Січ» нацвагомійшими статтями витрат, які впливали на формування чистого прибутку підприємства, були собівартість реалізованої продукції та інші операційні витрати. Розшифровка інших операційних витрат, яка була додана підприємством до річної звітності показала, що близько 90 % це витрати пов'язані з валютними курсовими різницями, оскільки за досліджуваний період частка експорту в реалізації постійно зростала і складала: 83,8 % в 2019 році, 88,7 % в 2020 році, 91,5 % в 2021 році.

Розглянемо докладніше структуру витрат собівартості реалізованої продукції в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Структура операційних витрат ПАТ «Мотор Січ» за 2008-2010 роки (за даними річної фінансової звітності [27])

Витрати	Вартість, тис.грн.			Питома вага у загальній сумі, %		
	2 019р.	2 020р.	2 021р.	2 019р.	2 020р.	2 021р.
Матеріальні затрати	1139981	1446108	2064741	50,8	52,6	54,4
Витрати на оплату праці	488334	548360	737415	21,8	19,9	19,4
Відрахування на соціальні заходи	179598	201865	270670	8,0	7,3	7,1
Амортизація	107167	118414	156489	4,8	4,3	4,1
Інші операційні витрати	327316	436129	566906	14,6	15,9	14,9
Разом	2242396	2750876	3796221	100	100	100

Аналіз показав стійку тенденцію до зросту частки матеріальних витрат в структурі собівартості реалізованої продукції підприємства з 50,8 % в 2019 році до 54,4 % в 2021 році. За вказаний період значно зросли ціни на матеріали, комплектуючи вироби (індекс цин виробників промислової продукції в Україні за 2019-2021 роки склав 1,67), енергоносії (ціни на електроенергію порівняно з 2018 роком зросли у 1,9 рази, на промисловий газ - у 3,1 рази), а також законодавчо встановлена мінімальна заробітна плата. Проведена робота з поліпшення ефективності використання ресурсів, у тому число з енергозбереження, структурна реорганізація підприємства зменшили вплив

вказаних факторів на зріст собівартості продукції. Розширення ринків збуту продукції, реалізація проектів виробництва нових двигунів Д-436-148 та АИ-450-МС для літака АН-148 призвели до збільшення чистого прибутку підприємства у 2021році порівняно з 2009 роком.

Рентабельність є одним з найважливіших економічних показників, який характеризує діяльність підприємства, так як характеризує прибутковість, дохідність, фінансовий результат діяльності організації і є узагальнюючим показником економічної ефективності виробництва.

Розрахуємо показники рентабельності ПАТ «Мотор Січ» (на основі Форми №1 та Форми №2 фінансової річної звітності [27]) та зведемо результати в таблицю 2.4. Для акціонерного товариства, акції якого торгуються на фондовій біржі, більш прийнятно скористатися міжнародними стандартами в цьому питанні та розрахувати показники рентабельності наступним чином за формулами [28]:

1) Рентабельність активів (ROA):

$$\text{ROA} = \text{Чистий прибуток} / \text{Сума активів} \quad (2.1)$$

ROA за 2019 р = 2 554 тис. грн./3 537 314 тис. грн. = 0,001

ROA за 2020 р = 754 646 тис. грн./4 223 091 тис. грн. = 0,179

ROA за 2021 р = 1 248 028 тис. грн./ 6 153 764 тис. грн. = 0,203

2) Рентабельність власного капіталу (ROE):

$$\text{ROE} = \text{Чистий прибуток} / \text{Власний капітал} \quad (2.2)$$

ROE за 2019 р = 2 554 тис. грн./1 804 562 тис. грн. = 0,001

ROE за 2020 р = 754 646 тис. грн./2 559 674 тис. грн. = 0,295

ROE за 2021 р = 1 248 028 тис. грн./3 799 732 тис. грн. = 0,328

3) Рентабельність інвестицій (ROI):

ROI = Чистий прибуток /
(Власний капітал + Довгостроковий позиковий капітал) (2.3)

ROI за 2019 р = 2 554 тис. грн./(1 804 562 + 125 766) тис. грн. =
ROI за 2020 р = 754 646 тис. грн./(2 559 674 + 206 145) тис. грн. =
ROI за 2021 р = 1 248 028 тис. грн./(3 799 732 + 265 896) тис. грн. = ?

4) Рентабельність продажів (ROS):

ROS = Чистий прибуток /Дохід від продажів (2.4)

ROS за 2019 р = 2 554 тис. грн./2 056 424 тис. грн. = 0,08
ROS за 2020 р = 754 646 тис. грн./3 745 680 тис. грн. = 0,08
ROS за 2021 р = 1 248 028 тис. грн./5 001 803 тис. грн. = 0,05

Таблиця 2.4 - Результати розрахунків рентабельності підприємства ПАТ «Мотор січ»

Показники	Період			Відхилення 2020р. до 2019р.	Відхилення 2021р. до 2020р.
	2019 рік	2020 рік	2021 рік		
Рентабельність активів (ROA)	0,001	0,179	0,203	0,178	0,024
Рентабельність власного капіталу (ROE)	0,001	0,295	0,328	0,293	0,034
Рентабельність інвестицій (ROI)	0,001	0,273	0,307	0,272	0,034
Рентабельність продажів (ROS)	0,001	0,201	0,250	0,200	0,048

Аналіз розрахованих показників показує, що ефективність господарської діяльності підприємства неухильно зростає. Це свідчить про вірно обрану стратегію діяльності та розвитку ПАТ «Мотор Січ», яка дозволяє підприємству не тільки збільшувати об'єми виробництва та реалізації продукції, розширяти ринки збуту, активно інвестувати та провадити інноваційну політику, але і

отримувати значні прибутки. Так, рентабельність власного капіталу за 2021 рік складає 32,8 %, рентабельність інвестицій – 30,7 %, рентабельність продажів 25 %, рентабельність активів – 20,3 %.

2.2 Оцінка стану основних складових економічної безпеки підприємства

На сьогоднішній день не існує єдиних методичних підходів до оцінки стану економічної безпеки підприємства. Як показав аналіз сутності економічної безпеки підприємства як економічної категорії, проведений в першому розділі роботи, більшість науковців схиляється до її визначення як потенціалу підприємства. На нашу думку, не зовсім вірний підхід. Економічна безпека підприємства як економічна категорія включає в себе поняття економічного потенціалу підприємства, але враховує і інші важливі фактори. Тому, на нашу думку, для оцінки економічної безпеки ПАТ «Мотор Січ» доцільно скористатися підходом, запропонованим Фішером В.В. [29], який полягає в наступному: у процесі діагностики загального рівня економічної безпеки підприємства виділити такі її основні форми, як поточна, тактична і стратегічна економічна безпека. При цьому загальний рівень економічної безпеки визначити на підставі оцінки всіх трьох складових.

Відповідно до запропонованого підходу, поточна економічна безпека передбачає відсутність загроз, здатних призвести до припинення життєдіяльності (банкрутства) підприємства в поточному періоді. Для оцінки цієї складової запропоновано використовувати ряд фінансово-економічних показників, які характеризують рівень фінансової незалежності підприємства, стан ліквідності його активів і можливості своєчасного виконання поточних фінансових зобов'язань, фінансово-економічні результати діяльності підприємства.

Тактична економічна безпека відображає здатність підприємства до відтворювання у процесі реалізації ним господарської діяльності, що

досягається при певному рівні ефективності використання ресурсів підприємства (основних засобів, матеріальних і трудових ресурсів). У процесі діагностики рівня тактичної економічної безпеки, слід оцінювати такі її основні складові: виробничо-технічну, інтелектуально-кадрову та комерційну складову.

Якщо тактична економічна безпека відображає ефективність використання ресурсів, то стратегічна безпека характеризує наявність і якість ресурсів у розпорядженні підприємства взагалі. Суб'єкт господарської діяльності може досить довгий час функціонувати і при низькому рівні стратегічної безпеки й навіть мати стійкий фінансово-економічний стан. До основних складових стратегічної безпеки підприємства доцільно віднести такі: ринкову, соціальну, інноваційно-технологічну, сировинну й енергетичну та екологічну складову.

Отже, «тримірна діагностика економічної безпеки підприємства» має практичну користь і може використовуватися при аналізі рівня економічної стійкості вітчизняних підприємств, зокрема промислового сектору, а також при розробці основних напрямів їх фінансово-економічного оздоровлення й техніко-технологічного розвитку [29].

Згідно з запропонованою методикою оцінимо поточну економічну безпеку підприємства. Для цього розрахуємо та проаналізуємо показники фінансової незалежності ПАТ «Мотор Січ», ліквідності, ділової активності та зробимо прогноз імовірності банкрутства за моделлю Альтмана скориставшись даними фінансової звітності [27]. Для зручності аналізу зведемо формули та розрахунки за ними в таблиці.

Розрахунок показників ліквідності ПАТ «Мотор Січ» представлено в таблиці 2.5. Аналіз ліквідності ПАТ «Мотор Січ» за 2008-2010 роки показав:

– в 2008 році спостерігалися проблеми у підприємства з абсолютною ліквідністю, що свідчить про недостатність грошових коштів, ситуація значно покращилася протягом 2020-2021 років;

– коефіцієнт покриття протягом досліджуваного періоду був на належному рівні – більше одиниці;

–коефіцієнт швидкої ліквідності значно перевищував норму за рахунок значних залишків за статтею незавершеного виробництва , що пов'язано з особливостями виробничого циклу підприємства.

Таблиця 2.5 – Аналіз ліквідності ПАТ «Мотор Січ» за 2019-2021 роки

N п/п	Показник	Позн-ня	Формула розрахунку	Оптимальне значення	2019 рік	2020 рік	2021 рік
1.	Коефіцієнт покриття (загальної ліквідності	Кп	Оборотні активи (ряд. 260) / Поточні зобов'язання (ряд. 620)	> 1,0	1,43	1,98	2,93
2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Кшл	Оборотні активи - запаси [(ряд. 260 - (ряд. 100+ ряд. 140)] / Поточні зобов'язання (ряд. 620)	0,6 -0,8	1,27	1,72	1,78
3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Кабс	Грошові кошти та їх еквіваленти (ряд. 220+ряд. 230 +ряд. 240) / Поточні зобов'язання (ряд. 620)	0,2 -0,35	0,10	0,21	0,25

Розрахуємо показники фінансової залежності в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Аналіз фінансової залежності ПАТ «Мотор Січ» за 2019-2021 роки

N п/п	Показник	Позн-ня	Формула розрахунку	Оптимальне значення	2019 рік	2020 рік	2021 рік
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності)	Кавт	Власний капітал і забезпечення (ряд. 380 + ряд. 430) / Підсумок балансу (ряд. 640)	> 0,5	0,51	0,61	0,66
2.	Коефіцієнт фінансової стабільності	Кфс	Власний капітал і забезпечення (ряд. 380 + ряд. 430) / Загальна сума зобов'язань (ряд. 480 + ряд. 620)	> 1,0	1,04	1,54	1,62

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8
3.	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	Кзвк	Власні оборотні кошти (ряд. 260 - ряд. 620)	> 0,1			
			Матеріальні оборотні активи (ряд. 100+ряд. 140)		2,63	3,76	3,89
4.	Коефіцієнт Бівера	Кб	Чистий прибуток та амортизація [ф. N 2 (ряд. 220 + ряд. 260)]	> 0,2			
			Довгострокові та поточні зобов'язання (ф. N 1 (ряд. 480 + ряд. 620)		0,06	0,52	0,60
5.	Коефіцієнт співвідношення необоротних і оборотних активів	Кос/об	Необоротні активи (ряд. 080)				
			Оборотні активи (ряд. 260)		0,54	0,50	0,45

Аналіз показав, що підприємство протягом досліджуваного періоду мало стійку та ярко виражену фінансову незалежність. Деякі негативні фактори спостерігалися в 2019 році – коефіцієнт Бівера був нижчим за норму та свідчив, що чистий прибуток підприємства та амортизація покривають довгострокові та поточні зобов'язання лише на 6 % при нормі не менше 20 %. Також спостерігалося поступове зменшення вартості необоротних активів до оборотних, що свідчить про підвищення ліквідності підприємства та коштів в обороті.

Проведемо аналіз ділової активності ПАТ «Мотор Січ» в таблиці 2.7.

Аналіз показників ділової активності ПАТ «Мотор Січ» за 2020-2021 роки показав наступне:

– зріст чистого доходу і, відповідно, собівартості реалізованої продукції, середньої суми дебіторської заборгованості та запасів, що пов'язано з розвитком підприємства та збільшення виробництва та реалізації продукції;

– одночасно спостерігалося збільшення суми закупівлі у постачальників та зниження середньої величини кредиторської заборгованості, що свідчить про підвищення платоспроможності підприємства та впровадження політики

Таблиця 2.7 – Аналіз ділової активності ПАТ «Мотор Січ» за 2020-2021 роки

N п/п	Показник	Формула розрахунку	Одиниця виміру	2020 рік	2021 рік
1	2	3	4	5	6
Необхідні дані для розрахунків					
1.	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф. N 2, ряд. 035	Тис. грн.	3740353	5106758
2.	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф. N 2, ряд. 040	Тис. грн.	(2137504)	(2666560)
3.	Середня сума дебіторської заборгованості	Ф. N 1, ряд. 160 (н + к) / 2	Тис.грн.	167573,5	235402
4.	Середня вартість запасів	Ф. N 1, ряд. (100+ 140) (н + к) / 2	Тис.грн.	316307,5	464019
5.	Середня величина кредиторської заборгованості (постачальників)	Ф. N 1, ряд. 530 (н + к) / 2	Тис.грн.	116751,5	76349,5
6.	Сума закупівлі у постачальників для забезпечення операційної діяльності за період	[Ф. N 2, ряд. (035 - 100 - 240 - 250 - 260 - 270)] + [ф. N 1, ряд. (100 + 140)к] - [ф. N 1, ряд. (100 + 140) н]	Тис. грн.	802933	1521420
7.	Середня вартість усього майна	Ф. N 1, ряд. 280 (н + к) / 2	Тис. грн.	3873988,5	5188427,5
8.	Середня величина власного капіталу	Ф. N 1, ряд. 380 (н + к) / 2	Тис. грн.	2174445	3179703
9.	Середня величина оборотних активів	Ф. N 1, ряд. 260 (н + к) / 2	Тис. грн.	2553736,5	3533707,5
Показники рентабельності					
10.	Рентабельність продажів	Ф. N 2, ряд. 100 x 100 % / п. 1	%	30%	31%

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5	6
11.	Рентабельність затрат основної діяльності	Ф. N 2, ряд. 050 х 100 % / п. 2	%	75%	88%
12.	Рентабельність активів (віддача загальних вкладень у підприємство)	Ф. N 2, ряд. 220 х 100 % / п. 7	%	19%	24%
13.	Рентабельність власного капіталу	Ф. N 2, ряд. 220 х 100 % / 8 п.	%	34%	39%
14.	Рентабельність оборотних активів	Ф. N 2, ряд. 100 х 100 % / п. 9	%	43%	45%
15.	Оборотність активів	Ф. N 2, ряд. 035 / п. 7	Оборот	0,97	0,96
16.	Оборотність власного капіталу	Ф. N 2, ряд. 035 / п. 8	Оборот	1,72	1,57
Показники управління активами					
17.	Коефіцієнт оборотності запасів	п.2 / п. 4	Оборот	6,76	5,75
18.	Період обороту запасів	365 днів / п. 17	Дні	54,01	63,52
19.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	п. 1 / п. 3	Оборот	22,32	21,69
20.	Термін кредиту покупцям (час затримки платежів)	365 днів / п. 19	Дні	16,35	16,83
21.	Тривалість операційного циклу	П. 18 + п. 20	Дні	70,37	80,34
22.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	п. 6 / п. 5	Оборот	6,88	19,93
23.	Період обороту кредиторської заборгованості	365 днів / п. 22	Дні	53,07	18,32

передплат, що дозволяє закуповувати матеріали та комплектуючі значно дешевше ніж на умовах товарного кредиту;

–за досліджуваний період зросла середня величина власного капіталу підприємства та середня величина оборотних активів, що свідчить про реальну, а не номінальну прибутковість господарської діяльності ПАТ «Мотор Січ».

Розглянемо за допомогою розрахунку за моделлю Альтмана чи існує для досліджуваного підприємства загроза банкрутства. Для акціонерних товариств, чиї акції котируються на ринку, найпопулярніша п'яти факторна модель. Формула розрахунку п'яти факторної моделі Альтмана має вигляд:

$$Z = 1{,}2 * X1 + 1{,}4 * X2 + 3{,}3 * X3 + 0{,}6 * X4 + X5, \quad (2.5)$$

де X1 = оборотний капітал до суми активів підприємства. Показник оцінює суму чистих ліквідних активів компанії стосовно до сукупних активів.

X2 = не розподілений прибуток до суми активів підприємства, відображає рівень фінансового важеля компанії.

X3 = прибуток до оподаткування до загальної вартості активів. Показник відображає ефективність операційної діяльності компанії.

X4 = ринкова вартість власного капіталу / бухгалтерська (балансова) вартість всіх зобов'язань.

X5 = обсяг продажів до загальної величини активів підприємства характеризує рентабельність активів підприємства [30].

В результаті підрахунку Z - показника для конкретного підприємства робиться висновок:

– Якщо Z <1,81 - імовірність банкрутства становить від 80 до 100%;

– Якщо 2,77 <= Z <1,81 - середня імовірність краху компанії від 35 до 50%;

– Якщо 2,99 <Z <2,77 - імовірність банкрутства не велика від 15 до 20%;

– Якщо Z <= 2,99 - ситуація на підприємстві стабільна, ризик неплатоспроможності протягом найближчих двох років вкрай малий.

Точність прогнозу в цій моделі на горизонті одного року становить 95%, на два роки - 83%, що є її гідністю. Недолік же цієї моделі полягає в тому, що її по суті можна розглядати лише стосовно великих компаній, що розмістили свої акції на фондовому ринку [30], якою, фактично, і є досліджуване підприємство ПАТ «Мотор Січ».

Розрахуємо показник Z п'яти факторної моделі Альтмана за 2019-2021 роки в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Розрахунок показника Z п'яти факторної моделі Альтмана ПАТ «Мотор Січ» за 2019-2021 роки

показник	формула розрахунку	2019	2020	2021
X1	оборотний капітал до суми активів підприємства (ряд. 260 Ф.1/ ряд. 280 Ф.1)	0,649	0,668	0,691
X2	нерозподілений прибуток до суми активів підприємства (ряд.350 Ф.1/ряд. 280 Ф.1)	0,178	0,325	0,427
X3	прибуток до оподаткування до загальної вартості активів підприємства (ряд. 170 Ф. 2/ряд. 280 Ф.1)	0,004	0,236	0,249
X4	ринкова вартість власного капіталу до бухгалтерської вартості всіх зобов'язань (ряд.380 Ф.1/(ряд. 480 Ф.1+ряд. 620 Ф.1))	1,042	1,536	1,619
X5	обсяг продажів до загальної величини активів підприємства (ряд.035 Ф.2/ ряд 280 Ф.1)	0,58	0,89	0,81
Значення Z		2,246	3,847	4,033

Розрахунок показника Z п'яти факторної моделі Альтмана ПАТ «Мотор Січ» показав, що в 2019 році (2,77 <= Z <1,81) на підприємстві був стан середньої імовірності краху компанії від 35 до 50%. Значення показника Z склало 2,246. В 2020-2021 роках ситуація значно покращилася і на сьогодні можна стверджувати, що ситуація на підприємстві стабільна, ризик неплатоспроможності протягом найближчих двох років вкрай малий.

Таким чином, на основі проведеного аналізу необхідно зробити наступний висновок, що поточна економічна безпека ПАТ «Мотор Січ» підприємства знаходиться на найвищому рівні.

Оцінимо тактичну економічну безпеку підприємства за допомогою аналізу ефективності використання основних засобів, матеріальних і трудових ресурсів підприємства, що дасть нам змогу оцінити такі складові економічної безпеки підприємства: . виробничо-технічну, інтелектуально-кадрову та комерційну.

Для оцінки використання основних засобів розрахуємо наступні показники [31; 32; 33]:

фондовіддачі за формулою (2.6):

$$Фв=ВП/ОЗ \quad (2.6)$$

фондомісткості за формулою (2.7):

$$Фм=ОЗ/ВП \quad (2.7)$$

рентабельності основних засобів за формулою (2.8):

$$Рф=П/ОЗ \quad (2.8)$$

коефіцієнт зношеності за формулою (2.9):

$$Кзн=Зн/ОЗп, \quad (2.9)$$

де – ВП випуск продукції в тис. грн.;

ОЗ – залишкова вартість основних засобів в тис. грн.;

ОЗп – первісна вартість основних засобів в тис. грн.;

П – чистий прибуток в тис. грн.;

Зн – знос основних фондів підприємства в тис. грн.

Результат розрахунку оформимо у вигляді таблиці 2.9. Аналіз показав, що протягом 2008-2010 років спостерігалася стійка тенденція підвищення рентабельності використання основних фондів підприємства та зменшення їх зносу за рахунок політики модернізації та оновлення, впровадження нових інноваційних технологічних процесів. Показник фондовіддачі зростав протягом 2019-2020 років від 2,43 грн. реалізованої продукції на 1 гривню вартості основних засобів до 4,06 відповідно. За рахунок проведеного в 2021 році оновлення основних засобів він знизився до 1,95 грн. З вищевикладеного можна зробити висновок, що виробничо-технічна складова тактичної економічної безпеки ПАТ «Мотор Січ» знаходиться на високому рівні.

Таблиця 2.9 – Основні показники ефективності використання основних засобів ПАТ «Мотор Січ» за 2019-2021 роки

назва	формула розрахунку	2019	2020	2021
Фв	ряд. 035 Ф.2/ряд. 030 Ф.1	2,43	4,06	1,95
Фм	ряд. 030 Ф.1/ряд. 035 Ф.2	0,41	0,25	0,51
Рф	ряд. 220 Ф.2/ряд. 030 Ф.1	0,003	0,80	1,04
Кзн	ряд. 032 Ф.1/ряд. 030 Ф.1	0,57	0,57	0,53

Для оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів розрахуємо наступні показники [31; 33]:

матеріалоємність продукції за формулою (2.10):

$$Mє=M/Q \quad (2.10)$$

матеріаловіддачу продукції за формулою (2.11)

$$Mв=Q/M \quad (2.11)$$

оборотність матеріальних запасів за формулою (2.12):

$$Ком=Ср/З \quad (2.12)$$

тривалість одного обороту за формулою (2.13):

$$О=Д/Ком, \quad (2.13)$$

Де М – матеріальні витрати тис. грн.;

Q – обсяг виробленої продукції тис. грн.;

Ср – повна собівартість реалізованої продукції тис. грн.;

З – середні залишки матеріальних запасів тис. грн.

Результат розрахунку оформимо у вигляді таблиці 2.10. Аналіз показав, що за 2019-2021 роки на ПАТ «Мотор Січ» матеріалоємність продукції мала тенденцію до зниження з 0,55 грн. матеріальних витрат на 1 грн. реалізованої продукції в 2019 році до 0,39 грн. в 2020 році. В 2021 році спостерігався незначний зріст до 0,41 грн., що пов'язано з підвищенням цін на матеріали та комплектуючі. Такі самі тенденції зберігалися і відносно інших показників ефективності використання матеріальних ресурсів. Відповідно, зростала матеріаловіддача з 1,80 грн. в 2019 році до 2,59 грн. в 2020 році. При цьому в 2021 році вона незначно знизилася до 2,42 грн. Коефіцієнт оборотності складав від 5,12 в 2019 році до 6,84 в 2020 році та знизився до 5,81 в 2021 році. Оборот матеріалів складав 71 день в 2019 році, 53 дні в 2020 та 63 дні в 2021 році. Таким чином, в 2021 році спостерігалося погіршенні ефективності використання матеріальних ресурсів порівняно з 2020 роком, що обумовлено зовнішніми чинниками, і свідчить про наявність комерційних ризиків, які потребують з боку ПАТ «Мотор Січ» контролю та дій, спрямованих на їх зниження. З цього випливає, що комерційна складова тактичної економічної безпеки підприємства за досліджуваний період була на достатньому рівні, але потребує додаткової уваги.

Таблиця 2.10 – Основні показники ефективності використання матеріальних ресурсів ПАТ «Мотор Січ» за 2019-2021 роки

назва	формула розрахунку	2019	2020	2021
Мє	ряд. 230 Ф.2/ряд. 035 Ф.2	0,55	0,39	0,41
Мв	ряд. 035 Ф.2/ряд. 230 Ф.2	1,80	2,59	2,42
Ко	ряд. 040 Ф.2/[(ряд. 100 Ф.1н+ряд. 100 Ф.1к)/2]	5,12	6,84	5,81
О	365/Ко	71,30	53,33	62,84

Для оцінки ефективності використання трудових ресурсів розрахуємо наступні показники [31; 32; 33]:

продуктивність праці за формулою (2.14):

$$Пп = ВП / СЧП, \quad (2.14)$$

трудомісткість продукції за формулою (2.15):

$$Тм = (Во.п. + Вс.з.) / В, \quad (2.15)$$

фондоозброєність за формулою (2.16):

$$Фо=ОЗ/СЧП, \quad (2.16)$$

де ВП – обсяг виробництва продукції, грн.;

СЧП – середня чисельність працюючих, осіб

Во.п. – витрати підприємства на оплату праці, грн.;

Вс.з. – витрати підприємства на соціальні заходи, грн.;

В – загальна сума витрат, грн.

Результат розрахунку оформимо у вигляді таблиці 2.11.

Аналіз показників ефективності використання трудових ресурсів за 2019-2021 роки показав, що не дивлячись на незначні коливання середньої чисельності персоналу продуктивність праці неухильно зростала з 93,84 грн. на чоловіка в 2019 році до 228,81 грн. на чоловіка в 2021 році. При цьому

трудомісткість знижувалася, відповідно, з 0,30 грн. на 1 грн. загальних витрат на реалізовану продукцію до 0,27 грн. Фондоозброєність праці зростала з 39,81 грн. на 1 чоловіка в 2021 році до 54,80 грн. на чоловіка в 2021 році, що пов'язано з політикою підприємства щодо оновлення, модернізації основних засобів та впровадження інноваційних технологій в процес виробництва.

Таблиця 2.11 – Основні показники ефективності використання трудових ресурсів ПАТ «Мотор Січ» за 2019-2021 роки

назва	формула розрахунку	2019	2020	2021
СЧП	за даними річної звітності підприємства	21236	20832	21860
$П_п$	ряд. 035 Ф.2 / СПЧ	96,84	179,55	228,81
Тм	(ряд.240 Ф.2 + ряд.250 Ф.2)/ряд.280 Ф.2	0,30	0,27	0,27
Фо	ряд.030 Ф.1 / СПЧ	39,81	44,21	54,80

Якісну оцінку трудових ресурсів в таблиці 2.12 за даними річних звітів підприємства [27], може охарактеризувати зміна структура персоналу за категоріями, яку наведено на рисунку 2.2. Вона показує збільшення частки основного та додаткового виробничого персоналу до 59,3 % в 2021 році та частки інженерно-технічного персоналу з 37,3 % в 2008 році до 38,5 % в 2021 році за рахунок зменшення долі інших категорій персоналу. Це свідчить про розвиток підприємства не тільки стосовно збільшення обсягів виробництва, а і збільшення науково-технічних розробок.

Структури персоналу за освітою за 2021 роки, наведена на рисунку 2.3., показує, що найбільшу частку – 27 % складають працівники з вищою освітою. Працівників з середньою освітою та неповною середньою – 32 % від загальної чисельності персоналу, що свідчить про достатній рівень якості персоналу, але потребує додаткової уваги щодо розробки та впровадження цільових програм щодо навчання та підвищення кваліфікації персоналу.

Як свідчить аналіз річної звітності [24; 27] керівництво та власники ПАТ «Мотор Січ» цілком розуміють необхідність висококваліфікованого

персоналу для підтримки конкурентоспроможності підприємства та підвищення його економічної безпеки. Так, протягом досліджуваного періоду, кадрова програма ПАТ «Мотор Січ», була спрямована на забезпечення відповідного рівня кваліфікації працівників його операційним потребам.

Метою кадрової політики було і залишається: зберегти й додатково залучити висококваліфіковані кадри.

Завдання:

- надання працівникам реальних можливостей професійного розвитку;

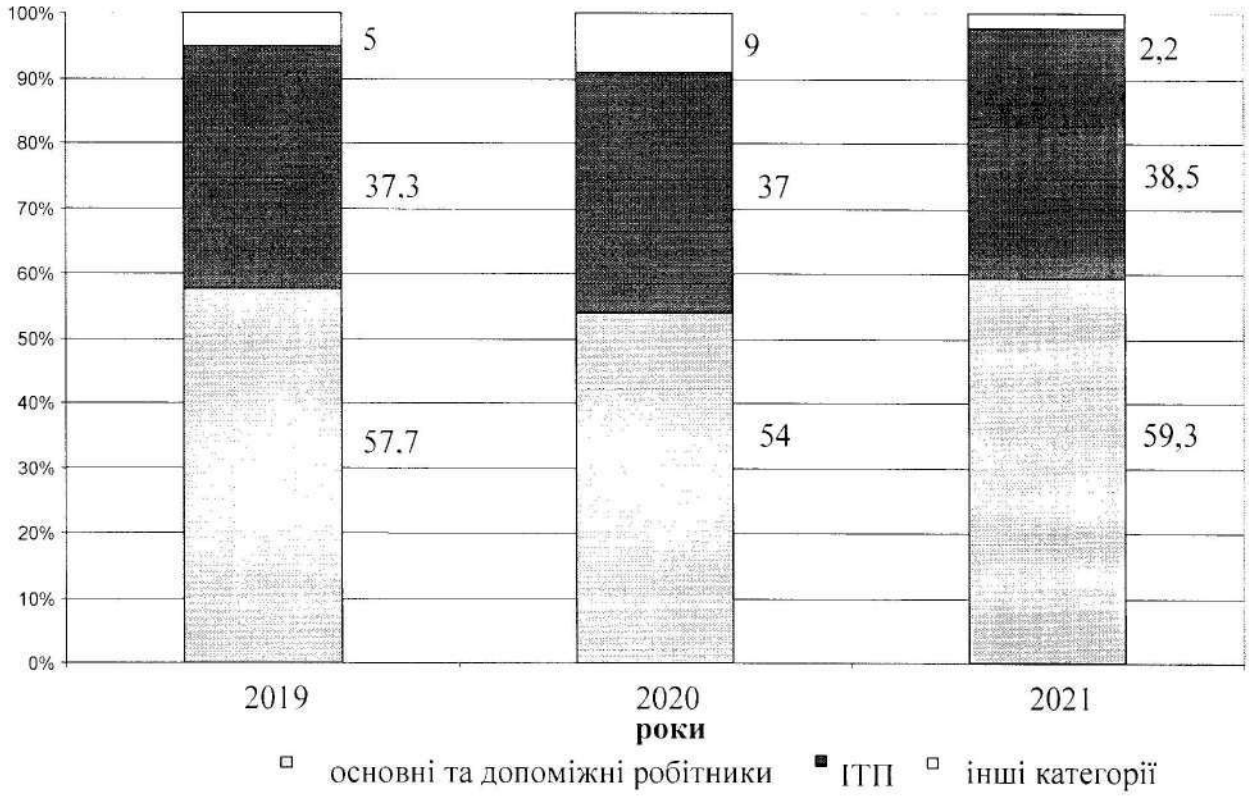

Рисунок 2.2 – Структура персоналу ПАТ «Мотор Січ» за категоріями за 2019-2021 роки

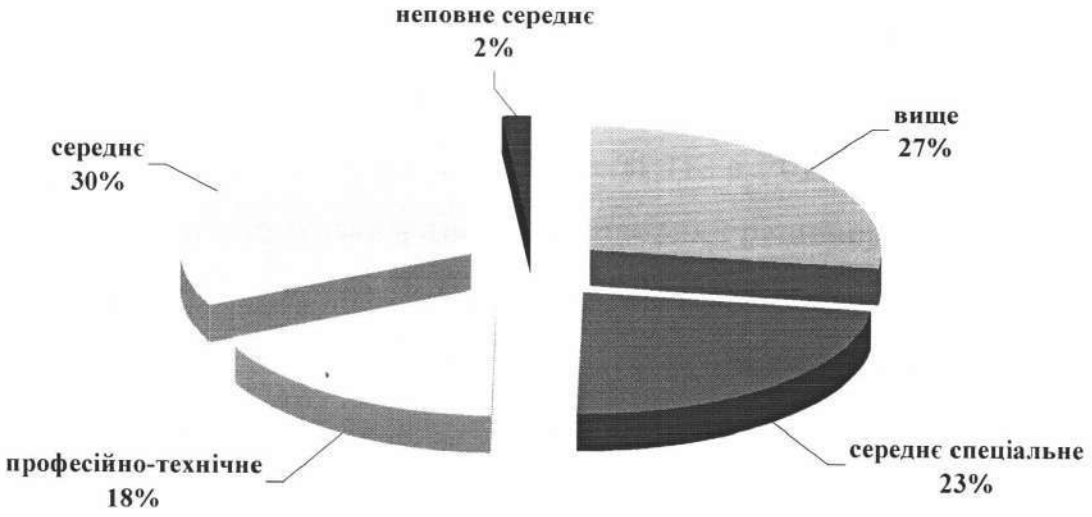

Рисунок 2.3 – Структура персоналу ПАТ «Мотор Січ» за освітою за 2021 рік

- забезпечення конкурентоспроможної оплати праці;
- створення умов для службового росту;
- забезпечення сприятливих і безпечних умов праці;
- забезпечення соціального захисту працівників, у тому числі після виходу на пенсію.

Система підбора персоналу:

- конкурсний відбір;
- психологічне тестування з метою об'єктивної оцінки інтелектуально- психологічного потенціалу кандидата;
- співбесіда кандидатів з керівниками підрозділів;
- проходження випробного терміну.

Підготовка й підвищення кваліфікації з орієнтацією на системну, комплексну роботу з резервом:

- виробничо-технічні й цільові курси;
- зв'язок з навчальними закладами;
- навчання в управлінні з підготовки персоналу.

З усіма молодими фахівцями, що працюють на підприємстві, укладаються договори, згідно яким молоді фахівці одержують протягом 2-х - 3-х років роботи доплати до середнього заробітку по підприємству. Відповідно до договорів про співробітництво з ЗНТУ та ЗЕТК в 2010 році було проведено конкурсний відбір, у результаті якого 40 молодих працівника підприємства, що мають стаж роботи на заводі більше 5 років, одержали можливість навчатися, за рахунок коштів державного бюджету, на 1-4 курсах цих навчальних закладів без відриву від виробництва. 16 працівників підприємства, що навчаються в університетах на контрактній формі навчання, переведені на навчання за рахунок коштів держбюджету Всього на заочній формі навчаються більше 950 працівників підприємства. 52 учня шкіл, що вчаться м. Запоріжжя - дітей працівників підприємства, зараховані на навчання на підготовчі курси в ЗНТУ в 2021 році.

Робота з базовим Запорізьким авіаційним коледжем дає можливість поповнювати підприємство не тільки фахівцями з середньою фаховою освітою, але і направляти їх для подальшого навчання у ВНЗ на 3-й курс для поповнення раніше сформованих груп. Цього року 18 випускників направлені на 3 курс у ХАІ на навчання за рахунок коштів держбюджету, 24 студента проходять підготовку на підготовчих курсах.

Всього за період з 2016 по 2021 рік на денне відділення філії факультету довузівської підготовки спрямовано більше 552 чоловік з числа дітей працівників ПАТ «Мотор Січ» по затребуваним на підприємстві спеціальностям.

З 1996 року функціонує філія кафедри «Технологія виробництва авіаційних двигунів» ХАІ, з 1992 року - кафедра «Устаткування ливарного виробництва» ЗНТУ, а за рекомендацією ПАТ «Мотор Січ» у ЗНТУ відкрита нова спеціальність «Двигуни та енергетичні установки літальних апаратів».

Заохочені 70 працівників підприємства, діти яких після закінчення навчання у Вузах і ПТУ працевлаштувалися на завод, що сприяє зміцненню корпоративного духу та збільшенню слави трудових династій. Проводиться

систематична робота з професійної орієнтації серед учнів 9-. , 10-х і 11-х класів шкіл м. Запоріжжя та Запорізької області для забезпечення набору учнів у базовий На підприємстві функціонує служба по підготовці персоналу, що одержала ліцензії Міністерства утворення та науки України по 18 професіям.

Все вище приведене свідчить про високий рівень інтелектуально-кадрової складової тактичної економічної безпеки підприємства.

Узагальнюючи оцінку тактичної економічної безпеки на підприємстві треба зазначити, що вона знаходиться на достатньо високому рівні.

Для оцінки стану рівня стратегічної безпеки підприємства проведемо SWOT-аналіз для визначення загроз та можливостей їх подолання. Це дозволить зробити стратегічні висновки, точно структурувати проблеми і завдання, що стоять перед ПАТ «Мотор Січ» і знайти шляхи їх вирішення з урахуванням наявних і передбачуваних ресурсів, визначити стратегічні цілі розвитку компанії.

За методикою, наведеною Пронішиним О. [34] почнемо з визначення місії та цілей підприємства, яке позиціонує себе наступним чином [24].

ПАТ «Мотор Січ» працює, щоб бути найкращим підприємством в галузі авіадвигунобудування:

– в бізнесі – створюючи умови для сталого розвитку підприємства, забезпечення зросту прибутку та доходів своїх акціонерів;

– у задоволенні потреб споживачів – як головного критерію оцінки результативності та ефективності системи менеджменту якості та діяльності підприємства в цілому;

– у впливі на суспільство – щоб суспільство визнавало діяльність підприємства корисною для себе;

– в забезпеченні належних умов праці та рівня життя персоналу.

На основі цього, проведеного дослідження та аналізу річної звітності, думок експертів щодо стратегічного положення ПАТ «Мотор Січ» на ринку, побудуємо матрицю SWOT-аналізу у вигляді таблиці 2.12.

Таблиця 2.12 – Матриця SWOT-аналізу ПАТ «Мотор Січ»

	Опис	Сильні сторони				Слабкі сторони		
		Якісний менеджмент	Стійке фінансове положення	Продукція підприємства визнана в світі	Інноваційна спрямованість	Слабка державна підтримка	Залежність від зовнішніх ринків	Залежність від постачальників
Можливості	Диверсифікація товарної політики в бік випуску вітроенергетичного устаткування	За рахунок впровадження існуючих розробок	Можливість частково - самостійного фінансування	Просування за рахунок позитивного іміджу	Використання власних розробок	Відсутність бюджетного спів фінансування, зміни в законодавстві	Збільшиться, внутрішній ринок нерозвинений	
зріст ринку		За рахунок нових стратегічних договорів			Власна науково-технічна база			Може не вистачити виробничих потужностей

	Відповідність продукції новим технологіям	Стратегічне планування зменшує виникнення загрози			Власна науково-технічна база дозволяє відстежувати тенденції та вчасно на них реагувати		Агресивне конкурентне середовище, загроза втрати споживачів	

Можна виділити такі сильні сторони підприємства, як якісний менеджмент, стійке фінансове положення, визнання продукції підприємства в світі та наявність стратегічних споживачів, інноваційна спрямованість.

Слабкі сторони: слабка державна підтримка та відсутність спів фінансування НДДКР, що ставить підприємство в нерівні умови з компаніями-конкурентами з розвинених країн, значна залежність підприємства від кон'єктури зовнішніх ринків, залежність від постачальників комплектуючих та від тарифної політики держави щодо споживання електроенергії.

Можливості, які на сьогодні є у підприємства для розвитку та підвищення рівня економічної безпеки це зріст ринку за рахунок нових стратегічних договорів, випуску нових видів продукції, диверсифікація товарного портфелю новими видами продукції в бік випуску вітроенергетичного устаткування, розробка якого підприємством виконана.

Основні загрози, які на сьогодні існують для ПАТ «Мотор Січ» і можуть призвести до фінансових втрат – це валютні коливання та зміна законодавства. Втрата ринків збиту загрожує у разі невідповідності продукції підприємства новим технологічним вимогам ринку.

Аналіз стратегії ПАТ «Мотор Січ» щодо зменшення ризиків показав, що на підприємстві з цього приводу ведеться активна робота з постачальниками, впроваджується ефективне фінансове управління валютними ризиками, відстежуються технологічні тенденції розвитку ринку, здійснюється на цій основі стратегічне планування розвитку, лобіюються інтереси на рівні держави, про свідчить прийняття в 2021 році наступних поправок:

– Закон України № 1814-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки літакобудівної промисловості в Україні». В результаті дії цього закону підприємством в 2021 році тільки по податку на землю отримані преференції в сумі 3600000 грн.;

– Постанова КМУ № 405 «Про затвердження переліку суб'єктів літакобудування, щодо яких застосовуються тимчасові заходи державної підтримки»;

– «Податковий кодекс України» від 02.12.2010 № 2756;

– Закон України від 23.12.2010 № 2857-VI «Про Державний бюджет України на 2011 рік»;

– Проект Закону України від № 5444 / П «Про внесення доповнень до статті 9 Закону України« Про ліцензування окремих видів господарської діяльності щодо ліцензування авіа виробництва і торгівлі авіатехнікою »;

– Проект Протоколу між Урядами інших країн і Кабінетом Міністрів України про внесення змін і доповнень до Угоди між ними та Урядом України про співробітництво в галузі розробки, виробництва, поставок і експлуатації авіаційної техніки;

– Постанова КМУ № 680 «Питання ввезення на митну територію України товарів суб'єктами літакобудування». За період дії даної постанови підприємством отримано преференції від звільнення зі сплати ПДВ і мита в сумі 74300000 грн.;

– Підготовлено матеріали для включення ПАТ «Мотор Січ» в «Комплексну державну програму розвитку авіаційної промисловості на період до 2025 року»;

– Розроблено проект програми «Концепція державної цільової науково-технічної програми розвитку вертольотобудування в Україну».

ПАТ «Мотор Січ» отримало пільгу до 01.01.2016 з оподаткування імпорту, спрощення митних процедур, а також можливість проводити розрахунки за експортно-імпортними операціями в строк до 500 днів. У зв'язку з цим можна передбачити можливості оновлення виробничих потужностей

підприємства, зростання виробництва продукції та створення інноваційних виробів.

Таким чином, оцінюючи стратегічну економічну безпеку підприємства за складовими, необхідно зазначити, що ринкова складова знаходиться на низькому рівні за рахунок слабкої підтримки державою, нерозвиненості внутрішнього ринку та високої залежності від зовнішніх ринків, агресивною конкурентною середою.

Соціальна складова знаходиться на високому рівні, оскільки персонал та населення міста підтримує розвиток підприємства та його соціальну політику. Інноваційно-технологічна також може бути високо оцінена завдяки наявності та постійному розвитку власного науково технічного потенціалу.

Сировинна та енергетична складові знаходяться на достатньому рівні завдяки обмеженому колу постачальників та необґрунтованому завищенню ними цін, але підприємство веде активно роботу щодо підвищення захищеності с цього боку: налагоджуються сталі зв'язки з постачальниками, розвиваються власні електрогенеруючі потужності. Екологічна складова на високому рівні.

Узагальнюючи проведене дослідження дамо загальну оцінку стану основних складових економічної безпеки ПАТ «Мотор Січ» в таблиці 2.13 При цьому для надання кількісної бальної оцінки для високого рівня приймемо бал, який дорівнює 3 одиницям, достатній – 2, низький – 1, загрозливий – 0.

Таблиця 2.13 – Оцінка стану основних складових економічної безпеки ПАТ «Мотор Січ»

Форми економічної безпеки	Складові	Оцінка	Бал
Поточна	Фінансовий стан	Висока	3
Тактична	Виробничо-технічна	Висока	3
	Комерційна	Достатня	2
	Інтелектуально-кадрова	Достатня	2
Стратегічна	Ринкова	Достатня	1
	Соціальна	Висока	3

	Інноваційно-технологічна	Висока	3
	Сировинна	Достатня	2
	Енергетична	Достатня	2
	Екологічна	Висока	3
Загальна оцінка			24

Таким чином, результати бальної оцінки стану економічної безпеки підприємства показали 24 бали з 30 можливих, тобто 80 %, що свідчить про достатньо високий рівень економічної безпеки підприємства, але показує наявність загроз, які потребують розробки програми дій по їх усуненню.

2.3 Аналіз інноваційної політики підприємства

В даний час ПАТ «Мотор Січ» доводиться працювати в умовах дуже жорсткої конкуренції на авіаційному полі світового ринку. А це означає, що пріоритети потрібно віддавати новим, перспективним виробам, здатним конкурувати з продукцією провідних світових фірм, що підтверджують дані проведеного SWOT-аналізу ПАТ «Мотор Січ».

Таким чином, на основі аналізу тенденцій розвитку світового та вітчизняного авіадвигунобудування, потреб авіаційного ринку та реального економічного становища української авіаційної промисловості підприємством визначено такі основні напрями діяльності:

– розробка і освоєння виробництва нових конкурентноздатних двигунів, які мають експортний потенціал і забезпечують потреби України в авіаційній продукції;

– розробка модифікацій двигунів, які затребувані на ринку авіа продукції, з метою скорочення часу та грошових витрат на розробку нових типів двигунів;

– розробка науково-технічного доробку з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних двигунів в найближчому майбутньому;

– розробка продукції наземного застосування на базі авіаційних двигунів;

– високоякісний ремонт двигунів на гнучких контрактних умовах в найкоротші терміни;

– продовження робіт із супроводу в експлуатації серійних двигунів, а також по дальшому підвищенню їх споживчих характеристик (надійність, ресурс, економічність);

– розширення і поглиблення інтеграційних зв'язків з російським авіадвигунобудівним комплексом;

– розширення своєї присутності на міжнародному ринку з орієнтацією, в першу чергу, на ринок країн азіатського регіону.

Виготовлення авіаційних двигунів, що відповідають сучасним вимогам ринку і здатних конкурувати з продукцією провідних світових фірм, вимагає постійного вдосконалення технологій виробництва з урахуванням найсучасніших досягнень науки і техніки. У цьому напрямку на ПАТ «Мотор Січ» проводяться наступні заходи:

Впровадження нових технологічних процесів:

– технології зміцнення широкохордних лопаток, дисків компресора, моноколес і валів ГТД;

– технології швидкого прототипування деталей ВМД;

– технології формоутворення високоточних зубчатих коліс для редукторів ВМД;

– технології електролітно-плазмового полірування деталей ГТД з титанових сплавів та інших матеріалів;

– технології напайки зносостійких пластин на зігібандажних полиць лопаток;

– технологія виготовлення методом порошкової металургії пластин для верстатів з ЧПУ;

– технології нанесення двошарового вакуумноплазменного покриття на робочі лопатки;

– технологія відновлення корпусних деталей з алюмінієвих і магнієвих сплавів методом газодинамічного напилювання.

Впровадження прогресивних заготовок:

– точне лиття по виплавлюваних моделях з жароміцних і конструкційних сплавів;

– точне відцентрове лиття по виплавлюваних моделях з титанових сплавів;

– лиття монокристальних лопаток з жароміцних сплавів ЖС32, ЖС26;

– лиття в кокіль магнієвих і алюмінієвих сплавів;

– точне лиття великогабаритних деталей з кольорових сплавів.

Спільні наукові розробки:

– з УкрНДІспецсталь проводяться роботи з відпрацювання режимів газостатірованія титанового і жароміцного лиття на газостате фірми Avure і дослідження фази карбіду теплостійких підшипників із сталі ЕІ347-Ш;

– з ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України проводяться роботи по розробці технології зварювання тертям з перемішуванням виробів з тонколистових алюмінієвих сплавів;

– з ЗНТУ проводиться комплекс досліджень і розробки методики ремонту деталей ГТД з складнолегірованних титанових сплавів зварюванням із застосуванням наноструктурованих присадних матеріалів.

Розробки а й впровадження керуючих програм (УП) для обладнання з ЧПУ. Створення нових програмних продуктів:

– розвиток системи автоматизованого проектування (САПР) авіадвигунів, розширення її функціональних можливостей за рахунок включення складних спеціальних систем розрахунку і моделі функціонування;

– розвиток автоматизованої системи технологічної підготовки виробництва (АСТПП);

– розвиток системи управління підприємством (АСУП) на основі рішень SAP;

– створення та розвиток інтегрованої системи підтримки вироби в експлуатації;

– системна інтеграція зазначених систем та формування інтегрованого інформаційного простору підприємства.

Закуплено нове імпортне технологічне обладнання:

– токарний напівавтомат з ЧПУ GOODWAY GA3300M;

– обробний центр з ЧПУ TWINHORN VE-1020L3;

– фрезерний обробний центр з ЧПУ HURON VX4;

– токарний обробний центр з ЧПУ DZ45CNC/T2;

– обробний центр з ЧПУ TURBOMILL 1200 g.

В 2021 році на підприємстві виконано такі основні роботи щодо оновлення, модернізації основних засобів та впровадження інноваційних технологій у виробництво:

– встановлено ізостатичного прес для впровадження у виробництво процесу гарячого ізостатичного пресування;

– завершено будівництво теплоенергетичного комплексу ПЕК-3;

– завершена реконструкція ангара авіакомпанії для організації робіт ремонту вертольотів;

– виконувалася реконструкція випробувальних стендів на вироби МС-500, МС-400, МС-450, Д-436-148, Д-36, АІ-222К-25Ф;

– організовані ділянки під встановлення нових високотехнологічних верстатів.

Про стан підготовки виробництва нових видів виробів свідчать проведені розробки бізнес-планів інвестиційних проектів:

– «Модернізація силової установки літака Ан-26 шляхом заміни застарілих двигунів на двигуни ТВ3-117ВМА-СБМ1»;

– «Модернізація силової установки вертольота Мі-8Т шляхом заміни застарілих двигунів на двигуни ТВ3-117ВМА-СБМ1В серії 4Е»;

– «Розробка, підготовка виробництва та виготовлення двигунів АИ-450м для модернізації силової установки вертольота Мі-2»;

– «Освоєння та підготовка серійного виробництва турбореактивного двоконтурного двигуна (ТРДД) АІ-28 для перспективних модифікацій літаків».

Від вірно вибудуваної інвестиційної політики підприємства залежить його майбутнє – без інвестицій немає інновацій.

Підприємство постійно бере участь в тендерах та конкурсах з метою отримання бюджетного фінансування інвестиційних та інноваційних проектів.

Дана робота спрямована на створення сприятливих умов для залучення інвестицій, оновлення та модернізації основних фондів, впровадження сучасних технологій, створення нових робочих місць, зміцнення фінансових та господарських ресурсів підприємства, розширення масштабу виробництва новітньої конкурентоспроможної авіаційної техніки, для задоволення потрібностей економіки і оборони України, активного просування продукції перед прийняття на зовнішній ринок.

Таким чином, якщо оцінити інноваційну політику ПАТ «Мотор Січ» за принципами її формування, наведеним в рисунку 1.2, то треба підкреслити, що вона повністю відповідає сучасним підходам до цього питання, а саме стратегічно спрямована, орієнтована на потреби ринку, цілеспрямована, має всі ознаки комплексності, впроваджується планомірно та на основі збору та аналізу якісної інформації, що дозволяє їй відповідати потребам підприємства та бути актуальною. Крім того, потрібно зауважити її стратегічну важливість для підприємства для утримання конкурентних переваг, досягнення значних фінансово-економічних результатів та значний вплив на стан економічної безпеки підприємства, що підтверджується проведеним вище аналізом.

3 РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА «МОТОР СІЧ» З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

3.1 Рекомендації щодо вдосконалення державної інноваційної політики

Сучасні досягнення України в міжнародному вимірі конкурентноздатності економіки, рівня розвитку і особливо ефективності функціонування національної інноваційної системи є недостатніми для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки, гарантованої національної безпеки, виходу в найближчій перспективі за рахунок економічного зростання на європейські стандарти життя українських громадян, що підтвердило проведене в другому розділі роботи дослідження.

Головна системна проблема полягає в тому, що результативність, якість функціонування і структура креативної частини національної інноваційної системи – сектору досліджень і розробок, освіти, винахідництва – не повною мірою відповідають потенційним потребам інтенсивного розвитку економіки. З іншого боку, структурно відстала, технологічно низькоукладна вітчизняна економіка, отримана у спадок від СРСР, а також система підприємництва, що склалася під впливом нав'язаних Україні ззовні неоліберальних реформ, залишаються вкрай неприйнятними до сучасних досягнень науки та технологічних інновацій.

Для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно визначити вихідні позиції основних компонентів національної інноваційної системи, ступінь їх відповідності вимогам інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, виявити слабкі сторони і перепони, що гальмують такий розвиток, а також наявні переваги і потенційні можливості щодо здійснення узгоджених системних змін.

Аналіз даних експертних оцінок, отриманих [35] в рамках виконання Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України, свідчить, що вітчизняна наука зберегла здатність за певних

умов виконувати дослідження і отримувати результати світового рівня з наступних напрямів:

- розробка новітніх розділів математики (зокрема в теорії функцій, функціональному аналізі) та теоретичної фізики;
- дослідження наноструктур і розробка нанотехнологій;
- радіофізика міліметрового та субміліметрового діапазону;
- імунобіотехнології, біосенсорика та молекулярна діагностика;
- біотехнологія рослин та біофізика; біодеградація;
- кріобіологія та кріомедицина; нейронаука, зокрема нейрофізіологія;
- інформатика;
- мікро- та оптоелектроніка;
- аерокосмічні технології, а також у низці інших напрямів фізики, хімії, біології.

Як бачимо з результатів експертних оцінок зберігся певний потенціал і у сфері авіаційних розробок, до якої відноситься ПАТ «Мотор Січ». На нашу думку, необхідно прикласти максимально зусиль з боку держави на його збереження та примноження, бо він є тією основою, на якій формуються комерційні інновації та дозволяють підтримувати найважливішу стратегічну складову економічної безпеки високотехнологічних підприємств, таких як ПАТ «Мотор Січ».

Узагальнення досліджень українських науковців щодо вдосконалення державної інноваційної політик та розроблених ними обґрунтованих рекомендацій [3; 15; 17; 18; 19; 35] дозволяють стверджувати, що в цьому питанні необхідним є науково-обгрунтований комплексний, системний підхід. З цією метою необхідно переглянути та актуалізувати проект «Стратегії інноваційного розвитку України» на десятиріччя, прийняти за основу та забезпечити його дієвість та виконання на всіх гілках влади.

Головною метою Стратегії повинно стати визначення, обґрунтування і створення механізмів реалізації нової державної інноваційно-інвестиційної політики стосовно здійснення узгоджених змін в усіх ланках національної

інноваційної системи, спрямованих на кардинальне зростання її впливу на економічний і соціальний розвиток країни шляхом створення відповідних привабливих внутрішніх умов і підвищення стійкості вітчизняної економіки до тиску зовнішніх умов, що обумовлені глобалізацією і неолібералізацією економічного життя.

Для забезпечення сталого розвитку економіки, зростання продуктивності праці, віддачі від використання наявних природних ресурсів і людського потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної продукції і покращання на цій основі рівня і якості життя українського народу необхідно домогтися переміщення України за комплексним індикатором інноваційного розвитку, що визначається за Європейським інноваційним табло, з групи «країни, які наздоганяють», мінімум до групи країн «помірні іноватори», а за кращих умов – до групи країн «послідовників» [35].

Тобто головна мета Стратегії повинна мати конкретне кількісне визначення: забезпечити в зазначений термін підвищення впливу інновацій на економічне зростання України в 1,5–2 рази у порівнянні з теперішнім часом.

Виходячи з того, що інноваційний розвиток є органічною складовою макроекономічних, соціальних, політичних та інших сучасних процесів, та враховуючи попередній, в цілому негативний досвід України у спробах перейти реально на інноваційний шлях економічного розвитку, а також накопичення глибинних системних негативних наслідків від проведення неоліберальних економічних реформ, які стали нездоланними перепонами на шляху утвердження інноваційної моделі розвитку України, основними передумовами успішного досягнення визначеної Стратегією мети повинно бути:

– зміна концептуальних засад, що визначають в теперішній час роль і практичні функції держави в ринковій економіці;

– структурна перебудова економіки, в першу чергу промисловості;

– подолання кризової економічної нерівності населення;

– відновлення довіри населення до держави і влади.

Стратегія повинна розглядати інноваційну діяльність і необхідні заходи щодо її розвитку з позицій наступних основних пріоритетів:

– адаптація інноваційної системи України до умов глобалізації та підвищення її конкурентоспроможності;

– переорієнтація системи продукування інновацій на ринковий попит і споживача;

– створення привабливих умов для творців інновацій, стимулювання інноваційної активності підприємництва;

– системний підхід в управлінні інноваційним розвитком, інформатизація суспільства.

В умовах глобалізації та існуючих неоліберальних ринкових порядків Україна повинна мати чітку стратегічну політику свого надійного позиціювання на глобальному та європейському рівнях, яка має спрямовуватися на чутливе випереджальне реагування на динамічні зміни, що відбуваються у світовій економіці, з метою здійснення цілеспрямованих заходів щодо забезпечення виходу української економіки на високий рівень міжнародної привабливості і здатність стало розвиватися за інноваційно-інвестиційною моделлю.

Ключовим питанням стратегічної інноваційної політики є визначення тих напрямків інноваційного розвитку економіки, з яких Україна здатна отримати рівень доданої вартості не нижчий (а можливо вищий), ніж той, що має місце в масштабах глобальної економіки. Тобто конкурентоспроможність економіки України на світовому ринку має забезпечуватись в подальшому інтенсивним нарощуванням частки експорту продукції з високим рівнем доданої вартості в загальному обсязі експорту.

Успіх інноваційної політики України на глобальному ринку має визначатись обсягами інвестицій, які вона отримує ззовні, а також із внутрішніх джерел для розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва, динамікою зростання частки високотехнологічного експорту, підвищенням зацікавленості зарубіжних компаній і висококваліфікованих спеціалістів

співпрацювати з українськими підприємствами, а також масштабами використання заощаджень населення в цілях інвестування вітчизняного виробництва.

Визначення і активна реалізація пріоритетів інноваційного розвитку України, які мають сприяти зміцненню на світовому і європейському рівнях іміджу України як держави зі значним науковим і освітнім потенціалом, держави, здатної створювати найсучаснішу високотехнологічну продукцію, повинні базуватися на світових стратегічних критеріях і механізмах підвищення конкурентоспроможності економіки на світовому і внутрішньому ринках.

Іншим важливим завданням інноваційної політики повинно бути визначення тих секторів економіки і виробництва, які мають пом'якшити критичну залежність України від імпорту, надмірні масштаби якого обумовлюють вимивання в теперішній час з економіки країни величезних коштів в інтересах інвестування країн-імпортерів своєї продукції в Україну, унеможливлюють створення нових робочих місць в Україні, необхідних для забезпечення повної зайнятості робочої сили, та сприяння інноваційному розвитку цих секторів.

Загальнодержавними і водночас галузевими, регіональними, а також підприємницькими пріоритетами інноваційної політики залишаються завдання щодо вирішення проблеми докорінного зменшення ресурсо- і енергоємності вітчизняної економіки, підвищення віддачі від потенціалу матеріальних і енергетичних ресурсів, наявних в України, і тих, що залучаються ззовні, а також підвищення рівня соціалізації інновацій.

Механізм вирішення цих пріоритетних завдань зовнішньої і внутрішньої інноваційної політики в Україні в основному відпрацьовано. Він базується на використанні програмно-цільового підходу. Проте існуюча система формування і особливо реалізації програм є вкрай неефективна. У зв'язку з цим необхідно здійснити системні заходи щодо вдосконалення програмно-цільового механізму реалізації пріоритетних завдань в інноваційній сфері.

Зокрема, необхідно провести ретельний перегляд існуючого переліку програм як на державному, так і на всіх нижчих рівнях з метою визначення їх тематичної актуальності, ступеню відповідності пріоритетам, повноти забезпеченості кадровими, фінансовими та іншими ресурсами, відпрацьованості механізмів контролю і відповідальності за їх виконання. Має бути здійснено комплексну експертну проблемно-орієнтовану оцінку програм з точки зору їх відповідності визначеним пріоритетам. Для оцінки програм і проектів з найбільш актуальних проблем слід залучити незалежних міжнародних експертів. Системний підхід повинен використовуватись як у розробці кожної окремої програми, так і у формуванні всього комплексу програм, що має забезпечити підвищення синергетичного ефекту від узгодження дій по виконанню програм.

Інноватівність економіки залежить також, не в останню чергу, від творців інновацій, їх кваліфікації, інноваційної культури, мотивації. Важливо також, щоб творчий потенціал окремих особистостей та спільнот, що створюють інновації, був тісно пов'язаний з підприємництвом, зорієнтований та високомотивований на досягнення конкретних цілей у створенні і розповсюдженні інновацій. Ці завдання мають вирішуватися системно і спільно освітою, наукою, підприємництвом.

Головною метою заходів, спрямованих на вдосконалення системи освіти, повинно стати створення умов для приведення рівня і якості освітнього потенціалу до вимог кадрового забезпечення інноваційного розвитку України. Виходячи з реальних потреб кількісного і якісного оновлення наукового персоналу країни скоротити чисельність аспірантури до 15 млн. чол. Відмінити практику підготовки наукових кадрів на комерційній основі.

Ключовим завданням Стратегії також повинно стати подолання глибокого розриву, який склався між наукою України і розвинутими країнами в умовах оплати праці і вимогливості до системи формування кадрового потенціалу науки. Рівень оплати праці науковців в Україні залишається найнижчим серед європейських країн. У той же час фактично не впливає на

якість формування кадрового потенціалу науки існуюча система оцінки результатів діяльності науковців.

Інфраструктура інноваційного розвитку України перебуває в початковому стані. У ній представлено лише окремі типи інноваційних структур, зокрема технопарки, наукові центри, бізнес-інкубатори, науково-технічні підприємства, фонди. Причому діяльність лише незначної їх частини відповідає завданням, які мають вирішуватися ними, виходячи із світового досвіду організації різних типів інноваційних структур. В Україні не тільки обмежена чисельність інноваційних структур, але склалася їх структурна неповнота, а також функціональна невизначеність їх діяльності. Розвиток інноваційної інфраструктури потребує всебічної державної підтримки. Зміст і форми цієї підтримки повинні бути визначені у відповідних базових законодавчих і нормативних документах, а Стратегією інноваційного розвитку – заходи щодо відновлення дій цих законів.

Завдяки прийняттю та впровадженню в життя суспільства Стратегії інноваційного розвитку України, інноваційна діяльність повинна охопити всі сфери економіки і суспільного життя. Інноваційна діяльність базуватиметься на органічному поєднанні та використанні диверсифікованих як технологічних, так й інших знань та інформації, включаючи навички, досвід, професійну компетенцію, культуру. Специфічність змін в умовах такого системного охоплення інноваційною діяльністю всіх сфер полягає в тому, що в значній кількості галузей економіки, а також в більшості невиробничих галузей України інноваційно-інвестиційна діяльність не використовується на систематичній основі для підвищення продуктивності і якості праці, створення нових середньої і високотехнологічних робочих місць.

На сучасному етапі інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні переважно сконцентрована в низько технологічному секторі промисловості та фінансово-банківському секторі, а також лише в деяких регіонах і дуже слабо зорієнтована на більш широке застосування в економіці і в суспільстві науково-технічних знань.

Відсутність системної повноти в інноваційному розвитку економіки та суспільства в цілому нівелює зусилля, які прикладаються для цього в окремих інноваційно більш активних галузях і регіонах, залишає невикористаним немалий потенціал, який криється у всіх суб'єктах господарської діяльності. Тому існує необхідність в ініціюванні процесу широкого впровадження інноваційних програм розвитку у всіх галузях, регіонах, на підприємствах і установах поряд с програмами випереджального інноваційного розвитку в пріоритетних напрямках економіки.

Виходячи із системного статусу інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку, необхідності узгодженого реагування в процесі розгортання інноваційної діяльності на зовнішні і внутрішні виклики, забезпечення його цілеспрямованої орієнтації на вирішення широкого кола системних проблем, включаючи соціальні, які знаходяться в основному в полі відповідальності держави, Україні потрібно мати ефективну масштабну інноваційну політику. Така політика може бути забезпечена лише шляхом налагодження централізованого урядового управління інноваційним розвитком, що особливо важливо для здійснення необхідних змін в національній інноваційній системі, передбачених даною Стратегією.

Створення ефективної централізованої державної системи координації інноваційного розвитку економіки повинно передбачати наступне:

1) Створити Міністерство з питань науки та інновацій. На це міністерство покладається координація зусиль всіх органів влади в сфері наукової та інноваційної діяльності, забезпечення виконання заходів, що буде покладено в основу Стратегії. Для успішної реалізації міжвідомчих повноважень міністерство має очолити перший віце-прем'єр України.

2) Встановлення більш тісних і відповідальних партнерських відносин між владою, всіма учасниками національної інноваційної системи і суспільством. Участь представників науки, освіти і підприємництва, громадськості у формуванні інноваційної політики має винятково важливе

значення для демократизації процесів прийняття рішень стосовно інноваційного розвитку України. З цією метою доцільно:

– відродити діяльність Ради з питань науки та науково-технічної політики при Президентові України, перетворивши її у Національну раду з питань економічної і інноваційної політики, яка має стати своєрідним форумом стратегічного менеджменту процесів просування України шляхом інноваційного розвитку;

– вдосконалити діяльність Координаційної ради з проблем підвищення конкурентоспроможності економіки при Кабінеті Міністрів України, розширивши її вплив на узгоджене вирішення проблем конкурентоспроможності і інноваційного розвитку;

– створити подібні ради при всіх центральних, галузевих і міських органах влади.

3) Розгорнути урядову програму реалізації Стратегії, зміст якої має бути наповнений конкретними заходами щодо здійснення передбачених Стратегією реформ і змін, визначені терміни їх виконання, відповідальні органи і особи, а також необхідні ресурси.

4) Створити систему постійного моніторингу динаміки інноваційного розвитку України. З цією метою привести у відповідність з європейськими стандартами державну систему обліку і статистики інноваційної діяльності. Переглянути і уточнити існуючі державні програми у сфері інформатизації з метою більш активного використання можливостей інформаційних технологій і електронних засобів комунікацій, в тому числі методологічних і ситуаційних центрів в інтересах інноваційного розвитку країни.

В умовах глобалізації великого значення для позиціювання країни на високому рівні інноваційного розвитку має використання можливостей міжнародного співробітництва. Серед таких факторів надзвичайно важливим є залучення зарубіжних інвесторів до розвитку вітчизняної інноваційної сфери. Вирішення проблеми залучення зарубіжних інвесторів має здійснюватись наступними заходами:

– поліпшення загальних умов для інвестицій в економіку України;

– створення законодавчих норм, ідентичних для вітчизняних та зарубіжних інвесторів;

– розробка єдиних критеріїв оцінки інвестиційної привабливості інноваційних програм і проектів.

Доцільною є державна підтримка пріоритетних проектів за рахунок залучення як державних, так і приватних інвестицій в авіаційну, космічну та деякі інші галузі.

Позитивний вплив на залучення інвестицій з інших країн можуть мати перегляд національного законодавства щодо відновлення вільних економічних зон, промислово-фінансових груп та внесення змін в практику приватизації підприємств у високотехнологічному секторі економіки. Це важливо тому, що інвестиції з інших країн можуть прийти насамперед на вже існуючі підприємства, в роботі яких зацікавлені технологічно пов'язані з ними підприємства інших країн .

Щодо інвесторів з розвинутих країн Європи, Азії та США, то, як свідчить статистика, вони можуть бути залучені не тільки до вже існуючих підприємств, але і для здійснення інвестицій в нові проекти та виробництва. Важливим кроком в цьому напрямі повинно стати створення відповідних баз даних та підрозділів (агенцій) у міністерствах і відомствах, які мають проводити активну політику залучень інвесторів через проведення відповідних конференцій, презентацій тощо.

Крім того, необхідно суворіше дотримуватися виконання зобов'язань держави з затвердженого фінансування інноваційних проектів. Для цього подібне фінансування могло б бути включене окремим рядком до так званих «захищених» статей бюджету.

Важливим завданням є формування нормативно-правової бази забезпечення рівноправного входження України в науково-технологічний простір країн Європи та світу. Нормативно-правова база повинна формуватися у відповідності з тенденціями, що спостерігаються у світі. Україна приєдналася

до більшості існуючих угод та конвенцій у сфері захисту інтелектуальної власності, ноу-хау тощо.

Ціла низка угод існує у рамках інших країн. Проблеми полягають в тому, що, по-перше, не розроблено ефективного механізму введення відповідних законодавчих актів у дію. По-друге, велика кількість законодавчих актів має відверто декларативний характер і не сприяє реальному розвитку міжнародного співробітництва.

Тому головним завданням повинен стати перегляд існуючих угод і законів з метою наповнення конкретним змістом, зокрема перегляд закону про фінансово-промислові групи, який би дозволив провести процеси реальної інтеграції підприємств у високотехнологічних секторах економіки.

Слід переорієнтувати зовнішньоекономічну діяльність України на високотехнологічний експорт і скорочення частки продажу за кордон сировинних ресурсів. Політика держави щодо стимулювання експорту високотехнологічної продукції повинна бути більш активною і цілеспрямованою. Держава має виходити зі своїх стратегічних інтересів, а не з короткочасної вигоди. Цього можна досягти за рахунок впровадження двох груп заходів.

По-перше, держава зобов'язана створити дійсно рівні умови для роботи підприємств у традиційних секторах економіки. Це знизить середню прибутковість таких підприємств і змусить деякі фірми впроваджувати інновації або переносити свою діяльність у високотехнологічні сектори. Для діяльності високотехнологічних секторів повинні бути встановлені серйозні пільги з метою стимулювання НДДКР.

Потрібно удосконалити державну систему експертизи технологій, технічного обладнання, а також ліцензій для виробництва продукції, які купує Україна. Експертиза технологій повинна спиратися на існуючі міжнародні стандарти і відповідати діючим в Україні законодавчим положенням. Для експертної оцінки окремих спірних проблем, пов'язаних із технологічними

трансферами, доцільно створити відповідні науково-технічні ради із залученням провідних українських (а в деяких випадках і зарубіжних) фахівців.

Проблеми захисту інтелектуальної власності повинні вирішуватися за умов дотримання міжнародних угод у цій галузі. Їх вирішення пов'язане головним чином з труднощами впровадження основних положень законодавчих актів у дію, а також браком коштів на захист інтелектуальної власності. Основним напрямком удосконалення захисту інтелектуальної власності в Україні має стати підтримка державою переходу до міжнародно визнаної практики у галузі патентування та захисту інтелектуальної власності.

Завдяки впровадження вищевикладених заходів, інноваційний розвиток України має стати ефективним засобом розбудови інформаційного суспільства і економіки, заснованої на знаннях та основою формування економічної безпеки підприємства на стратегічному рівні.

3.2 Впровадження товарної диверсифікації на ПАТ «Мотор Січ» на основі власних інноваційних розробок

Проведене в другому розділі роботи дослідження стану економічної безпеки на ПАТ «Мотор Січ» показало важливість впровадження інновацій та їх значний вплив на стратегічний рівень економічної безпеки підприємства. Інноваційна політика підприємства та збутова стратегія тісно взаємопов'язані – інновації впроваджуються на всіх рівнях функціонування підприємства. Але, як показав SWOT-аналіз у підприємства є можливості щодо розширення ринків збуту та зниження ризиків втрати споживача за рахунок диверсифікації товарного портфелю за допомогою власних розробок у сфері вітроенергетики. Крім того, за даними оцінки поточного рівня економічної безпеки підприємства за допомогою фінансового аналізу, підприємство є фінансово стійким та може якщо не повністю, то частково профінансувати впровадження у виробництво нового інноваційного продукту – вітроенергетичних установок «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96».

Диверсифікація представляє собою одночасний розвиток багатьох напрямків діяльності, видів виробництва, розширення кількості об'єктів інвестування, асортименту виробів і т.д. Диверсифікація є одним з найбільш універсальних способів мінімізації ризику і найбільш «дешевим». Доки існує можливість розподіляти кошти по різних напрямках діяльності, результативність яких не пов'язана тісно між собою, доти існує можливість певною мірою уникати ризику [36]. Саме тому диверсифікація товарного портфелю ПАТ «Мотор Січ», в даному випадку – горизонтальна (поповнення асортименту продукцією цікавою для споживачів), буде сприяти підвищенню ринкової економічної безпеки підприємства на стратегічному рівні.

Для впровадження нового виду інноваційної продукції підприємство в 2010 році було розроблено бізнес-план під державну програму фінансування, але через нестачу коштів до сьогодні проект не фінансується. В таблиці 3.1. наведені основні характеристики проекту.

Вітроенергетичні установки «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96» за технологічними характеристиками призначено для використання у невеликих фермерських господарствах для забезпечення електропостачанням від відновлюваного джерела енергії. Такого змісту вітроенергетичні установки будуть затребування і на Україні, і за її межами. Крім того, як показує дослідження за допомогою інструментарію матриць BCG та Generel Electric, проведене Щукіним О. [37], цей вид продукції належить до сфери бізнесу ПАТ «Мотор Січ» в категорії «найбільш прибутковий продукт» в товарному портфелі, а по матриці McKinsey/Generel Electric – «Переможець». Тобто, можна стверджувати, що ПАТ «Мотор Січ» не новачок в цій сфері бізнесу, має позитивний імідж щодо виробництва електростанцій, а його продукція в сфері енергетики користується попитом та є високоприбутковою, тобто має високий пріоритет інвестування. Інвестування в такого роду продукти дозволяє забезпечити високі доходи підприємству і підтримати інші види бізнесу, а також деверсифікувати товарний портфель підприємства. Це значно знижує ризики проекту.

Таблиця 3.1 – Основні характеристики інноваційно-інвестиційного проекту ПАТ «Мотор Січ»: «Виробництво вітроенергетичних установок «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96»

1	Короткий опис інвестиційного проекту	Виробництво вітроенергетичних установок «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96», які призначені для перетворення енергії вітру в електричну енергію. ВЕУ є комплексом устаткування для акумуляції електроенергії з приведенням її до стандартної якості. Її можна здійснити без застосування спеціальної техніки, установка займає мало місця на землі. Запорізька обл., м. Запоріжжя.
2	Тип проекту (модернізація, розширення, будівництво), галузь, чи є проект стратегічно важливим	Розширення. Альтернативна енергетика. Стратегічно важливий.
3	Вартість проекту (тис. дол. США)	25975
4	Власні кошти підприємства (тис. дол. США)	10488
5	Необхідні інвестиції (тис. дол. США)	15487
6	Спосіб залучення інвестиційних ресурсів (зовнішні інвестиції, кредит, фінансовий лізинг, інше)	Кредит.
7	Спосіб гарантованих заставних коштів (наявність заставного майна, банківська гарантія, страхування та ін.).	Заставою є обладнання, яке придбається для реалізації проекту.
8	Стадія готовності проекту (проектна пропозиція, ТЕО, бізнес-план, проектно-кошторисна документація)	Здійснена оцінка ідеї проекту, розроблене ТЕО, підготовлена проектно-кошторисна документація.
9	Строк окупності проекту, років	3,5

Крім того, потрібно врахувати податкові пільги, закріплені в Податковому кодексі України [21] ст. 158,1 «Звільняється від оподаткування 80 відсотків прибутку підприємств, отриманого від продажу на митній території України товарів власного виробництва за переліком (1005-2011-п), встановленим Кабінетом Міністрів України: устаткування, що працює на відновлюваних джерелах енергії…». Вітроенергетичні установки потужністю 1 МВт і вище відносяться до цього переліку. Але, згідно тій же ст. 158,1 використання прибутку, в частині податку на прибуток, який не сплачується державі «…спрямовуються платником податку на збільшення обсягів

виробництва в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. У разі порушення цільового використання коштів платник податку зобов'язаний визначити прибуток, не оподаткований у зв'язку з наданням податкової пільги, та оподаткувати його в поточному періоді, а також сплатити за відповідний період пеню в розмірах, визначених цим Кодексом». Тобто потрібно дотримуватися податкової та фінансової дисципліни с цього приводу.

Сьогодні підприємство не займається активним пошуком інвестиційних коштів для цього проекту і тим самим втрачає важливу конкурентну перевагу.

Існує декілька можливих варіантів для фінансування вказаного проекту при загальному бажанні підприємства використати кредитні кошти:

1) залучення фінансування від Європейського банку реконструкції та розвитку, який в майбутньому [38] визначив пріоритетом фінансування в Україні проектів, пов'язаних з виробництвом та використанням вітроенергетики. Для залучення коштів Європейського банку реконструкції та розвитку необхідно зацікавити банк та отримати згоду (згідно указу Президента України 3866/98 від 10.08.1998 року [39]) органів виконавчої влади в особі Національного агентства з питань розвитку та європейської інтеграції України.

2) залучення коштів на міжнародних фінансових ринках за допомогою емісії цінних паперів або отримання кредиту від іноземного комерційного банку. На світових фінансових ринках кредитні кошти коштують дешевше ніж на вітчизняному ринку, а таке підприємство зі світовим ім'ям та сталим фінансовим становищем, як ПАТ «Мотор Січ» може розраховувати на отримання кредиту під 5-8 % річних (вітчизняні ставки від 18 %).

3) отримання фінансування від приватних інвестиційних фондів та інше

Розрахуємо вартість власного капіталу компанії за формулою моделі прогнозованого зросту дивідендів для порівняння вартості власних ресурсів та кредитних ресурсів. Для розрахунку скористаємося інформацією фондового ринку України [26] та річної фінансової звітності підприємства і планів на майбутнє [24].

Формула моделі виглядає наступним чином (3.1):

$$C_e = \frac{D_i}{p} + g, \qquad (3.1)$$

де Ce – вартість власного капіталу;

p – ринкова ціна однієї акції;

Di – дивіденди, передбачені в перший рік реалізації інвестиційного проекту;

g – прогнозоване щорічне зростання дивідендів.

Так, за даними Інформаційного порталу про фондовий ринок України ринкова ціна акції (p) станом наразі року склала 2500 грн., дивіденди (Di) візьмемо на рівні 2022 року – 25 грн., зріст виробництва, прибутку та реалізації (які вплинуть на зріст дивідендів) прогнозується на рівні 18,2 %. Розрахуємо вартість власного капіталу ПАТ «Мотор Січ»:

Ce=25/2500+0,182 = 0,192 або 19,2 %

Таким чином, використання власного капіталу на фінансування проекту буде коштувати ПАТ «Мотор Січ» значно дорожче ніж кредитні кошти, що свідчить про ефективність запропонованої стратегії залучення фінансування для проекту «Виробництво вітроенергетичних установок «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96».

Враховуючи, що ПАТ «Мотор Січ» планує здійснювати фінансування частково власним коштом на суму 10488 тис. доларів США з необхідних 25975 тис. доларів США, що складає 40 % від необхідної суми, розрахуємо середньозважену вартість капіталу [40], необхідного для реалізації інноваційного проекту за формулою (3.2):

$$WACC = W_d \cdot C_d \cdot (1 - t) + W_e \cdot C_e, \qquad (3.2)$$

де Wd, We – відповідні частки позикового та власного капіталу;

Cd, Ce – вартість відповідних частин капіталу;

T – ставка податку на прибуток, який в проектному році складе 21 %.

Вартість позикового капіталу приймемо на рівні 8 %. Отримаємо:

WACC=0,6*0,08*(1-0,21)+0,4*0,192=0,1147 або 11,47 %.

Таким чином, обрана політика компанії при використанні рекомендацій, розроблених автором щодо джерел залучення позикового капіталу, дозволить профінансувати інноваційний проект під 11,47 % річних. На жаль не має можливості порівняти отриманий показник з даними ПАТ «Мотор Січ», які були використані при розрахунку інноваційного проекту, оскільки такі дані представлені не були.

3.3 Розрахунок ефективності запропонованих рекомендацій

Розрахуємо ефект від впровадження диверсифікації товарного портфелю за рахунок впровадження інноваційного проекту «Виробництво вітроенергетичних установок «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96» та зробимо прогноз змін в річній фінансовій звітності підприємства і основних показників ефективності господарської діяльності, а також дамо оцінку впливу реалізації інноваційного проекту на економічну безпеку підприємства.

Данні для розрахунку прогнозних показників ефективності впровадження інноваційного проекту «Виробництво вітроенергетичних установок «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96» наведено в таблиці 3.2. Джерело інформації – річні звіти ПАТ «Мотор Січ» [24], інформація фондового ринку України [26].

Інформації щодо строків запуску в експлуатацію проекту не має, тому припустимо, що його буде профінансовано та буде отримано середньорічний прибуток. Розрахуємо основні прогнозні показники фінансової діяльності підприємства в проектному році без впровадження проекту і після впровадження проекту, враховуючи податкові пільги згідно ст. 158.1 Податкового кодексу України. Крім того, не візьмемо в розрахунок інші операційні доходи та витрати, які майже 90 % залежать від курсових різниць та згортаються, тобто щорічна динаміка свідчить про те що вони майже

дорівнюють одне одному. Припустимо, що рентабельність проекту за чистим прибутком складає не менше 26 %.

Таблиця 3.2 – Данні для розрахунку прогнозних показників без врахування впровадження інноваційного проекту (складено автором)

показник	од.виміру.	2021 факт	2022	(прогноз)
зріст реалізації	%	34%	21%	25,5%
зростання обсягів виробництва у співставних цінах	%	14%	14,55%	18,20%
чистий прибуток	тис.грн.	1 248 028	1 337 838	1 678 986
виплата дивідендів	тис.грн.	0	49500	62123
розмір дивідендів до чистого прибутку	%	0%	3,70%	3,70%
чистий доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	тис.грн.	5 001 803	6 052 182	7 595 488
рентабельність реалізації за чистим прибутком	%	25%	22%	22%
вартість проекту	тис.грн.			207 800
середньорічний чистий прибуток за проектом	тис.грн.			59 371

Адміністративні витрати зростуть за рахунок збільшення обсягу виробленої та реалізованої продукції за нашим прогнозом на 5 000 тис. грн., одночасно зростуть витрати за збут у зв'язку з необхідністю просування нової продукції та її відвантаження і обслуговування. З урахуванням залучення кредитних коштів повинні збільшитися також фінансові витрати (приймемо відсоткову ставку за кредитом на рівні 8 % річних).

На основі вищевикладених припущень зробимо прогноз показників звіту про фінансові результати діяльності підприємства в умовах без реалізації інноваційного проекту та з урахуванням його впровадження в прогнозному році. Результати розрахунків наведено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Показники фінансової діяльності ПАТ «Мотор Січ» (прогноз), тис. грн.

Показники	прогноз до впровадження проекту	прогноз після впровадження проекту	відхилення	
			абс.	%
Чистий доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	7 595 488	7 905 616	310 128	4,08%
Собівартість реалізованої продукції	4 765 189	4 993 540	228 352	4,79%
Валовий прибуток	2 830 299	2 912 076	81 777	2,89%
Адміністративні витрати	400 000	405 000	5 000	1,25%
Витрати на збут	230 000	235 000	5 000	2,17%
Прибуток від операційної діяльності	2 200 299	2 272 076	71 777	3,26%
Фінансові витрати	75 000	84 912	9 912	13,22%
Прибуток від звичайної діяльності	2 125 299	2 187 164	61 865	2,91%
Податок на прибуток (21 %) та з урахуванням ст. 158.1 Податкового кодексу України	446 313	448 806	2 494	0,56%
Чистий прибуток	1 678 986	1 738 358	59 371	3,54%

Таким чином, обсяг чистого прибутку в результаті впровадження інноваційного проекту зросте на 59371 тис. грн. або 3,54 %. Економія від пільги з податку на прибуток складе 15 782,0 тис. грн., які підприємство може використати на збільшення обсягів виробництва за інноваційним проектом. Фінансові витрати у зв'язку з обслуговування кредиту зростуть на 13,22 % або 9912 тис. грн.

Спрогнозуємо показники балансу підприємства до реалізації проекту та після впровадження інноваційних розробок. Результати прогнозу представимо у вигляді таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Показники балансу ПАТ «Мотор Січ» (прогноз), тис. грн.

стаття	2021	2022	прогноз до впровадження проекту	прогноз після впровадження проекту	відхилення	
					абс.	%
Активи						
Нематеріальні активи:	1896693	2086362	2294999	2502799	207800	9%
Виробничі запаси	552669	763082	821963	821963	0	0%
Незавершене виробництво	1549420	1924861	2189112	2189112	0	0%
Готова продукція	135758	255511	302014	302014	0	0%
Дебіторська заборгованість	325178	409322	483818	483818	0	0%
Грошові кошти і їх еквіваленти	443199	541197	1314343	1289810	-24533	-2%
Інші оборотні активи	1247243	1437756	1725308	1725308	0	0%
Оборотні активи	4253467	5331729	6836558	6812026	-24533	0%
Витрати майбутніх періодів	3604	10812	32436	32436	0	0%
Баланс	6153764	7428903	9163993	9347260	183267	2%
Пасиви						
Власний капітал	3799732	5088070	6704934	6764305	59371	1%
Забезпечення наступних виплат і платежів	7070	9898	11699	11699	0	0%
Довгострокові зобов'язання	265896	265896	265896	389792	123896	47%
Інші поточні зобов'язання	2081006	2064979	2181404	2181404	0	0%
Доходи майбутніх періодів	60	60	60	60	60	100%
Баланс	6153764	7428903	9163993	9347261	183267	2%

Прогноз було зроблено виходячи з того, що власний капітал підприємства зросте на прогнозований чистий прибуток за вирахуванням сплачених

дивідендів, необоротні активи збільшаться на суму інвестицій в необоротні активи за проектом. Оскільки інвестиції в оборотні активи не плануються, а підприємство збирається скористатися власними коштами, то грошові кошти на рахунку зменшаться на необхідну суму інвестицій за вирахуванням отриманого чистого прибутку, а виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція, дебіторська заборгованість та грошові кошти залишаться на попередньому рівні. Таким чином, власний капітал зросте на 1 % в результаті реалізації проекту, довгострокові зобов'язання на 47 % або 123896 тис. грн., валюта балансу – на 2 % або 183267 тис. грн.

На основі зроблених прогнозів розрахуємо показники рентабельності ПАТ «Мотор Січ» для розуміння, як вплине на них реалізація інноваційного проекту, в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5 – Показники рентабельності ПАТ «Мотор Січ» (прогноз)

Показники	Період		
	2021	прогноз до впровадження проекту	прогноз після впровадження проекту
Рентабельність активів (ROA)	0,20	0,18	0,19
Рентабельність власного капіталу (ROE)	0,33	0,25	0,26
Рентабельність інвестицій (ROI)	0,31	0,24	0,24
Рентабельність продажів (ROS)	0,25	0,22	0,22

За результатами розрахунку можна зробити наступні висновки: рентабельність активів підприємства в результаті впровадження інноваційних технологій зросте з 18 % до 19 %, рентабельність власного капіталу зросте з 25 % до 26 %. Інші показники залишаться незмінними.

Для оцінки змін в стані поточної економічної безпеки підприємства, а також з огляду на те, що підприємства планує скористатися кредитними

коштами, вважаємо за доцільне розрахувати показники ліквідності ПАТ «Мотор Сич» до впровадження інновацій та після в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6 – Показники ліквідності ПАТ «Мотор Сич» (прогноз)

N п/п	Показник	Позначення	Формула розрахунку	Оптимальне значення	2021	прогноз до впровадження проекту	прогноз після впровадження проекту
1.	Коефіцієнт покриття (загальної ліквідності	Кп	Оборотні активи (ряд. 260) / Поточні зобов'язання (ряд. 620)	> 1,0	2,93	3,13	3,12
2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Кшл	Оборотні активи - запаси [(ряд. 260 - (ряд. 100+ ряд. 140)] / Поточні зобов'язання (ряд. 620)	0,6 -0,8	1,78	2,76	2,75
3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Кабл	Грошові кошти та їх еквіваленти (ряд. 220+ряд. 230 +ряд. 240) / Поточні зобов'язання (ряд. 620)	0,2 -0,35	0,25	0,60	0,59

За результатами розрахунку треба підкреслити, що в результаті реалізації інноваційного проекту показники ліквідності підприємства знижуються, але незначно та залишаються на достатньо високому рівні. Це пов'язано зі змінами в структурі балансу в результаті реалізації проекту в напрямі збільшення частки необоротних активів. Тому для узагальнення висновків щодо стану поточної економічної безпеки підприємства в результаті впровадження інноваційного

проекту зробимо прогноз імовірності банкрутства за моделлю Альтмана в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7 – Прогноз імовірності банкрутства ПАТ «Мотор Січ» за моделлю Альтмана

показник	формула розрахунку	2021	прогноз до впровадження проекту	прогноз після впровадження проекту
X1	оборотний капітал до суми активів підприємства (ряд. 260 Ф.1/ ряд. 280 Ф.1)	0,691	0,747	0,742
X2	нерозподілений прибуток до суми активів підприємства (ряд.350 Ф.1/ряд. 280 Ф.1)	0,427	0,179	0,174
X3	прибуток до оподаткування до загальної вартості активів підприємства (ряд. 170 Ф. 2/ряд. 280 Ф.1)	0,249	0,227	0,219
X4	ринкова вартість власного капіталу до бухгалтерської вартості всіх зобов'язань (ряд.380 Ф.1/(ряд. 480 Ф.1+ряд. 620 Ф.1))	1,619	2,525	2,098
X5	обсяг продажів до загальної величини активів підприємства (ряд.035 Ф.2/ ряд 280 Ф.1)	0,813	0,81	0,79
Значення Z		4,033	4,221	3,905

Розрахунок за моделлю Альтмана показника Z для прогнозу імовірності банкрутства підприємства в результаті впровадження інноваційних технологій показав, що показник Z має тенденцію до зниження з 4,221 (до впровадження проекту) до 3,905 (після впровадження проекту), але залишається на достатньо високому рівні. Тобто ситуація на підприємстві стабільна, ризик неплатоспроможності протягом найближчих двох років вкрай малий. Однак зниження значення вище розрахованих показників підтверджує, що впровадження інноваційного проекту на підприємстві призведе до зниження поточної економічної безпеки.

Для розуміння, як впровадження інноваційного проекту вплине на стан тактичної економічної безпеки підприємства розрахуємо прогнозні показники ефективності використання основних засобів на підприємстві до і після впровадження інноваційного проекту в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8 – Показники ефективності використання основних засобів на ПАТ «Мотор Січ» до і після впровадження інноваційного проекту

назва	формула розрахунку	2021	прогноз до впровадження проекту	прогноз після впровадження проекту
Фв	ряд. 035 Ф.2/ряд. 030 Ф.1	1,95	3,31	3,16
Фм	ряд. 030 Ф.1/ряд. 035 Ф.2	0,51	0,30	0,32
Рф	ряд. 220 Ф.2/ряд. 030 Ф.1	1,04	0,73	0,69

Таким чином, в короткостроковій перспективі показники фондовіддачі, фондомісткості та рентабельності використання основних засобів знижуються в результаті реалізації інноваційного проекту.

Отримані результати прогнозу впливу впровадження інноваційних технологій свідчать, що в короткостроковій перспективі поточна та тактична економічна безпека підприємства знижується, але зріст показника рентабельності інвестицій показує, що в довгостроковій перспективі вони будуть зростати. Це означає, що стратегічна економічна безпека підприємства в результаті впровадження інноваційних технологій зросте і буде мати вплив на зріст поточної та тактичної економічної безпеки підприємства в довгостроковій перспективі. Таким чином, для підтримання економічної безпеки ПАТ «Мотор Січ» процес впровадження інноваційних технологій на підприємстві повинен бути безперервним та систематичним з урахуванням вивчення потреб ринку та життєвого циклу продукції та технологій.

ВИСНОВКИ

В рамках дипломного дослідження в першому розділі розглянуто засади формування економічної безпеки підприємства. Аналіз підходів різних авторів до визначення поняття та сутності економічної безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання показав, що більшість з них єдині в тому, що керівництво підприємства повинно забезпечити ефективне використання ресурсів, задіяних для подолання загроз в досягненні цілей бізнесу, а також, що широкий спектр проблем, з якими пов'язана економічна безпека підприємства, потребує системного їхнього розподілу в підсистемах. Таким чином, найбільш актуальним в сучасних умовах є визначення поняття «економічна безпека підприємства», наведене Д. Ковальовим та Т. Сухоруковою, які визначають її як «захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також як здатність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності». Це визначення, дозволяє не змішувати поняття економічної безпеки підприємства з іншими економічними категоріями, але дуже вдало передає саме його сутність – захищеність підприємства від впливу зовнішніх факторів та здатність на них швидко та ефективно реагувати.

Проблема формування стану економічної безпеки підприємства знаходиться у площині наукового дослідження сучасних проблем інноваційного розвитку та перебуває у просторі підвищеної уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Як підкреслюють дослідники цього питання, процес формування економічної безпеки підприємства залежить від ступеню інноваційності економіки держави та самого підприємства зокрема, що в свою чергу збільшує ступінь реалізації потреб суспільства, забезпечує розвиток підприємств і підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

Результати дослідження ролі і місця інноваційної політики підприємства у формуванні його економічної безпеки показали, що під об'єктивною дією філософського закону «єдності й боротьби протилежностей» необґрунтовані

заходи й засади інноваційної політики є потенційною загрозою стану економічної безпеки тому, що вони у будь-якому випадку є першоджерелами перерозподілу ресурсів між діючою та новою схемою організації господарської діяльності та свідомого порушення стану поточної рівноваги економічної моделі підприємства. Тому у системі «інноваційна політика – економічна безпека» підприємства обов'язково повинні бути у наявності прикладні механізми комплексної дії щодо безупинного процесу здійснення цільового управління інноваційною діяльністю і постійного поліпшення споживчих параметрів продукції підприємства» в ролі яких повинно виступати систематичне, науково-обгрунтоване, пов'язано з іншими функціями, елементами та планами підприємства планування цього процесу з використанням принципів інноваційного маркетингу.

Узагальнення сучасної наукової економічної думки дало змогу зробити наступні висновки щодо основних напрямів зміцнення економічної безпеки підприємства та країни в цілому за допомогою державної політики:

1) Забезпечити дієвість державної політики щодо забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях, включаючи економічну безпеку підприємства, яка повинна відображатися досягненням поставлених в різних програмних комплексах цілей та контролю щодо виконання законодавчих актів на всіх рівнях влади.

2) На науково-обгрунтованних засадах та законодавчому рівні посилити державну підтримку підприємництва і створити в країні політичну, ідеологічну та правову атмосферу, що забезпечує сталий (стійкий) розвиток економіки, а також організаційні передумови, які сприяють ефективній праці та нагромадженню капіталу, достатнього для задоволення приватних колективних та суспільних потреб.

3) На державному і регіональному рівнях здійснити комплекс економічних, політичних, правових, соціальних та ідеологічних заходів, що реалізуються за єдиною програмою, яка об'єднує зусилля законодавчої та виконавчої влад, громадських організацій і засобів масової інформації,

спрямованих на ліквідацію засад корумпованості, економічної злочинності та піднесення економіки і соціально орієнтованого ринку.

4) Постійно вдосконалювати монетаристську політику НБУ стосовно забезпечення стабільності національної валюти. Позбавляти ліцензій комерційні банки на здійснення основної діяльності за допущені недоліки, що сприяють посиленню фінансово-кредитних загроз та неефективні заходи щодо упередження фінансових криз .

5) Посилити державний захист бізнесу від недобросовісної конкуренції та її проявів (промислового шпигунства, корупції, фальсифікації, обману, рейдерства, колекторства та шахрайства).

6) Подолання «олігархічної» моделі узгодження інтересів не у спосіб повного «відокремлення» бізнесу від держави, а за рахунок встановлення сучасних демократичних форм їхньої співпраці, які дозволять конструктивно мінімізувати взаємні конфлікти.

Об'єктом дипломного дослідження було впровадження інноваційних технологій на ПАТ «Мотор Сич» та їх вплив на економічну безпеку підприємства. Сьогодні ПАТ «Мотор Січ» - це підприємство, яке випускає надійні авіаційні двигуни та газотурбінні установки, які є конкурентними на світовому ринку. Продукція підприємства експлуатується на літаках і вертольотах різного призначення, більш ніж в 120 країнах світу.

Аналіз показників ефективність господарської діяльності підприємства за 2008-2010 роки показав, що вона неухильно зростає. Це свідчить про вірно обрану стратегію діяльності та розвитку ПАТ «Мотор Січ», яка дозволяє підприємству не тільки збільшувати об'єми виробництва та реалізації продукції, розширяти ринки збуту, активно інвестувати та провадити інноваційну політику, але і отримувати значні прибутки. Так, рентабельність власного капіталу за 2021 рік складає 32,8 %, рентабельність інвестицій – 30,7 %, рентабельність продажів 25 %, рентабельність активів – 20,3 %.

В рамках дипломного дослідження було проведено аналіз стану економічної безпеки підприємства за методом «тривимірної діагностики», що

була запропонована Фішером В.В.: а саме поточної, тактичної та стратегічної економічної безпеки підприємства.

Розрахунок показника Z п'яти факторної моделі Альтмана ПАТ «Мотор Січ» (як узагальнюючого для проведеної оцінки поточної економічної безпеки підприємства) показав, що в 2019 році (2,77 <= Z <1,81) на підприємстві був стан середньої імовірності краху компанії, від 35 до 50%. Значення показника Z склало 2,246. В 2020-2021 роках ситуація значно покращилася і на сьогодні можна стверджувати, що ситуація на підприємстві стабільна, ризик неплатоспроможності протягом найближчих двох років вкрай малий. Це свідчить, що поточна економічна безпека ПАТ «Мотор Січ» знаходиться на найвищому рівні.

Тактична економічна безпека, яка відображає здатність підприємства до відтворювання у процесі реалізації ним господарської діяльності та досягається при певному рівні ефективності використання ресурсів підприємства була оцінена за допомогою показників ефективності використання основних засобів, матеріальних і трудових ресурсів. Таким чином було оцінено такі її основні складові: виробничо-технічну, інтелектуально-кадрову та комерційну складову.

Аналіз показав, що протягом 2019-2021 років спостерігалася стійка тенденція підвищення рентабельності використання основних фондів підприємства та зменшення їх зносу за рахунок політики модернізації та оновлення, впровадження нових інноваційних технологічних процесів. Показник фондовіддачі зростав протягом 2019-2020 років від 2,43 грн. реалізованої продукції на 1 гривню вартості основних засобів до 4,06 відповідно. За рахунок проведеного в 2021 році оновлення основних засобів він знизився до 1,95 грн. З вищевикладеного можна зробити висновок, що виробничо-технічна складова тактичної економічної безпеки ПАТ «Мотор Січ» знаходиться на високому рівні.

За то же період матеріалоємність продукції мала тенденцію до зниження з 0,55 грн. матеріальних витрат на 1 грн. реалізованої продукції в 2019 році до 0,39 грн. в 2020 році. В 2021 році спостерігався незначний зріст до 0,41 грн., що

пов'язано з підвищенням цін на матеріали та комплектуючі. Такі самі тенденції зберігалися і відносно інших показників ефективності використання матеріальних ресурсів. Відповідно, зростала матеріаловіддача з 1,80 грн. в 2019 році до 2,59 грн. в 2020 році. При цьому в 2021 році вона незначно знизилася до 2,42 грн. Коефіцієнт оборотності складав від 5,12 в 2019 році до 6,84 в 2020 році та знизився до 5,81 в 2021 році. Оборот матеріалів складав 71 день в 2019 році, 53 дні в 2020 та 63 дні в 2021 році. Таким чином, в 2021 році спостерігалося погіршенні ефективності використання матеріальних ресурсів порівняно з 2020 роком, що обумовлено зовнішніми чинниками, і свідчить про наявність комерційних ризиків, які потребують з боку ПАТ «Мотор Січ» контролю та дій, спрямованих на їх зниження. З цього випливає, що комерційна складова тактичної економічної безпеки підприємства за досліджуваний період була на достатньому рівні, але потребує додаткової уваги.

Аналіз показників ефективності використання трудових ресурсів за 2019 2021 роки показав, що не дивлячись на незначні коливання середньої чисельності персоналу продуктивність праці неухильно зростала з 93,84 грн. на чоловіка в 2019 році до 228,81 грн. на чоловіка в 2021 році. При цьому трудомісткість знижувалася, відповідно, з 0,30 грн. на 1 грн. загальних витрат на реалізовану продукцію до 0,27 грн. Фондоозброєність праці зростала з 39,81 грн. на 1 чоловіка в 2019 році до 54,80 грн. на чоловіка в 2021 році, що пов'язано з політикою підприємства щодо оновлення, модернізації основних засобів та впровадження інноваційних технологій в процес виробництва.

Все вище приведене свідчить про високий рівень інтелектуально-кадрової складової тактичної економічної безпеки підприємства.

Узагальнюючи оцінку тактичної економічної безпеки на підприємстві треба зазначити, що вона знаходиться на достатньо високому рівні.

Для оцінки рівня стратегічної складової економічної безпеки підприємства було використано методику SWOT-аналізу та побудовано матрицю-SWOT, що дозволило визначити наступне:

– сильні сторони підприємства – якісний менеджмент, стійке фінансове положення, визнання продукції підприємства в світі та наявність стратегічних споживачів, інноваційна спрямованість;

– слабкі сторони – слабка державна підтримка та відсутність спів фінансування НДДКР, що ставить підприємство в нерівні умови з компаніями-конкурентами з розвинених країн, значна залежність підприємства від кон'єктури зовнішніх ринків, залежність від постачальників комплектуючих та від тарифної політики держави щодо споживання електроенергії;

– можливості, які на сьогодні є у підприємства для розвитку та підвищення рівня економічної безпеки – це зріст ринку за рахунок нових стратегічних договорів, випуску нових видів продукції, диверсифікація товарного портфелю новими видами продукції в бік випуску вітроенергетичного устаткування, розробка якого підприємством виконана;

– основні загрози, які на сьогодні існують для ПАТ «Мотор Січ» і можуть призвести до фінансових втрат – це валютні коливання та зміна законодавства. Втрата ринків збиту загрожує у разі невідповідності продукції підприємства новим технологічним вимогам ринку.

Аналіз стратегії ПАТ «Мотор Січ» щодо зменшення ризиків показав, що на підприємстві з цього приводу ведеться активна робота з постачальниками, впроваджується ефективне фінансове управління валютними ризиками, відстежуються технологічні тенденції розвитку ринку, здійснюється на цій основі стратегічне планування розвитку, лобіюються інтереси на рівні держави. Так, ПАТ «Мотор Січ» отримало пільгу до 01.01.2016 з оподаткування імпорту, спрощення митних процедур, а також можливість проводити розрахунки за експортно-імпортними операціями в строк до 500 днів. У зв'язку з цим можна передбачити можливості оновлення виробничих потужностей підприємства, зростання виробництва продукції та створення інноваційних виробів.

Таким чином, оцінюючи стратегічну економічну безпеку підприємства за складовими, необхідно зазначити, що ринкова складова знаходиться на низькому рівні за рахунок слабкої підтримки державою, нерозвиненості

внутрішнього ринку та високої залежності від зовнішніх ринків, агресивною конкурентною середою.

Соціальна складова знаходиться на високому рівні, оскільки персонал та населення міста підтримує розвиток підприємства та його соціальну політику. Інноваційно-технологічна також може бути високо оцінена завдяки наявності та постійному розвитку власного науково технічного потенціалу.

Сировинна та енергетична складові знаходяться на достатньому рівні завдяки обмеженому колу постачальників та не обґрунтованому завищенню ними цін, але підприємство веде активно роботу щодо підвищення захищеності с цього боку: налагоджуються сталі зв'язки з постачальниками, розвиваються власні електрогенеруючі потужності. Екологічна складова на високому рівні.

На основі отриманих результатів дослідження було проведено бальну оцінку стану економічної безпеки підприємства, яка показала рівень в 24 бали з 30 можливих, тобто 80 %, що свідчить як про достатньо високий рівень економічної безпеки підприємства, так і про наявність загроз, які потребують розробки програми дій по їх усуненню.

Оцінка інноваційної політики ПАТ «Мотор Січ» за принципами її формування показала, що вона повністю відповідає сучасним підходам до цього питання, а саме стратегічно спрямована, орієнтована на потреби ринку, цілеспрямована, має всі ознаки комплексності, впроваджується планомірно та на основі збору та аналізу якісної інформації, що дозволяє їй відповідати потребам підприємства та бути актуальною. Крім того, потрібно зауважити її стратегічну важливість для підприємства для утримання конкурентних переваг, досягнення значних фінансово-економічних результатів та значний вплив на стан економічної безпеки підприємства.

Узагальнення досліджень українських науковців щодо вдосконалення державної інноваційної політики та розроблених ними обґрунтованих рекомендацій дозволяють стверджувати, що в цьому питанні необхідним є науково-обґрунтованний комплексний, системний підхід. З цією метою необхідно переглянути та актуалізувати проект «Стратегії інноваційного

розвитку України» на десятиріччя, прийняти за основу та забезпечити його дієвість та виконання на всіх гілках влади.

Проведене в другому розділі роботи дослідження стану економічної безпеки на ПАТ «Мотор Січ» показав важливість впровадження інновацій та їх значний вплив на стратегічний рівень економічної безпеки підприємства. Інноваційна політика підприємства та збутова стратегія тісно взаємопов'язані – інновації впроваджуються на всіх рівнях функціонування підприємства. Але, як показав SWOT-аналіз у підприємства є можливості щодо розширення ринків збуту та зниження ризиків втрати споживача за рахунок диверсифікації товарного портфелю за рахунок власних розробок у сфері вітроенергетики. Крім того, за даними оцінки поточного рівня економічної безпеки підприємства за допомогою фінансового аналізу, підприємство є фінансово стійким та може якщо не повністю, то частково профінансувати впровадження у виробництво нового інноваційного продукту – вітроенергетичних установок «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96».

Диверсифікація представляє собою одночасний розвиток багатьох напрямків діяльності, видів виробництва, розширення кількості об'єктів інвестування, асортименту виробів і т.д. Диверсифікація є одним з найбільш універсальних способів мінімізації ризику і найбільш «дешевим». Доки існує можливість розподіляти кошти по різних напрямках діяльності, результативність яких не пов'язана тісно між собою, доти існує можливість певною мірою уникати ризику. Саме тому диверсифікація товарного портфелю ПАТ «Мотор Січ», в даному випадку – горизонтальна (поповнення асортименту продукцією, не схожою на товари підприємства, але цікавою для споживачів), буде сприяти підвищенню ринкової економічної безпеки підприємства на стратегічному рівні.

Для впровадження нового виду інноваційної продукції підприємство в 2021 році було розроблено бізнес-план під державну програму фінансування, але через нестачу коштів до сьогодні проект не фінансується.

Вітроенергетичні установки «Мотор Січ ВЕУ-5-1500/5-96» за технологічними характеристиками призначено для використання у невеликих фермерських господарствах для забезпечення електропостачанням від відновлюваного джерела енергії. Такого змісту вітроенергетичні установки будуть затребування і на Україні, і за її межами. Крім того, як показує дослідження за допомогою інструментарію матриць BCG та Generel Electric, проведене Щукіним О., цей вид продукції належить до сфери бізнесу ПАТ «Мотор Січ» в категорії «найбільш прибутковий продукт» в товарному портфелі, а по матриці McKinsey/Generel Electric – «Переможець». Тобто, можна стверджувати, що ПАТ «Мотор Січ» не новачок в цій сфері бізнесу, має позитивний імідж щодо виробництва електростанцій, а його продукція в сфері енергетики користується попитом та є високоприбутковою, тобто має високий пріоритет інвестування. Інвестування в такого роду продукти дозволяє забезпечити високі доходи підприємству і підтримати інші види бізнесу, а також деверсифікувати товарний портфель підприємства. Це значно знижує ризики проекту.

Існує декілька можливих варіантів для фінансування вказаного проекту при загальному бажанні підприємства використати кредитні кошти:

1) залучення фінансування від Європейського банку реконструкції та розвитку, який в майбутньому визначив пріоритетом фінансування в Україні проектів, пов'язаних з виробництвом та використанням вітроенергетики. Для залучення коштів Європейського банку реконструкції та розвитку необхідно зацікавити банк та отримати згоду (згідно указу Президента України 3866/98 від 10.08.1998 року) органів виконавчої влади в особі Національного агентства з питань розвитку та європейської інтеграції України.

2) залучення коштів на міжнародних фінансових ринках за допомогою емісії цінних паперів або отримання кредиту від іноземного комерційного банку. На світових фінансових ринках кредитні кошти коштують дешевше ніж на вітчизняному ринку, а таке підприємство зі світовим ім'ям та сталим

фінансовим становищем, як ПАТ «Мотор Січ» може розраховувати на отримання кредиту під 5-8 % річних (вітчизняні ставки від 18 %).

3) отримання фінансування від приватних інвестиційних фондів та інше.

Розрахунки вартості власного капіталу підприємства (19,2 %) та середньовзваженної вартості капіталу по проекту показали, що обрана політика компанії при використанні рекомендацій щодо фінансування проекту, розроблених автором, дозволить профінансувати інноваційний проект під 11,47 % річних.

Обсяг чистого прибутку в результаті впровадження інноваційного проекту зросте на 59371 тис. грн. або 3,54 %, рентабельність інвестицій збільшиться з 24 % до 25 %. Економія від пільги з податку на прибуток складе 15 782,0 тис. грн., які підприємство може використати на збільшення обсягів виробництва за інноваційним проектом. Фінансові витрати у зв'язку з обслуговування кредиту зростуть на 13,22 % або 9912 тис. грн.

Було спрогнозовано основні показники, що характеризують економічну безпеку підприємства. Отримані результати прогнозу впливу впровадження інноваційних технологій свідчать, що в короткостроковій перспективі поточна та тактична економічна безпека підприємства знижується, але зріст показника рентабельності інвестицій показує, що в довгостроковій перспективі вони будуть зростати. Це означає, що стратегічна економічна безпека підприємства в результаті впровадження інноваційних технологій зросте і буде мати вплив на зріст поточна та тактична економічна безпека підприємства в довгостроковій перспективі. Таким чином, для підтримання економічної безпеки ПАТ «Мотор Січ» процес впровадження інноваційних технологій на підприємстві повинен бути безперервним та систематичним з урахуванням вивчення потреб ринку та життєвого циклу продукції та технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васенко В.К. Економічна безпека України: суть та сучасна парадигма загроз / В.К. Васенко // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – Черкаси: ДВНЗ «СУЕМ», 2010. – №1(7). – С. 5-10.

2. Протопопова В. Механізм формування та забезпечення економічної безпеки підприємства / В. Протопопова // Держава та регіони: Сер. «Економіка та підприємництво». – Запоріжжя: ДВНЗ «Класичний приватний університет», 2016. – № 5 – С. 160.

3. Кравченко С. Основні напрямки забезпечення економічної безпеки України / С. Кравченко // Економіка. Фінанси. Право. – К.: ДВНЗ «Академія муніципального управління», 2012. – № 12 – С. 7.

4. Орлов П.І. Основи економічної безпеки фірми: [навчальний посібник] / П.І. Орлов, В.Є. Духов. – Харків: ТОВ «Прометей-Прес», 2004. – 89 с.

5. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [монографія]. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.

6. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: [монография] / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. — К.: Либра, 2009. — 280 с.

7. Шульга І.П. Економічна безпека підприємства як економічна категорія / І.П. Шульга // Академічний огляд: Науково-практичний журнал. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «ДУЕП ім. Альфреда Нобеля», 2010. – № 2(33) – С. 9.

8. Аберніхіна І.Г. Аналіз сучасних підходів до визначення економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Publishing house Education and Science s.r.o. – 2008. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com.

9. Кузенкова Ю.О. Поняття економічної безпеки підприємства та актуальність її забезпечення в енергетиці [Електронний ресурс] / Портал магистров ДонТУ. – 2011 – С.1. – Режим доступу: http://masters.donntu.edu.ua.

10. Логутова Т.Г. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення / Т.Г. Логутова, Д. І. Нагаєвський // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2011. – Т. 2. – С. 204 – 207.

11. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки: Науковий економічний журнал. – К.: ДВНЗ «Національна академія управління», 2009. – № 4 (94). – С. 41-45.

12. Кравчук А.Ю. Система управління методичним забезпеченням економічної безпеки на підприємстві [Електронний ресурс] / А.Ю. Кравчук, Т.Л. Кліменко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – К.: ТОВ «ДКС Центр», 2011. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua.

13. Ваганова Л.В. Створення механізму інноваційної безпеки підприємства на основі маркетингової складової / Л.В. Ваганова // Маркетинг і менеджмент інновацій: Науковий журнал. – Суми: ДВНЗ «СумДУ», 2011. – № 4, Т.1. – С. 202-206.

14. Шкарлет С.М. Роль і місце інноваційної політики підприємства у формуванні його економічної безпеки / С.М. Шкарлет // Економіка Крима: Науково-практичний журнал. – Сімферополь: ДВНЗ «Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського», 2016. – № 16. – С. 32-35.

15. Корсікова Н.М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформаційної економіки / Корсікова Н.М., Захарченко В.І., Меркулов М.М. – К.: ЦУЛ, 2011. – 456 с.

16. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів: [монографія] / П.С. Харів. – Тернопіль: «Економічна думка», 2008. – 326 с.

17. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: [монографія] / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2010. – 621 с.

18. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком: [монографія] / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2011. – 644 с.

19. Жаліло Я. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: [монографія] [Електронний ресурс] / Я. Жаліло. – 2009. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/.

20. Франчук В.І Роль держави в забезпеченні економічної безпеки акціонерних підприємств / В.І Франчук // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. – №6 (1). – С. 6.

21. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua.

22. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua.

23. Закон України «Про акціонерні товариства» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua.

24. Річна звітність ПАТ «Мотор Сич», інформація для акціонерів та інвесторів [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ПАТ «Мотор Сич». – Режим доступу: http://www.motorsich.com/.

25. «Мотор Сич» увеличил объем производства в пять раз [Електронний ресурс] / ВПК: Авиация, бронетехника, средства поражения, геополитика, конкуренты. – Режим доступу: http://kotobood.livejournal.com/298995.html.

26. Коментар по акціях ПАТ «Мотор Січ» [Електронний ресурс] / Информаційний портал про фондовий ринок України. – Режим доступу: http://www.fixygen.ua/rs/recommendation/31/.

27. Річна звітність ПАТ «Мотор Сич» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної комісії по цінним паперам і фондовому ринку. – Режим доступу: http://www.smida.gov.ua/db/emitent/.

28. Фішер В.В. Методичні підходи діагностики рівня економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / В.В. Фішер // Перспективи регіонального розвитку в умовах подолання економічної кризи: Тези конференції. – Херсон:, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова, 2010. – Режим доступу: http://conference.nuos.edu.ua/.

29. Модель Альтмана (Z модель). Пример расчета [Електронний ресурс] / Анализ економических показателей – Режим доступу: http://afdanalyse.ru/publ/bankrostvo/bankrot_1/13-1-0-10.

30. Поль У. Фэррис. Маркетинговые показатели [Електронний ресурс] / [Поль У. Фэррис, Нейл Т. Бендл, Филлип И. Пфайфер, Девид Дж. Рейбштейн] // Энциклопедия маркетинга. – Режим доступу: http://www.marketing.spb.ru/lib-mm/tactics/marketing&finances.htm.

31. Іванілов О.С. Економіка підприємства: [підручник] / О.С. Іванілов. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

32. Левченко Ю.Г. Методичні підходи до визначення ефективності господарської діяльності підприємства / Ю.Г. Лвченко, Н.А. Шекмар // Науковий вісник Ужгородського університету: Збірник наукових праць. – Ужгород: ДВНЗ «УНУ», 2011. – № 32. – С. 10.

33. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз: [навчальний посібник] / Б.Є. Грабовецький. – К.: Центр учбової літератури. – 2009. – 255 с.

34. Пронишин А. Стратегия и SWOT-анализ как инструмент стратегического менеджмента [Електронний ресурс] / Електронний журнал «Аптека». – Режим доступу: http://www.apteka.ua/article/129058?print=1.

35. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект) [Електронний ресурс] / Комітет Верховної Ради з питань науки і освіти. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/.

36. Економічна безпека: [навчальний посібник] / [О.Є.Користін, О.І. Барановська, Л.В. Герасименко та ін.] ; за ред. О.М. Джужі. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.

37. Щукін О. Методичний підхід щодо управління інвестиційним забезпеченням проектів інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / О. Щукін // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – № 1 (4). – Режим доступу: http://sepd.tntu.edu.ua.

38. ЄБРР виділить Україні на вітроенергетичний проект 13,3 млн. євро [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua.

39. Указ Президента України №1205/97 від 30.10.1997р. «Про порядок підтвердження згоди України на фінансування Європейським банком реконструкції та розвитку інвестиційних проектів, що не потребує державних гарантій» [Електронний ресурс] / База нормативно-правових документів. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua.

40. Карпунь І.Н. Дослідження вартості капіталу інвестиційного проекту / І.Н. Карпунь // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: ДВНЗ «НЛТУ», 2011. – № 21.4. – С. 184-189.

41. Чорна А.М. Ресурсне забезпечення економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / А.М. Чорна // Економіка, менеджмент, підприємництво: Збірник наукових праць. – Луганськ: ДВНЗ «Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля», 2008. – № 20. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua.

42. Блонська В.І. Методичні підходи до оцінки потенціалу підприємства у ході формування стратегічних переваг / В.І. Блонська, С.Я. Нагірна // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник наукових праць. – Львів: ДВНЗ «НЛТУ», 2009. – № 19.2. – С. 150-155.

43. Судакова О.І. Діагностика потенціалу економічної безпеки підприємства / О.І. Судакова // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», 2008. – № 14. – С. 198-206.

44. Кузнєцова Т.В. Система забезпечення економічної безпеки на рівні підприємства / Т.В. Кузнєцова, Л.А Шергіна // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: Збірник наукових праць. – Рівне: ДВНЗ «Національний університет водного господарства та природокористування», 2011. – № 3(55). – С. 153-158.

45. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент: [навчальний посібник] / П.П. Микитюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2016. – 295 с.

46. Слободяник Т.М. Запровадження комплексної системи економічної безпеки та оцінка її ефективності на сучасному підприємстві / Т.М. Слободяник // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», 2017. – №12/2. – С. 22-26.

47. Полозова Т.В. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства: проблемні аспекти / Т.В. Полозова, М.Ю Журавель // Вісник економіки транспорту і промисловості: Збірник науково-практичних статей. – Харків: Українська державна академія залізничного транспорту, 2010. – №10. – С. 355-358.

48. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2014. – 316 с.

49. Мартюшева Л.С. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження / Л.С. Мартюшева, В.О. Калишенко // Фінанси України: Журнал. – К.: ВД «Академія фінансового управління міністерства фінансів України», 2012. – №10. – С. 61-66.

50. Економіка та підприємництво: [практикум, навчальний посібник] / [С.Я.Саліга, В.О. Желябін, О.В. Бойко, І.В. Дідовець, К.С. Салінга]. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 752 с.

51. Кравченко М.С. SWOT-анализ как метод обеспечения устойчивого развития предприятия / М.С. Кравченко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2010. – Т. 2. – С. 281-285.

52. Сотник І.М. Структурні зрушення в інноваційній сфері та їх вплив на підвищення конкурентоспроможності національної економіки / І.М. Сотник, А.О. Дмитренко // Механізм регулювання економіки: Міжнародний науковий журнал. – Суми: ДВНЗ «СумДУ», 2008. – №3, Т.1. – С. 51-57.

53. Дідченко О.І. Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства» та роль держави в її формуванні / О.І. Дідченко, А.О. Горпініч // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – Вип. 1, Т. 1. – С. 186-190.